

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL PROJELER VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI YÖNETİMİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNDE ÖĞRETMEN EĞİTİMİ:
MOR SERTİFİKA ÖRNEĞİ

Birnur KAFALI
115707001

Prof. Dr. Pınar UYAN SEMERCİ

İSTANBUL
2020

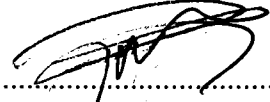
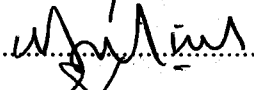
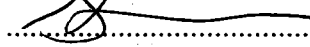
Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinde Öğretmen Eğitimi: Mor Sertifika Örneği

Gender Equality In Teacher Training: Example of Purple Certificate Program

Birnur Kafalı

115707001

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Pınar Uvan Semerci
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Nurhan Yentürk
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Jüri Üyesi: Prof. Dr. G.Demet Lüküslü
Yeditepe Üniversitesi
Varsa İkinci Tez Danışmanı:

.....

.....

.....

Tezin Onaylandığı Tarih:

13.01.2020

Toplam Sayfa Sayısı:

192

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Toplumsal cinsiyet
- 2) Öğretmen eğitimi
- 3) Formal olmayan eğitim
- 4) Mor Sertifika
- 5) Sivil Toplum

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Gender
- 2) Teacher training
- 3) Non-formal education
- 4) Purple Certificate
- 5) Civil Society

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vii
ABSTRACT	viii
ÖZET	x
GİRİŞ.....	1
1. TOPLUMSAL CİNSİYET VE EĞİTİM ÜZERİNE TEORİK TARTIŞMALAR	13
1.1. LİBERAL FEMİNİZMİN TOPLUMSAL CİNSİYET VE EĞİTİM TARTIŞMALARI.....	14
1.1.1. Toplumsallaşma Teorisi.....	15
1.1.2. Cinsiyet Farklılığı Teorisi.....	16
1.2. SOL FEMİNİZMİN TOPLUMSAL CİNSİYET VE EĞİTİM TARTIŞMALARI.....	18
1.2.1.Yapısalcı Teori.....	21
1.2.2. Post-Yapısalcı Yapı Söküm Teorisi.....	23
1.3. TÜRKİYE'DE FORMAL OLMAYAN EĞİTİM VE STK'LARIN YERİ.....	26
1.3.1. Hayat Boyu Öğrenme ve Formal Olmayan Eğitim Modeli.....	27
1.3.2. Öğretmenlik Mesleğinde Hayat Boyu Öğrenme.....	31
1.3.3. Öğretmenlere Yönelik STK Eğitimleri ve Toplumsal Cinsiyet..	34
2. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ VE EĞİTİMDEKİ YANSIMALARI.....	39
2.1.CUMHURİYET DÖNEMİNDEN BUGÜNE EĞİTİMDE KADININ YERİ.....	39

2.1.1. Cumhuriyetin Yurttaş Kadın Eğitimi.....	40
2.1.2. Çok Partili Dönemin Muhafazakar Kadını.....	45
2.1.3. 80'ler ve 90'lar Kadın Hareketi ve Eğitimde Kadının Yerine Etkileri.....	48
2.2. SON ON YILIN DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ.....	60
2.2.1. Ailede İş Bölümü.....	61
2.2.2. Meslekler ve Kadınlara Yüklenen Ev İçi/Dışı Roller.....	65
2.3. ÖĞRETMENLER TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN NERESİNDE?.....	67
3. MOR SERTİFİKA PROGRAMI.....	76
3.1.MOR SERTİFİKA PROGRAMI'NIN TARİHİ.....	76
3.2.MOR SERTİFİKA PROGRAMI'NIN YÜRÜTÜLMESİ.....	83
3.2.1.Programın Tanıtım Süreci ve Yerel Farkındalık Atölyeleri.....	84
3.2.2.Mor Sertifika Öğretmen Eğitimi.....	88
3.2.3 Mor Sertifika Eğitimi Sonrası İl Ziyaretleri ve Takip Toplantıları.....	93
3.3. MOR SERTİFİKA PROGRAMI KAPSAMINDA GELİŞTİRİLEN DİĞER PROJELER.....	97
3.3.1.Genç Mor Sertifika.....	98
3.3.2.Mor Dosya.....	100
3.3.3.İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerine Yönelik Kutu Oyunları.....	102

3.3.4. Sivil Toplum Kuruluşları İçin Cinsiyet Eşitliği Programı.....	104
3.4. MOR SERTİFİKA PROGRAMI VE TÜRKİYE'DE EĞİTİMDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN GELDİĞİ NOKTA.....	106
4. EKİBİNİN GÖZÜNDEN MOR SERTİFİKA'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ: GÖRÜŞME BULGULARI.....	111
4.1. MOR SERTİFİKA'NIN ORTAYA ÇIKIŞI.....	113
4.1.2. Projenin Çerçevesini Belirlerken.....	113
4.1.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitimini Kimlere Verebiliriz?	115
4.2. MOR SERTİFİKA'DA GÖREV ALMAK.....	119
4.2.1. Yereli Anlamak.....	120
4.2.2. Birlikte Öğrenme Süreci.....	121
4.2.3. Karar Alma Yöntemleri.....	123
4.2.4. Gönüllülüğe Dayalı Çalışmak.....	125
4.2.5. Karşılaşılan Zorluklar.....	128
4.3. ÖĞRETMENLER İLE YAŞANAN DENEYİMLER.....	130
4.3.1. Lise Öğretmenlerinin Toplumsal Cinsiyet Eğitimine Yaklaşımları / Kalıp Yargıları.....	131
4.3.2. Mor Sertifika Öğretmen Eğitiminin Sundukları.....	134
4.3.3. Öğretmen Dönüşümleri / Yerelden İyi Örnekler.....	137
4.3.4. Toplumsal Cinsiyete Dair Konuşulması Zor Konular.....	141
4.4. MOR SERTİFİKA'NIN EKSİK KALDIĞI ALANLAR.....	145
4.5. KURUMLAR ARASI İŞBİRLİĞİ DENEYİMLERİ.....	149
4.5.1. Mor Sertifika'da Fon Sağlayıcı ile İlişkiler.....	150

4.5.2. Kamu ile Ortak Çalışmak.....	152
4.6. SİYASİ GELİŞMELERİN MOR SERTİFİKA'YA ETKİLERİ.....	154
4.7. MOR SERTİFİKA'NIN SON DURUMU.....	157
SONUÇ.....	160
KAYNAKÇA.....	166
EK.....	177

Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

CEDAW: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi

EĞİTİM-SEN: Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası

EĞİTİM BİR-SEN: Eğitimciler Birliği Sendikası

Eğitim İş: Eğitim ve Bilim İşgörenleri Sendikası

ETCEP: Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği'nin Sağlanması Projesi

Kaos GL: Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği

LGBTİ: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks

LİSTAG: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks + Aileleri ve Yakınları Derneği

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

SU GENDER: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi

TÜRK EĞİTİM-SEN: Türk Eğitim Sendikası

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

Abstract

Gender is a concept discussed by different disciplines and studies recently which prefers an understanding the reasons of gender-based discrimination and gender-based inequalities towards women and LGBTI in patriarchal society. Since 1960's the feminist literature has studied the relation between gender and education; and in which practices the gender-based inequalities reflects the education field. According to this view, states regulates the gender roles via textbooks and school curriculum and passes them to the next generations. Researches shows that, except the education materials, one of the most effective factors in students' gender perceptions is teachers' acts and attitudes towards this subject. It is thought that, the positive effect of teachers' gender awareness on students will be helpful for elimination of gender-based inequalities in society. In Turkey, teachers can only get a gender focused education by non-formal education methods and civil society studies. In this context, the Purple Certificate Program will be analyzed as an example of gender education for high school teachers which has been conducted by SU GENDER in Sabancı University since 2007.

In this thesis, firstly the discussions of feminist theory on gender and education will be examined. Then, the importance of gender consciousness raised by non-formal education and civil society studies to eliminate the gender-based inequalities in the society will be discussed. In the second part of thesis, in order to understand the reflections of gender roles in education in Turkey; the researches examined the historical position of women in education, the relation between gender and textbooks and the effects of teachers' gender perception in education will be analyzed. In the third part of thesis, the history of the Purple Certificate Program, the processes of the program and the other projects will be examined. Moreover, in this part the program will be evaluated through the current situation of gender and education studies in Turkey. The fourth and the last part of thesis will present the research findings that are got through one on one interviews with 7 team members of Purple Certificate.

With the contribution of team members' individual experiences learnt by in depth interviews, the aim is presenting an extensive evaluation of the Purple Certificate. This evaluation of the program as an example of gender focused non-formal education conducted by feminist awareness and academic know how, can be useful for the future studies and civil society activities to eliminate the gender-based inequalities in the society.

Key words: Gender, Teacher training, Non-formal education, Purple Certificate, Civil Society

Özet

Toplumsal cinsiyet, erkek egemen toplumlarda kadınların ve LGBTİ bireylerin uğradığı cinsiyet temelli ayrımcılık ve eşitsizliklerin nedenlerinin anlaşılmasına kaynak sunan ve günümüzde pek çok disiplin ve alanda tartışılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960'lı yıllar itibariyle feminist yazın, toplumsal cinsiyet ve eğitim arasında nasıl bir ilişki olduğunu ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin eğitim alanına hangi uygulamalar ile yansıdığını incelenmeye başlamıştır. Bu görüşe göre devletler toplumsal cinsiyet rollerini formal eğitim sisteminde ders kitapları ve müfredat aracılığı ile regüle etmekte ve gelecek nesillere aktarmaktadır. Araştırmalar, eğitim materyalleri dışında okul ortamında öğrencilerin toplumsal cinsiyet algısı üzerinde en çok etkisi bulunan faktörlerden birinin de öğretmenlerin bu konuya ilişkin tutum ve davranışları olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet farkındalığına sahip öğretmenlerin öğrencileri üzerinde yaratacağı olumlu etkinin, toplumsal düzlemde cinsiyet temelli eşitsizliklerin çözülmesine katkı sunacağı düşünülmektedir. Türkiye'de öğretmenler, toplumsal cinsiyet odaklı eğitimlere ancak formal olmayan eğitim yöntemleri ve sivil alan çalışmaları ile erişebilmektedir. Bu bağlamda 2007 yılı itibariyle SU GENDER (Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi) bünyesinde lise öğretmenlerine yönelik bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi olarak yürütülen Mor Sertifika Programı, bu araştırmada ele alınan toplumsal cinsiyet eğitimi örneği olacaktır.

Tez kapsamında öncelikle feminist yazının ürettiği toplumsal cinsiyet ve eğitimin nasıl ilişkilendiğini ortaya koyan tartışmalara yer verilecektir. Devletlerin formal eğitim aracılığıyla aktardığı toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı eşitsizliklerin giderilmesinde, formal olmayan eğitim yöntemleri ile oluşturulacak toplumsal cinsiyet bilincinin önemine ve sivil toplumda bu alanda yürütülen çalışmalara değinilecektir. Tezin ikinci bölümünde Türkiye'de toplumsal cinsiyet rollerinin eğitimdeki yansımalarını incelemek amacıyla, kadınların eğitimdeki yerinin tarihsel bir incelemesi, ders kitapları ile toplumsal cinsiyet ilişkisi ve öğretmenlerin toplumsal cinsiyet algısının eğitimdeki etkisine dair yapılan

araştırma bulgularına analiz edilecektir. Tezin üçüncü bölümünde Mor Sertifika Programı'nın tarihi, yürütme süreçleri ve programda yer alan diğer projeler ele alınacaktır. Bu bölümde aynı zamanda programın Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinde geline guncel durum üzerinden bir değerlendirmesi sunulacaktır. Tezin dördüncü ve son bölümünde ise Mor Sertifika'nın kurucu akademisyenlerinden ve idari çalışanlarından 7si ile yapılan birebir görüşmelerde elde edilen bulgulara yer verilecektir. Derinlemesine mülakat yöntemiyle gerçekleştirilen bu görüşmelerde ekibin kişisel deneyimlerine dair aktarımlarının da katkısıyla Mor Sertifika'nın kapsamlı bir değerlendirmesinin sunulması amaçlanmaktadır. Mor Sertifika'nın, feminist farkındalık ve akademik uzmanlık ile ortaya konan ve formal olmayan bir toplumsal cinsiyet eğitimi olarak değerlendirilmesi, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesine yönelik yapılacak araştırma ve sivil toplum faaliyetlerine de katkı sunacaktır.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet, Öğretmen eğitimi, Formal olmayan eğitim, Mor Sertifika, Sivil toplum

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet kavramı uluslararası literatürde 1960'lı yıllarda tartışılmaya başladığında, bu kavramın biyolojik cinsiyet gibi kadın ve erkek arasındaki doğal ve fiziksel farklılıklara değil, bu iki cinsiyete de toplumsal inşa sonucu yüklenen özelliklere dayandığı açıklanmaya çalışılmıştır. Kadın ve erkeği biyolojik farklılıkları üzerinden ayırtıran ve toplumun bu kimliklere uygun davranış ve rolleri bireylere atfetmesi ile oluşan toplumsal cinsiyet, yaşam deneyimleri ile inşa edilen bir kavram olarak, doğuştan gelen biyolojik cinsiyetten ayrılmaktadır (Uzun, Erdem, Güç, Uzun ve Erdem, 2017 s.679). Dolayısıyla, Simone de Beauvoir'ın "Kadın doğulmaz, kadın olunur" sözü ile açıkladığı toplumsal cinsiyet, içinde bulunduğumuz kültürel ve toplumsal normların, biyolojik cinsiyetinden ötürü bireylere dayattığı rollere atıfta bulunmakta ve bunun öğrenilen bir sürece dönüştüğünün altını çizmektedir. Toplumsal cinsiyet tartışmalarındaki en önemli sorunların, kadınların ve erkeklerin tamamen birbirinden farklı iki cins olduğuna ilişkin hakim görüşten kaynaklandığını ifade eden Aksu Bora'ya göre, toplumsal cinsiyet üzerinden oluşan ayrımcılık ve eşitsizlik, bizzat bu farklılığın doğal kabulü ile ortaya çıkmaktadır (Bora, 2015 s.36). Kadınların annelik, sevecenlik ve duygusallıkla özdeşleştirilmesine; erkeklerin ise rekabetçi, lider veya savaşçı olmak gibi özelliklere doğuştan sahip olduğu fikrine dayanan cinsiyet kalıpları, gerek özel gerekse kamusal alanda toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın meşru kılınmasına neden olmaktadır. Ne var ki toplumsal cinsiyeti doğuştan olmayan ancak toplum tarafından cinsiyetlere yüklenen roller üzerinden ele alarak düşünersek, bu kavramı aynı zamanda cinsiyetler arası eşitliğin sağlanması ideali üzerinden değerlendirmek de mümkün hale gelebilir. Diğer bir deyişle, toplumsal cinsiyet, kadın-erkek arasındaki biyolojik farklılıklardan sıyrılarak "toplumsal dönüşüme açık" bir kavrama dönüşebilir (Uzun vd., 2017 s.679) ve toplumda bu eşitsizliği yaratan olgular ve normlar hakkında pek çok sorgulama alanı açabilir.

Biyolojik cinsiyetleri nedeniyle kadınların ve erkeklerin nasıl davranacağı, tercihlerinin ne olacağı (ya da olması gerektiği) ve nasıl hissedeceği gibi

beklentiler ile oluşan toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ise her toplumda aynı olmamakla birlikte, o toplumun kültürel ve geleneksel özelliklerinden etkilenecek ortaya çıkar. Dolayısıyla toplumdan topluma değişkenlik gösteren farklı kadınlık ve farklı erkeklik kalıpları olmakla beraber, bu kalıplar toplum içerisinde hemcinsler arasında da bir güç ilişkisi doğurabilmektedir. Örneğin toplumdaki dinamiklere bağlı olarak erkekler arasındaki iktidar ilişkilerinde de toplumsal cinsiyet faktörü etkin rol oynayabilmektedir (Üstün, 2011 s.11). Erkekler arasında ortaya çıkan güç ilişkileri ve ayrımcılık üzerine tartışmak ayrı bir araştırma konusudur. Bu çalışmada teorik çerçevede erkek egemen toplumda oluşan güç ilişkileri nedeniyle ortaya çıkan kadınlara yönelik ayrımcılık ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ele alınacak ve bu eşitsizliğin eğitimdeki etkileri irdelenecektir. Çalışmadaki teorik tartışmalar, feminist perspektifin ürettiği toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinden yürütülecektir.

Ataerkil toplum yapısı içerisinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, heteroseksüel olmayan bireylerin temel insan haklarının ihlaline varacak düzeyde maruz kaldıkları bir olgu olarak da karşımıza çıkar. Bedensel cinsiyet, cinsel kimlik ve cinsel yönelim kavramları hakkındaki bilgi yetersizliği, hatta bazı toplumlarda eşcinselliğin dahi bir hastalık olarak görülmesi, LGBTİ bireylerin yaşadığı toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın zeminini oluşturmaktadır Doğuştan gelen bedensel cinsiyet, kendimizi ait tanımladığımız cinsiyeti belirten cinsel kimlik ve cinselliği birlikte yaşamayı tercih ettiğimiz cinsiyeti ifade eden cinsel yönelim kavramları hakkında farkındalığın oluşmadığı toplumlarda, kadının kadın erkeğin ise erkek gibi davranmasını zorunlu kılan cinsiyet kalıpları bireylere daha şiddetli şekilde dayatılmaktadır (Bora, 2015, s.43).

Ataerkil değerlerin hakim olduğu toplum yapısında, kadınların ve LGBTİ bireylerin uğradığı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için oluşturulan uluslararası sözleşmeler ve yasal düzenlemeler vardır. Bunların başında, 1979 yılında BM Genel Kurulu'nda kabul edilen ve 1981'de yürürlüğe giren CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi) gelmektedir

(<http://www.kadinininsanhaklari.org/savunuculuk/uluslararasi-sozlesmeler-ve-mekanizmalar/cedaw/> 7 Kasım 2019 tarihinde erişildi). Bu sözleşmenin 1. maddesinde: *"kadınlara karşı ayırım" terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacı taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir.*" ifadeleri yer alır (CEDAW Madde 1). Türkiye'nin de 1985 yılında imzaladığı bu sözleşme ile uluslararası düzeyde toplumun her alanında cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Dolayısıyla CEDAW, toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında da uluslararası düzeyde geçerliliği olan en önemli kaynaklardan biri olarak karşımıza çıkar.

Dünyada ikinci dalga feminist hareketin 1970'lerde güçlenmesiyle birlikte, toplumun her alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalar artmış, kadının insan haklarını gözetten CEDAW ve benzeri metinler oluşturulmuştur. Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın etkisinin en fazla görüldüğü ve tarihsel olarak kadınların toplumda ikincil konumda olmasının devlet organları tarafından kontrol edilen bir olgu olduğunun açığa çıktığı alanlardan biri de eğitim alanıdır. Devletler, kendi toplumsal cinsiyet kurgularını ders kitapları ve müfredat aracılığı ile aktarmakta, siyasi gelişmelerin de etkisiyle çeşitli dönemlerde eğitim alanında yapılan değişiklikler ile toplumsal cinsiyet normlarını yeniden üretmektedir (Çimen ve Bayhan, 2018, s.24-25). Devletlerin milli eğitim politikaları üzerinden oluşturduğu bu yapıya karşı CEDAW'da yer alan eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesine yönelik ifadeler dikkat çekicidir. Sözleşmenin eğitimle ilgili olan 10. maddesinin (c) bendinde: *"Erkeklerin ve kadınların kalıplaşmış rolleriyle ilgili kavramların eğitimin her düzeyinden ve biçiminden tasfiye edilmesi için karma eğitim ve bu amaca ulaşılmasına yardımcı olacak diğer eğitim türleri teşvik edilir, ve özellikle okul kitapları ve ders programların gözden geçirilir ve bu öğretim metoduna göre*

uyarlanır" şeklinde yer alan ifadeler ile devletlerin eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için atmaları gereken adımların altı çizilmektedir (CEDAW Madde 10) (<http://egitimsen.org.tr/2018-yil-sonu-egitimde-cinsiyetcilik-raporu-2/> 26.03.2019 tarihinde erişildi).

Türkiye'de cumhuriyet döneminden bugüne baktığımızda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin eğitim sistemindeki yansımalarını ders kitaplarında ve müfredatta görmek mümkündür. Bu alana yönelik yapılan araştırmalar, eğitimde kadınlara yönelik ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden kadınları özel alana hapseden ve toplumda ikincil konuma indirgeyen uygulamaları ortaya koymaktadır. Son 15-20 yılda toplumsal cinsiyet tartışmalarının hız kazanması ve özellikle eğitim alanında bu eşitsizliğin yansımalarını açığa çıkaran araştırmaların artmasıyla birlikte, Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik duyulan ihtiyaçlar da daha belirgin hale gelmiştir. Ocak 2016'da Avrupa Birliği ve Milli Eğitim Bakanlığı partnerliğinde planlanan, Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği'nin Sağlanması Projesi (ETCEP) kapsamında, Türkiye'de okulların toplumsal cinsiyete duyarlılık açısından değerlendirilmesi amacıyla bir rapor hazırlanmıştır.¹ Bu raporda okulların, toplumsal cinsiyete yönelik kalıp yargıların öğrencilere açık veya örtük şekilde aktarıldığı bir ortam olduğunun altı çizilmekte; eğitim programları, ders materyalleri ve öğretmen tutumları ile kız ve erkek öğrencilerin geleneksel cinsiyet rollerine hazırlandığına dikkat çekilmektedir (Demir, Kılıç, Çalışkan, Çakır, Karaman ve Özbek, 2016 s. 1). Yine aynı raporda, toplumsal cinsiyet rollerinin ailede öğrenildiği, Türkiye'de aileler üzerinde yapılan toplumsal cinsiyet algısı araştırmasındaki bulgulara eğitilmiş ailelerde yetişen çocukların daha eşitlikçi yaklaşımlara sahip olduğu ortaya konmuştur. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki en önemli alanın eğitim olduğunun altı çizilmiş, ders materyallerinin cinsiyetçi öğelerden arındırılması gerekliliği ve

¹ 2016 yılında, Okulların Toplumsal Cinsiyete Duyarlılık Açısından Değerlendirilmesi Başlangıç Durum Değerlendirmesi ve İhtiyaç Analizi Raporu başlığı ile oluşturulan bu rapora, tez araştırmasının başladığı 2018 yılı sonunda ETCEP'in resmi internet sitesi üzerinden ulaşılmıştır. Ancak ETCEP'in 2019 yılı itibarıyla iptal edilmesiyle birlikte hem projenin detaylarının yer aldığı resmi internet sitesine hem de ilgili rapora web üzerinden erişim sağlanamamaktadır.

öğretmenlerin toplumsal cinsiyet farkındalığı kazanması için gerekli eğitimlerin düzenlenmesinin önemi vurgulanmıştır (Demir vd., 2016, s. 131).

Türkiye'de eğitim sistemindeki güncel durum hakkında çalışmalar yürüten Eğitim Reformu Girişimi (ERG) her yıl yayınladığı Eğitim İzleme Raporu'nda, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinde geline noktaı ortaya koyan analizler sunmaktadır. ERG'nin 2017-2018 yılı raporuna göre Türkiye'de kadınların eğitimden erken ayrılma oranı %34'tür ve bu oran ile Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Rapora göre eğitimden erken ayrılma nedenleri arasında evlilik ve ailevi nedenlerin ilk sırada yer alması, toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımların eğitim alanında yaygınlaştırılmasına yönelik ihtiyacı göstermektedir (ERG Yönetici Özeti 2017-2018, s. 6). Türkiye'de son yıllarda ders kitaplarındaki toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının da azaldığına dikkat çekilen raporda, 2016-2017 ve 2017-2018 yılları arasındaki ders kitaplarının toplumsal cinsiyet üzerinden karşılaştırıldığı araştırmalar doğrultusunda, son dönemdeki kitaplarda cinsiyetçi ifadelerde artış olduğuna ve kadınların görünürlüğünün azaldığına dikkat çekilmektedir (ERG Eğitimin İçeriği 2017-2018, s.113). Eğitim-Sen'in 2018 Yıl Sonu Eğitimde Cinsiyetçilik Raporu'nda da vurguladığı üzere, Dünya Ekonomik Formu'nun 2018 Cinsiyet Eşitliği Raporu'na göre Türkiye, kadın-erkek eşitliği konusunda 149 ülke arasında 130.sırada yer almaktadır (<http://egitimsen.org.tr/2018-yil-sonu-egitimde-cinsiyetcilik-raporu-2/> 26.03.2019 tarihinde erişildi). Dolayısıyla güncel araştırma verileri, Türkiye'de eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinde geline noktanın yetersizliğin, ve eğitim sisteminde bu alana yönelik yapılması gereken düzenleme ve çalışmalara duyulan ihtiyacı işaret etmektedir.

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kamu kurumları tarafından yapılması gereken düzenlemelerin yanı sıra, üniversiteler, eğitim alanında çalışan kurumlar, sendikalar ve sivil toplum kuruluşları gibi çok paydaşlı bir yapı ile yürütülmesi gereken bir sürece işaret etmektedir. Tüm bu paydaşların, kendi çalışmalarında da toplumsal cinsiyeti odağı alıyor olmaları önemlidir. Örneğin, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi tarafından yürütülen çalışmalar ve üretilen

yayınlar, STK'ların kendi projelerinde de toplumsal cinsiyet farkındalığı sağlamaya yönelik adımlar attıklarını göstermektedir (Bora, 2008). 2000'li yılların ikinci yarısında toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisi kapsamında sivil toplum çalışmalarında düzenlemeler yapılmış, Birleşmiş Milletler'in toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma tanımı doğrultusunda sivil toplumda tüm plan, politikalar ve proje hedeflerinde kadınların ve erkeklerin eşit fayda sağlaması ve eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik stratejilerin benimsenmesi hedeflenmiştir (Üstün, 2011 s.11-12). "Sivil Toplum Kuruluşları için Toplumsal Cinsiyet Rehberi" başlıklı metninde Aksu Bora, toplumsal cinsiyetin sadece kadın odaklı çalışan STK'ların değil, sivil alanda yapılan tüm çalışmalarda göz önünde bulundurulması gereken bir konu olduğuna dikkat çekmiş, STK'ların faaliyet ve projelerinde başvurabilecekleri bir toplumsal cinsiyet kaynağı sunmuştur (Bora, 2008). Son 10 yıldır atılan bu tür adımlar ve yapılan çalışmalar, toplumsal cinsiyet eşitliği hedefinin, sivil alan çalışmalarına da dahil edildiğini göstermektedir.

STK'lar ve eğitim alanına yönelik çalışan diğer kurumların toplumsal cinsiyet çalışmalarının başında, toplumsal cinsiyet duyarlılığının ve farkındalığının sağlanmasına yönelik gerçekleştirilen eğitimler gelmektedir. Türkiye'de dönemsel gelişmelere bağlı olarak bazı yıllarda, kamu kuruluşlarının da toplumsal cinsiyet eğitimleri yürüttüğü veya bu tür çalışmalara destek verdiği görülmektedir. Yapılan araştırmalar, toplumsal cinsiyet farkındalığına yönelik yürütülen yetişkin eğitimlerinin, eğitime katılanlar açısından çoğunlukla olumlu etki yarattığını göstermektedir. Örneğin, 2015 yılında Milli Savunma Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Politikalar bakanlığı arasında yapılan bir protokol kapsamında verilen "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Eğitici Eğitimi"nin etkisini ölçmeye yönelik yapılan bir araştırmada, eğitim sonrasında yetişkinlerin toplumsal cinsiyet algısında ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarında yükselme görülmektedir. Eğitim sonrasında erkek katılımcıların farkındalık oranında artış görüldüğü ve eğitimin evli yetişkinler üzerinde daha etkili olduğu da araştırmanın bulguları arasında yer almıştır (Uzun vd.,2017 s.688-689). Bu ve

benzer araştırma bulguları, toplumsal cinsiyet eşitliği odağıyla hazırlanan yetişkin eğitimlerinin dönüştürücü etkisi olabildiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında en çok ihtiyaç duyulan alanlardan biri de öğretmenlerin bu konuda bilinçlenmesini sağlayacak toplumsal cinsiyet eğitimlerinin yaygınlaştırılmasıdır. Bu tez araştırmasının odağının belirlenmesi sürecinde öğretmenlerin toplumsal cinsiyet bilincinin çocuklar üzerinde nasıl bir etkisi olduğuna dair yaşadığım kişisel deneyiminin etkisi vardır. 2016 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi gönüllüsü olarak İstanbul'da bir devlet ortaokulunda öğrencilere ve sonrasında öğretmenlere Neden Olmasın? kutu oyununu oynatmıştım. Oynayanları toplumsal cinsiyet rolleri hakkında düşünmeye teşvik eden ve cinsiyet kalıp yargıları hakkında düşündürmeyi amaçlayan bu oyunu okuldaki öğretmenlere oynatırken farkettim ki öğretmenler bu konuya öğrencilere kıyasla daha mesafeli ve hatta dirençli yaklaşmaktalar. Özellikle geleneksel kadın ve erkek rollerinin sorgulandığı örneklerde (örneğin babanın bebek bakımını üstlenmesi veya ev işlerinde aktif rol alması gibi) erkek öğretmenlerin negatif yorumları ile karşılaştım. Bu durum sonucunda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı bir eğitim sistemi hedefine ulaşmada, gelecek nesiller üzerinde fikirsel ve davranışsal anlamda etkin rol oynayan öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında bilinçlenmesinin çok önemli olduğunu düşünmeye başladım. Bu düşüncem beni bu konuda araştırma yapmaya ve bu konuda yapılan öğretmen eğitimleri hakkında detaylı bilgi edinmeye yöneltti. Türkiye'de yaşayan bir kadın ve bir kız çocuğun annesi olarak içinde yaşadığımız toplumda erkek egemen söylem ve uygulamalarının yıkılması, kadınlar için eşit ve özgür bir yaşamın sağlanmasında eğitimin çok önemli bir alan olduğunu düşünmekteyim. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında eğitim sisteminin gerekli değişimi geçirmesi gerekliliğinin yanı sıra öğretmenlerin de bu konu hakkında bilinçlenmesi ve nitelikli bir eğitim alması oldukça önemli görünmekte. Bu nedenle araştırmamı öğretmenlere yönelik bir toplumsal cinsiyet eğitimi üzerinde yoğunlaştırmaya karar verdim.

Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet algısının öğrenciler üzerindeki etkisini ve öğretmenlerin bu alanda doğru bilgiye erişmekteki kısıtlılığını ortaya koyan araştırma bulgularına referansla bu çalışmada, lise öğretmenlerine yönelik bir toplumsal cinsiyet eğitimi olarak 2007 yılında yürütülmeye başlanan Mor Sertifika Programı'nın 2007-2018 yılları arasındaki dönemi incelenecektir. Mor Sertifika Programı hakkında araştırma yapmaya başladığım 2018 yılı sonbaharından, araştırmayı sonlandırıldığım 2019 yılı sonbaharına kadar geçen bir yıllık süre, Türkiye'de kadınları ve toplumsal cinsiyeti odağına alan çalışmaların da bazı değişimler geçirdiği bir dönem olduğu söylenebilir. İçinde bulunduğumuz dönemde toplumsal düzlemde kadın haklarına ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik farkındalığın arttığına ve güçlü söylemler üretildiğine tanık olunmaktadır. Örneğin, son bir yılda basında da sıklıkla yer alarak kamuoyunda geniş çapta tartışılmaya başlanan kadına yönelik şiddet, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi, cinsel şiddet ve kadın cinayetleri gibi konular hakkında farkındalığın arttığına ve bu konuların toplumsal cinsiyet eşitliği düzlemine taşınarak tartışılmaya başlandığına şahit olunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmaları Türkiye toplumunda eğitimden çalışma hayatına kadar pek çok farklı alan özelinde gündeme gelmekte, eşitsizliği yaratan söylem ve kalıp yargılara karşı toplumsal bilincin arttığı görülmektedir. Siyaset yapıcılarının ve siyasi kurumların ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin kadına yönelik şiddetin önlenmesi veya kadınların çalışma hayatına katılması gibi konular üzerinden yalnızca söylem üretmekle sınırlı kaldığı, fakat bu konuda gerekli yasal düzenlemelerin yapılmadığı, CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelerle edinilen hakların güvence altına alınmasında sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Hatta geleneksel cinsiyet rollerinin sürdürülmesinin desteklendiğine, kadınların hala "annelik görevi" üzerinden yüceltmeye devam edildiğine, ancak eşit haklar temelinde ihtiyaç duyulan eksikliklerin giderilmediğine tanık olunmaktadır. Son yıllarda MEB'in toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ana odaklardan biri olması gereken eğitim alanına yönelik çalışmalarını ise sonlandırdığı görülmektedir. Nihayetinde son bir yılda kadın ve toplumsal cinsiyet meseleleri

Türkiye'de sıklıkla kamuoyunda gündem oluşturan başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sabancı Üniversitesi'ndeki bir grup feminist akademisyenin 2007 yılında başlattığı Mor Sertifika Programı'nın 2019 yılına dek geçirdiği tarihsel yolculuk, aynı zamanda Türkiye'de eğitim alanında toplumsal cinsiyete dair ne tür gelişmeler yaşandığına da ayna tutmaktadır. 2016 yılına kadar MEB ile ortak yürütülen bu toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin, bu tarih itibarıyla MEB ile ilişkisinin sonlanması ve 2019 yılında da MEB'den bağımsız olarak tekrar yürütülmeye başlanması gibi gelişmeler bu konuda önemli kırılmalar yaşandığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet odağıyla geliştirilen bir öğretmen eğitiminin incelenmesi, Türkiye'de eğitim alanında ders kitaplarında, müfredatta veya öğretmenler tarafından toplumsal cinsiyetin nasıl algılandığı ve öğrencilere nasıl aktarıldığına dair fikir sunması bakımından da önemli görülmektedir. Araştırma kapsamında Mor Sertifika'da geliştirilen toplumsal cinsiyet odaklı projeler ve programın 2019 yılı itibarıyla geldiği nokta hakkında aktarılan detaylar, eğitimde toplumsal cinsiyetin bugünkü durumuna dair de fikir sunmaktadır.

Mor Sertifika'nın bir toplumsal cinsiyet eğitimi olarak değerlendirmesini sunmayı hedefleyen bu çalışmada, programın incelenmesine kaynak oluşturması amacıyla öncelikle toplumsal cinsiyet ve eğitim üzerine teorik tartışmalara yer verilecektir. Bu başlık altında da önce feminizmin toplumsal cinsiyet ve eğitim hakkında ürettiği teori ve kavramlar incelenecek, sonra da feminist yaklaşımda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli bir yeri olan formal olmayan eğitim modeline dair temel bilgilere yer verilecektir. Feminist tartışmalarda ve formal olmayan eğitimde yürütülen kavramsal tartışmaların, tezin ilerleyen bölümlerinde değinilen konulara ve Mor Sertifika Programı değerlendirmesine referans sunacağı öngörülmektedir. Tezin bir sonraki bölümünde Türkiye'de toplumsal cinsiyet rollerini ve bu rollerin eğitimdeki yansımalarını ortaya koyan araştırma bulguları incelenecektir. Bu kapsamda öncelikle, cumhuriyetten günümüze eğitim alanında kadınların yaşadığı kırılma noktaları ve kadınlara

yüklenen roller ele alınacaktır. Daha sonra toplumdaki geleneksel cinsiyet rollerinin ders kitaplarındaki yansımaları çeşitli örnekler üzerinden incelenecektir. Bu bölümde son olarak, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli rolü olan öğretmenlerin bu konuya dair pozisyonlarını inceleyen araştırma bulgularına yer verilecek ve öğretmenlere yönelik toplumsal cinsiyet eğitimlerine duyulan ihtiyaç ortaya konmaya çalışılacaktır. Feminist yazındaki teorik tartışmalar, formal olmayan eğitim hakkında sunulacak bilgiler ve Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin geldiği tarihsel sürecin ele alınacağı bu ilk bölümlerin; tezin ana odağı olan Mor Sertifika Programı'na dair yapılacak tartışma ve değerlendirmelere zemin oluşturması amaçlanmaktadır.

Araştırma kapsamında Mor Sertifika Programı'nın kurulduğu 2007 yılından 2019 yılına kadar, programın kuruluşu itibariyle ekip içerisinde yer almış olan dört akademisyen ve belirli yıllar arasında programın idari görevlerini üstlenmiş üç çalışan ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Programın kurucularından olan bir başka akademisyen ile de irtibata geçilmiş ancak kendisinin yoğunluğundan dolayı görüşme gerçekleştirilememiştir. İlki Kasım 2018, sonuncusu ise Nisan 2019 ayları olmak üzere 5 aylık sürede yapılan birebir görüşmelerde, görüşülen kişilere yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Tezin ek bölümünde yer alan bu sorular doğrultusunda görüşülen kişilerin, Mor Sertifika Programı hakkındaki deneyim ve değerlendirmelerinin öğrenilmesi hedeflenmiştir. Yapılan görüşmeler arasında en uzun görüşme yaklaşık 1 saat 30 dakika, en kısa görüşme ise yaklaşık 1 saat sürmüştür. Görüşmelerin tamamında ses kaydı alınmış olmakla birlikte, bir görüşmede kayıta yaşanan teknik sorun nedeniyle görüşme notları yazılı olarak alınmış ve o kişinin ifadeleri araştırmaya dolaylı şekilde aktarılabilmiştir. Toplamda yedi kişi ile yapılan bu görüşmelerden elde edilen bulgular tez kapsamına dahil edilmiştir. Bu yedi kişiden altısı bugün Mor Sertifika Programı'ndaki görevlerine devam etmezken, yalnızca birinin görevine devam ettiğini belirtmek gerekir. Görüşmelerin kimlerle yapılacağının belirlendiği ve program hakkında genel bilgilerin toplandığı dönemde, programın 2018 yılı Kasım ayı itibariyle idari görevini üstlenen iki kişilik yeni idari ekibi ve

programda eğitimci olarak görev alan bir kişi ile de Ocak 2019'da görüşülmüştür. Ancak programın esas odağını, 2007 yılı itibariyle yürütülen lise öğretmeni eğitimleri ve bu eğitimleri tecrübe etmiş kişilerin değerlendirmeleri oluşturduğu için, bahsedilen bu 3 kişilik görüşme bulguları araştırmaya dahil edilmemiştir. Buradan bu 3 kişiye benimle tanışmak ve görüşlerini aktarmak için ayırdıkları vakitten dolayı teşekkürlerimi sunmak isterim.

Araştırma kapsamında görüşülen yedi kişinin program hakkındaki değerlendirmelerine dair ifadelerine yer verilirken, görüşülen kişiler tarafından herhangi bir çekince ifade edilmemesine karşın, kişilerin gerçek isimlerine yer verilmemesi özellikle tercih edilmiştir. Bu bağlamda görüşülen kişilerin ifadeleri Görüşme 1,2.. olacak şekilde düzenlenmiştir. Görüşmelerimiz için vakit ayırıp değerli fikirlerini ve tespitlerini aktaran ve çalışmaya katkı sunan bu kişilere çok teşekkür ediyorum. 2018 yılı sonbaharında ekipte yaşanan değişimlerin getirdiği süreçte gerçekleşen görüşmelerimizin; kendi çalışmalarını ve ekiplerini geçmişe dönerek değerlendirmeleri, deneyimlerini aktarmaları ve Mor Sertifika'yı toplumsal cinsiyet bağlamında gelinen güncel nokta üzerinden düşünmeleri yönünden bu kişiler için de önem ifade ettiğini düşünmekteyim. Bugün çoğu Mor Sertifika'daki görevlerine devam etmiyor olsalar da, görüştüğüm her kişinin bu program hakkında yapılan bu tez çalışmasına katkı sağlamaya yönelik olumlu ifade ve tutumları da beni bu çalışmaya yapmaya teşvik eden nedenlerden biri olmuştur.

Son olarak neden toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisini incelemek istediğimi ve bu incelemeyi neden Mor Sertifika örneği üzerinden yapmaya çalıştığımı birkaç cümle ile özetlemem gerekir. Öncelikle daha önce de ifade edildiği gibi günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliği gibi önemli bir meselenin, Türkiye'de eğitim alanında tarihsel olarak nasıl yansımaları olduğuna bakmanın ve 2019 yılı itibariyle ciddi anlamda toplumsal bir tartışma zeminine taşınmış olan bu konuya dair çalışma bulgularını ortaya koyan bir araştırma yapmanın önemli olduğu ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığının oluşturulmasına yönelik tasarlanan bir öğretmen eğitimi olarak

Mor Sertifika'nın, Türkiye'de bir üniversite çatısı altında yürütülen ve akademisyenler tarafından hayata geçirilen bir program olması ise dikkat çekici ve önemli görülmektedir. Programın kurulduğu 2007 yılından bugüne kadar geçirdiği 10 yılı aşkın süreci ve dönüşümleri, bizzat kendi ekibi tarafından değerlendirerek incelemenin önemli olduğu; programda yürütülen faaliyetlere bir araştırmacı tarafından dış gözle bakmanın ve bunu kendi ekibi ile birlikte yapmanın da ayrıca kıymetli olduğu ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada toplumsal cinsiyet ve eğitim alanına dair önemli noktaları, Mor Sertifika deneyimi üzerinden anlamak ve değerlendirmek hedeflenmiştir.

Türkiye'de ilgili yazında, çeşitli kurumlar tarafından yürütülen toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinin, öğretmenler, öğretmen adayları ve öğrenciler üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik yapılan bazı araştırmalar mevcuttur (Aslan, 2015; Erdol ve Gözütok, 2017; Esen, 2013; Kalaycı ve Hayırsever, 2014). Ancak bu araştırma, Türkiye'de bir üniversitenin öğretim üyeleri tarafından lise öğretmenlerine yönelik hazırlanan bir toplumsal cinsiyet eğitimi programının, programın kendi kurucuları ve yürütücüleri tarafından değerlendirmesini sunması bakımından literatüre katkı sağlayacaktır. Araştırmada sunulacak değerlendirmenin; Türkiye'de öğretmenlere yönelik toplumsal cinsiyet eğitimlerine duyulan ihtiyacı ortaya koyması, feminist perspektiften yola çıkılarak hazırlanan bir toplumsal cinsiyet eğitiminin özelliklerini incelemesi, deneyimler üzerinden toplumsal cinsiyet bağlamında öğretmenlerin kalıp yargılarına ve tutumlarına dair fikir oluşturmaları, eğitim sonrasında öğretmen dönüşümlerini örnekler üzerinden sunması ve Türkiye'de böyle bir eğitimin yapılabilirliğine dair imkan ve kısıtlılıkları ortaya koyması bakımından alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET VE EĞİTİM ÜZERİNE TEORİK TARTIŞMALAR

1960'lı yıllar itibariyle uluslararası yayında eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yapılan araştırmalar hız kazanmış, ulusal ve yerel politikalar, kadınların daha iyi bir eğitime erişimi gerekliliğine duyarsız kalmaz hale gelmiştir (Arnot, 2012 s.1). Toplumsal cinsiyet ve eğitim alanında yapılan araştırmalarda, bu iki kavramın nasıl ilişkilendiğini ve bu ilişkinin hangi dinamikler tarafından şekillendiğini anlamak için feminist hareket tarafından üretilen yazının eğitimi nasıl ele aldığını incelemek önemlidir. Genel çerçevede toplumsal alanda kadınların erkekler karşısında ikincil konuma indirgenmesini sorgulayan tartışmalar doğrultusunda feminist analizler, üç temel yaklaşımla toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisini ele alır. Bu üç yaklaşım; geniş anlamda toplumdaki en büyük sömürünün cinsiyet temelli olduğunu savunan radikal feminizm, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en önemli nedeni olarak kapitalist sistemi gören ve ancak kapitalizmin ortadan kalkmasıyla kadınların özgürleşeceğini savunan Marxist-sosyalist feminizm ve cinsiyetler arası eşit haklara sahip olunmasıyla kapitalist demokrasiler içinde de kadının özgürleşebileceği üzerine tartışmalar ortaya koyan liberal feminizm olarak karşımıza çıkar (Eisenstein'dan aktaran Acker, 1987 s.421). Bu araştırmada, feminist yaklaşımların toplumsal cinsiyet ile eğitimi nasıl ilişkilendirdiğine dair ortaya koyduğu görüşler, Audrey Thompson'ın 2003 yılında yayımladığı "Caring in Context: Four Feminist Theories on Gender and Education" adlı makalesinde ele aldığı, toplumsal cinsiyet ve eğitim üzerine geliştirilen dört teoriden yararlanılarak ele alınacaktır. Bunlar, liberal feminizmin ürettiği iki farklı teori olan toplumsallaşma teorisi ve cinsiyet farklılığı teorisi ile sol feminizm çatısı altında Marxist-sosyalist ve radikal feminizm ekol doğrultusunda ortaya konan yapısalcı teori ve post-yapısalcı yapı sökülüm teorileridir (Thompson, 2003;

Sayılan, 2012). Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde Türkiye'de toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisinin ele alındığı tartışmalarda ve feminist ekolden doğan bir toplumsal cinsiyet eğitimi programı olarak ele alınabilecek Mor Sertifika'nın değerlendirilmesinde, bu teorilerde öne sürülen görüşlerden yararlanılacaktır.

1.1. LİBERAL FEMİNİZMİN TOPLUMSAL CİNSİYET VE EĞİTİM TARTIŞMALARI

1970ler ve 80ler'in başında yükselen ikinci dalga feminist hareket içerisinde yer alan ve kadının özgürleşmesini, ekonomik anlamda erkekten bağımsızlaşarak kendi özgürlüğüne sahip olacağı düşüncesi üzerinden savunan liberal feminist kuram, ağırlıklı olarak kadınların entelektüel gelişimi ve mesleki başarılarına odaklanmış, bu bağlamda kız çocuklarının nitelikli eğitime ulaşmasını en önemli adım olarak görmüştür (Pehlivan, 2017 ss.509-510). Liberal feminizme göre eğitime erişimde cinsiyetler arası fırsat eşitliğinin sağlanması temel hedeftir. Bu eşitlik sayesinde kazanılan işlevsellikle kadınlar akıl temelli bir yaklaşıma sahip olacak, böylelikle de kendisine dayatılmış kimlikleri sorgular ve eril iktidar karşısında güçlenir hale gelecektir (Aktaş, 2013 s.63). Dolayısıyla liberal feminizm eğitimde var olan cinsiyet temelli sorunların çözümünü sistemin içinde arar. Eğitim sisteminde toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı uygulamaların ve eşit fırsatları destekleyen politikaların geliştirilmesi ile sorunların çözülebileceğini savunur (Thompson, 2003 s.14).

Liberal feminizmin eğitim üzerine ortaya koyduğu tartışmalara baktığımızda, fırsat eşitliği, toplumsallaşma, cinsiyet kalıp yargıları ve cinsiyet ayrımcılığı kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir (Acker, 1987 s.423). Bu kavramlar doğrultusunda öncelikle, okulu asıl olarak bir toplumsallaşma alanı olarak gören ve bu alanda kazanılacak eşit hakların geniş toplumda da değişim getireceğini savunan toplumsallaşma teorisine bakılacaktır. Sonrasında ise, rasyonel-bilimsel yaklaşımla kadının güçleneceğini öngören toplumsallaşma teorisinden farklı

olarak eğitimde kadınları "erkekleştirerek" değil, kadına özgü özellikleri ön plana çıkararak ve değerli kılarak bir iyileşme sağlanabileceğini savunan cinsiyet farklılığı teorisi incelenecektir.

1.1.1.Toplumsallaşma Teorisi

İkinci dalga feminizmin ilk yıllarında liberal feministler, eğitimin kadın ve erkeği rasyonel bireyler olarak ele alması gerekliliğine ve cinsiyetler arası benzerliklere odaklanılmasının önemine vurgu yapmışlardır. Bu görüşe göre kadınlar tarih boyunca nitelikli eğitimden mahrum bırakılmış; yalnızca kişisel görüşlerine odaklanan, güçsüz, pasif ve dış dünyayla ilişkilerinde zayıf kişiler haline getirilmişlerdir. Kadınlar ancak toplumsal yapı içinde erkeklerle aynı muameleyi görürler ise, onlar da erkekler gibi aktif, bağımsız, özgüvenli ve yaratıcı olma gibi niteliklere sahip olabileceklerdir. Toplumsallaşma teorisyenleri kız öğrencilerin akademik açıdan erkek öğrenciler kadar başarılı olamayışlarını, okul içindeki cinsiyetçi uygulamalar ve okul kültürünün maskülen değerlerden beslenen bir yapıda oluşu üzerinden tartışmaya yoğunlaşmışlardır. Bu bağlamda okullarda verilen eğitimin cinsiyetsiz olması gerektiğini, okullarda kız öğrencilerin başarısını engelleyen uygulamaların ortadan kaldırılması ile öğrencilerin adil bir eğitime erişeceğini, bu sayede de yetişen nitelikli öğrencilerin topluma bütün olarak fayda sağlayacağını savunmuşlardır (Thompson, 2003 ss.14,22). Dolayısıyla eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu, kız öğrencilerin nitelikli eğitime sahip olamaması ve cinsiyetçi önyargılar üzerinden ele alınmakta, ancak okul içinde sağlanacak eşitlik ile geniş toplumda da eşitliğe ulaşılabileceği varsayılmaktadır (Sayılan, 2012, s.15). Toplumsallaşma teorisyenlerine göre; öğretmenler, veliler ve okul yönetimlerinin cinsiyetçi kalıp yargılardan kurtularak kız ve erkek öğrencilere eşit davranması veya STEM (Fen-Science, Teknoloji-Technology, Mühendislik-Engineering, Matematik-Mathematics) gibi maskülen kabul edilen alanlarda kızları da destekleyici ve güçlendirici çalışmalar yapılması

gibi değişimler eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun çözümünde önemli gereklilikler olarak görölmektedir (Thompson, 2003 s.15).

Toplumsallaşma teorisyenlerinin ortaya koyduğu tartışmalar, eğitimde cinsiyetsiz ders materyalleri üretilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı öğretmen eğitimleri geliştirilmesi gibi girişimleri desteklemesi bakımından önem arz etmektedir (Sayılan, 2012 s.15). Liberal feminizm ekolünden gelen bu görüşler, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununun yine eğitim sistemi içerisinde gerçekleştirilecek değişimler ile çözülebileceğini savunmaktadır. Eğitim sistemindeki uygulamaların, materyallerin toplumsal cinsiyet duyarlılığı ile ele alınması ve müfredatın uygulayıcısı olan öğretmenlerin çeşitli eğitimler ile toplumsal cinsiyet bilincinin artırılması adına atılacak adımlar, sorunun çözüm süreci içerisinde önemli paya sahip olacaktır. Ancak toplumsallaşma teorisyenlerinin eşitlikçi bir eğitim sisteminde yetişen kız öğrencilerin, toplumsal düzlemde de erkekler ile eşit muamele göreceği, iş hayatında eşit fırsatlara erişebileceği veya eşit ücret alacağı varsayımları tartışmalıdır. Günümüzde hala kadınlar akademik yönden daha başarılı olsalar dahi, erkeklere oranla daha az kazanmaya, çalışma hayatı ve politika gibi alanlarda özellikle de yönetsel bazda daha az temsil edilmeye devam etmektedirler (Thompson, 2003 s.10). Dolayısıyla liberal feminizmin önerdiği gibi Mor Sertifika benzeri öğretmen eğitimleri, ders materyalleri çalışmaları gibi programların, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına önemli katkılar sunacağını, ancak sorunun toplumsal düzlemdeki çözümü için daha geniş kapsamlı ve yapısal değişimlere ihtiyaç duyulabileceğini akılda tutmak önemlidir.

1.1.2.Cinsiyet Farklılığı Teorisi

Liberal feminizm tarafından üretilen bir diğer yaklaşım ise cinsiyet farklılığı teorisiidir. Bu teorinin savunucuları, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununa yönelik çözümlerini, tıpkı toplumsallaşma teorisyenleri gibi mevcut

sistem dinamikleri içerisinde üretmektedir. Fakat eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki ilk koşulun, kadınları erkekleştirmek yerine, feminen özelliklerin tanınması ve ön plana çıkarılması olduğunu savunarak toplumsallaşma teorisyenlerden ayrılmaktadırlar. Bu bağlamda cinsiyet farklılığını tanıyan ve olumlayan bir yaklaşım benimsemişlerdir (Sayılan 2012, s.16). Kamusal alanda baskın olan ve eril değerleri muhafaza eden rasyonellik, rekabet, tüketim kültürü ve bireysellik gibi kavramların okul ortamına da taşındığını, eğitimdeki sorunların nedeninin de okuldaki baskın erkek kültürü ile kadın kültürünün uyumsuzluğundan kaynaklandığını vurgulamışlardır. Dolayısıyla bu görüşe göre, toplumsal cinsiyete duyarlı bir eğitim idealinde okul ortamı, kızların kendi feminen değerleri ile algıladıkları ve var oldukları bir alan olmalıdır (Thompson, 2003 s.16). Bu feminen değerler ile özel alandaki ev içi emek ve bakım işleri eğitim ortamına taşınmalı, kadınlarla ilgili özellikler cinsiyetlendirilmiş bir eğitim ile ilişkilendirilmelidir. Böylelikle kadınlar kendilerine özgü öğrenme ve bilme yöntemlerinin tanınması sayesinde kamusal alanda baskın olan eril değerlere uyum sağlama sorunundan kurtulmuş olacaklardır (Sayılan, 2012 s.16).

Cinsiyet farklılığı teorisyenleri toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında akılcılığa atfedilen öneme ve kamusal alandaki başarıların bir kıstas olarak alınmasına direnç göstermişler, kadın ve erkeğin "aynılaştırılmasına" karşı çıkmışlardır. Dolayısıyla kadınlığı "atfedilen" bir tanım olarak gören toplumsallaşma teorisyenlerinden farklı olarak kadınlığı özsel olarak değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda farklılık teorisyenleri maskülen değerlerin evrensel kabulünü sorgulaması, bu değerlerin karşısında feminen değerlerin kabulünü ve değerli görülmesini tartışmaya açması bakımından feminist literatüre katkı sağlamışlardır (Thompson, 2003 ss.22,25,28).

Genel olarak okul içi uygulamalarda kız çocuklarını güçlendirici düzenlemelerin yapılması, okul ortamında cinsiyetler arası ayrımcılığın ortadan kaldırılması, eşitlikçi eğitim programlarının hazırlanması gibi hedeflere ulaşılması durumunda eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği sorunun çözülebileceğini savunan liberal

feminizm, mevcut eşitsizliğin yapısal iktidar ilişkileri ile etkileşimini dikkate almaması bakımından eleştirilmiştir (Sayılan, 2012 s.16). Liberal feminizmin eleştirildiği temel noktalar, eğitim ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilişkisini ele alırken geniş toplumda var olan ataerkil yapının etkisini, toplumsal güç ilişkileri arasındaki eşitsizliği, kadınların sistematik olarak erkekler tarafından ikincilleştirilmesini göz ardı etmesidir (Acker, 1987 s.425). Aynı zamanda bu yaklaşımlar toplumda güç ve ayrıcalık sağlayan ve evrensel kabul edilen eril değerleri eleştirmede yetersiz görülmektedir. Sol feminizme göre liberal feministler, geniş toplumda var olan cinsiyetçi, ırkçı, heteroseksist, sınıf hiyerarşisini destekleyici tutumlar gibi toplumu ayrıştıran dinamikleri göz ardı etmektedirler. Bu bağlamda liberal feminizm, toplumdaki asimetrik güç ilişkilerine değinmeyerek toplumsal cinsiyeti statükocu bir yaklaşımla ele alıyor olması ve bu yaklaşım ile toplumdaki orta sınıf-beyaz olarak nitelendirilebilecek kadınlara güç kazandırılırken dezavantajlı gruplara mensup kadınların güçlenmesinde ise yetersiz kalınacağı görüşü ile eleştirilmektedir (Thompson, 2003 s.29). Madeleine Arnot gibi sol görüşlü feministler, kapitalist sistemde eğitimin tarafsızlığını bir illüzyon, eğitimde eşitliği bir mit olarak görerek liberal teorileri, toplumdaki hiyerarşik yapıyı destekleyen, egemen sınıf çıkarlarını koruyan, baskın ekonomik ve kültürel değerleri okula taşıyan yaklaşımlar olarak görmektedir. Arnot'a göre mevcut sistem değişmediği sürece, hangi sınıftan olursa olsun tüm kadınlar toplumda baskı görmeye ve ikincil konuma indirgenmeye devam edeceklerdir (Arnot, 1982 s.69).

1.2. SOL FEMİNİZMİN TOPLUMSAL CİNSİYET VE EĞİTİM TARTIŞMALARI

1970'li yılların ortalarında eğitim sosyologları liberalizmi, toplum içindeki sınıfsal eşitsizliklerin giderilmesinde yetersiz kalması yönünden eleştirmiş, sınıf ayrıcalıklarının eğitim sisteminde etkin şekilde korunduğunun altını çizmişlerdir

(Arnot, 2002 s.5). Bu bağlamda kadınların kapitalist demokrasiler içinde de özgürleşebileceğini savunan ve toplumsal cinsiyet eşitliği idealini mevcut sistem dinamikleri içinde arayan liberal feminizme karşı sol feminizm; kapitalist sistemdeki güç ilişkilerinde cinsiyet ayrımcılığının yeniden üretildiğini, temel sorunun sistemin kendisinde olduğunu, özel alandaki cinsiyet rollerinin kamusal alana taşınmasıyla kadın sömürsünün toplumsal alanda da devam ettirildiğini savunur. Marxist-sosyalist feminizme göre, kadınların eğitim alanındaki konumu burjuvazinin erkek egemen yapısı tarafından kontrol edilmekte, ataerki ile sınıf yapısı üzerinden kurulan hegemonya ile cinsiyet rolleri yeniden üretilerek kadınlara "ikincil" konumda olmaları doğal kabul ettirilmektedir (Arnot, 1982 s.66). Kapitalizmin kadını ekonomik anlamda erkeğe bağımlı hale getiren yapısı, toplumsal düzeydeki diğer alanlarda da kadını ikincil konuma itmekte, kadın ev içinde bırakılarak özel alana hapsedilmektedir. Bir başka deyişle toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapitalist toplum özelinde yeniden üretilmektedir (Pehlivan, 2017 s.514). Toplumda kadına yönelik sömürü ve ayrımcılığın kaynağının, cinsiyetin toplumsal olarak kurumsallaştırılması olduğunu savunan radikal feministlere göre ise sistemin kendisi cinsiyetçidir. Kadınlara ev işleri, çocuk bakımı rollerini yükleyen ve onları özel alana hapseden ataerki politikalar toplumsal iktidarın temelini oluşturmakta, dolayısıyla kadın kamusal alanda görünmez kılınmaktadır (Aktaş, 2013 s.63). Bu iki görüş de nihai düzeyde ataerki ve erkek egemen yapının ortadan kalktığı bir toplumsal dönüşüm idealini savunurlar.

Öncelikle Marxist-sosyalist feminizmin toplumsal cinsiyet ile eğitim ilişkisini nasıl yorumladığına baktığımızda, kapitalist sistemde cinsiyet ayrımcılığının yeniden üretildiği ve eğitiminin bu üretimden etkilenen en belirgin alanlardan biri olduğu görüşü karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda okul, ev içinde kadın emeğinin sömürsüne ve cinsiyet rollerine dayalı iş bölümünün taşındığı ve yeniden üretilerek kullanıldığı bir alan olarak ele alınır (Acker, 1987 ss.426-427). Eğitime erişim anlamında cinsiyetler arasında fırsat eşitliği sağlanmış olsa dahi, okul kız çocuklarının erkeklere göre ikincil konuma itildiği ve cinsiyet rollerinin

sürdürüldüğü bir alan olmaya devam edecektir. Okul ortamındaki hâkim cinsiyet rolü ideolojisi içinde yetişen öğrencilerin, geleceğin ebeveynleri ve öğretmenleri olmasıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilen bir döngüye girdiğini ortaya koyan Arnot'a göre, çözümü sistemin içinde aramak yetersiz kalacaktır (Arnot, 1982 ss.62,68).

Sistemin köklü değişimine duyulan gerekliliği savunan radikal feministlere baktığımızda ise, "feminist eğitim hedefi" ideali karşımıza çıkmaktadır. Mary O'Brien'a göre bu hedef bilgiye ve güce eşit erişimin sağlanmasından değil, cinsiyetin baskıcı bir kültürel gerçeklik olarak algılanan bir kavram olmaktan tamamen çıkarılmasından geçmektedir (O'Brien'dan aktaran Acker 1987, s.429). Bu bağlamda radikal feminist yazının eğitime yönelik görüşlerinde kültür ve bilgide erkek tekelinin varlığına yönelik eleştirileri göze çarpmaktadır. Radikaller, tarihsel olarak da hakim olan tüm kültürel yapının ve bilginin erkek cinsi üzerinden algılandığına, diğer bir deyişle erkekler ne yaptıysa onu öğrendiğimize; dolayısıyla da kadınların tarihsel ve toplumsal etkilerinin ve yaptıklarının yok sayıldığına dikkat çekmektedirler. Okuldaki cinsiyetçi politikaların da bu "geleneği" desteklediğini öne süren radikaller, öğretmenlerin erkek öğrencileri kayıran uygulamaları ile kız öğrencilerin değersizleştirildiğini belirtmektedir. Bu yaklaşımın aynı zamanda okul içinde kız öğrencilere ve kadın öğretmenlere yönelik şiddeti beslediğinin altı çizilmektedir (Acker, 1987 s.430). Kız çocuklarını ve kadınları odağa alan stratejiler geliştirmek ve sistemi bu yönde değiştirmek radikal feminizmin eğitime yönelik bakış açısının temelini oluşturmaktadır.

Marxist-sosyalist ve radikal feminist ekollerin okullardaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini bir iktidar sorunu olarak ele almasıyla birlikte 80'lerin sonu 90lar'ın başında toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisinin iki teori üzerinden tartışıldığı görülmektedir. Bunların ilki olan yapısalcı teori, egemen ve bağımlı gruplar arasındaki güç ilişkilerine odaklanarak okullardaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorununu ırk, etnisite, sınıf ve cinsel yönelimler gibi eşitsizlik yaratan diğer alanlar ile ilişkisi bağlamında incelemiştir. Post-yapısalcı yapı sökücü teori ise

sürekli değişen ve kültürel pratikler tarafından beslenen bu alanların nasıl üretildiğini açığa çıkarmaya odaklanmıştır (Thompson, 2003 s.14; Sayılan, 2012 s.15). Liberal feminizm tarafından ortaya konan toplumsallaşma ve cinsiyet farklılığı teorilerine yönelik eleştiriler de ortaya koyan yapısalcı ve post-yapısalcı yaklaşımların eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl ele aldığına bakmak, 21.yy'da toplumsal cinsiyet ve eğitim arasındaki sorunlu ilişkiyi değerlendirmede yararlı olacaktır.

1.2.1.Yapısalcı Teori

Yapısalcı yaklaşıma göre toplumda her zaman güç ve ayrıcalığı elinde bulunduran grup, cinsiyetçi ve eşitsizlikleri destekleyen uygulamalarla diğer gruplar üzerindeki egemenliğini sürdürmekte, bu pratik yasalar ve kurumsal ilişkiler ile desteklenmektedir. Bu sistem içerisinde dışlanan gruplar ise eğitime ve yönetime erişmekte zorlandığından, resmi tarih, edebiyat, bilim gibi alanlarda temsil edilmemektedirler. Thompson'ın verdiği örneğe göre, erkekler kadınların doktor olmasının önünde engel oluşturmakta, beyaz kadınlar ise siyah kadınların hemşire olmasının önünde engel teşkil etmekte ve bu durum toplumsal anlamda meşru kabul edilmektedir (Thompson, 2003 s.18). Bu meşruiyet ise biz farkına varmasak da cinsiyet, ırk ve sınıf farklılıklarını toplumda bir dışlama aracı olarak kabul etmemize neden olmaktadır. Eğitim alanı üzerinden ele alındığında da, kâğıt üzerinde kadınların erkeklerden daha başarılı olduğu örneklerde dahi kadınların akademik ya da çalışma hayatı yönünden başarıya erişimleri erkeklere kıyasla daha zor olmaktadır. Bu nedenle liberal feminizmin savunduğu gibi mevcut sistem içindeki güç ilişkilerini kadınların lehine çevirecek yöntemler geliştirmek sorunun çözümünde yeterli olmayacaktır. Zira bu durumda da kadın ve erkek arasındaki güç ilişkilerinin yapısı değişmeyecek, kadınlar oyunu yine erkeklerin kurallarına göre oynayacak ve gücü ele geçiren kadın grubu (beyaz-orta sınıf) bu kez gücünü diğer kadınlar üzerinde kullanacaktır (Thompson, 2003, s.30).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin okulda yeniden üretilmesini, ev içindeki -özel alandaki- emeğin cinsiyetçi iş bölümünün okula -kamusal alana- nasıl taşındığı üzerinden inceleyen yapısalcı kurama göre, eşitsizlik yalnızca kadın veya erkek olmayı içermez. Burada söz konusu olan aynı zamanda işçi/emekçi ya da burjuva kadın veya erkek olmaktır. Dolayısıyla okul hem sınıflandırılmış hem de cinsiyetlendirilmiş özneler üretir (Arnot'dan aktaran Sayılan, 2012 s.18). Müfredat yapısı, eğitim ve öğretimin içinde barındırdığı ideoloji, öğrencilere verilen ödevler gibi eğitim sisteminin parçası olan pek çok pratik, okul içinde toplumsal sınıfların yeniden üretilmesine hizmet etmektedir (Arnot, 2012 s.5). Örneğin Arnot'a göre eğitim hayatı boyunca okulda erkek öğrencilere, hayattaki temel ve öncelikli amaçlarının iş hayatına atılmak olduğu yaklaşımıyla davranılırken, kız öğrencilere ise "iyi bir" evlilik yapma ve aile kurma ideali üzerinden davranılması, ataerkil karakterdeki cinsiyetlendirilmiş eğitimin bir yansımasıdır (Arnot, 2012 s.28). Sınıf farklılıklarına uygun olarak kız öğrencilere biçilen çalışma hayatına ilişkin roller de müfredat yoluyla eğitime yansımakta, işçi sınıfından kız öğrenciler ev içi rollere, orta sınıf kızlar ise çalışma hayatına ve profesyonel mesleklere yönlendirilmektedir. Kadınların annelik rolü üzerinden tanımlanan bakıcı ve besleyici rolüne paralel olarak ise çalışma hayatında öğretmenlik, hemşirelik, sekreterlik gibi mesleklere uygun görülmesi ve maskülen kabul edilen mesleklerden dışlanması da cinsiyet rollerinin ev içinden okula, okuldan ise toplumsal yaşama nasıl taşındığını ortaya koymaktadır (Sayılan, 2012 s.18).

Eğitim sisteminin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini besleyen yapısına karşılık öğrencilerin baskın ideolojiyi bozma bilincine erişmesi gerekliliğini savunan yapısalcı yaklaşım, bu bağlamda eleştirel metinlere ve eğitim programlarına önem vermektedir. Eleştirel bakış öğrencilerin mevcut ayrımcılığı farkına varmalarını ve cinsiyet temelli ilişkilere yönelik bilinçlerini artırmalarını sağlayacak nihai yol olarak görülmektedir (Thompson, 2003 s.17). Mor Sertifika'nın lise öğretmenlerine yönelik eğitim programında da, toplumsal cinsiyetin eleştirel metinler ile ele alındığı ve katılımcıların toplumsal cinsiyete dair hakim görüşleri

ve kalıp yargıları sorgulamalarını sağlayan yöntemlere başvurulduğu görülmektedir

1.2.2. Post-Yapısalcı Yapı Söküm Teorisi

Post-yapısalcı feminist yaklaşım, cinsel kimliklerin çeşitlenmesi ve toplumsal sınıfların, etnisitenin ve cinselliğin birbirleriyle kurduğu karmaşık ilişkilerin farklı alanlarda tartışılmaya başlanmasıyla birlikte oluşan ideolojik tartışmaların bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım ile birlikte toplumsal cinsiyet kavramı, metodolojik ve teorik yönden ele alınan eleştirel bir söylem çerçevesi üzerinden incelenmeye başlanmıştır (Arnot, 2002 s.18). Post-yapısalcı yaklaşımlar, sınıf, ırk, etnisite gibi kategorilerin toplumsal cinsiyet ile ilişkili olarak eğitim sisteminde nasıl doğallaştırılıp normalleştirildiğini ortaya çıkarmaya odaklanmışlardır. Bu kategorilere şüphe ile yaklaşarak, söylemsel olarak onların nasıl kurulduğunun deşifre edilmesine önem vermişler, eğitim pratiklerinin bu yönde geliştirilmesi gerekliliğine vurgu yapmışlardır (Sayılan, 2012 s.20).

Post-yapısalcı yaklaşıma göre tıpkı diğer kategoriler gibi toplumsal cinsiyet de doğal olmayan, toplumsal yapı tarafından oluşturulmuş ve atanmış bir kategoridir. Bu bağlamda cinsellik, ırk, sınıf gibi kavramlara yüklenen geçmiş anlamlardan ve anlatılardan bağımsız şekilde yeni anlamlar üretilmelidir (Thompson, 2003 s.20). Örneğin, "Neden homoseksüelliği açıklamaya çalışırız da heteroseksüelliği normal kabul ederiz?" sorusunu soran post-yapısalcı yapı söküm yaklaşımına göre dil, normal kabul edilen kimlikleri ve ilişkileri doğallaştırmaktadır. Tıpkı kadınlığın, bir kategori olarak öncelikle heteroseksüel, beyaz ve orta sınıf kadınlar üzerinden ele alınması ve lezbiyen, farklı renkten veya işçi sınıfından kadınların dışarıda bırakılması gibi, ayrımcı pratiklere karşı çıkan yapı sökücü yaklaşıma göre, "diğer" kadınlar dışlandığı sürece gerçek bir toplumsal cinsiyet eşitliği ideali ulaşılması mümkün değildir (Thompson, 2003 s.35). Bu idealin gerçekleşmesi için ise okullarda öğrencilere kavramsal anlamları olduğu gibi ve

doğal kabul ettirmek yerine, onların çoklu anlamlar ve algılar üretmelerini sağlayacak stratejileri öğrenmeleri sağlanmalıdır. Bu da post-kolonyal teori, queer teori, kültürel çalışmalar ve feminist psikoanalitik teoriler gibi post-yapısalcı ve post-modern teorilerin eğitim sisteminde tartışılır hale gelmesi ile mümkün olacaktır (Thompson, 2003 s.20).

Toplumsal cinsiyet, ırk veya cinsel yönelim gibi kavramların nasıl öğrenildiğine ve bu kavramlara dair farklılıklara nasıl yaklaşıldığına bakarak toplumdaki iktidar ilişkilerini sorgulayan yapı söküm teorisine göre, sabit görülen bu yapılara karşı alternatif yapılar ve söylemler oluşturmak mümkündür. Eğitim sistemindeki iktidar ilişkilerine bakmak ve bu alanda alternatif söylemler geliştirmek için ise okul ve sınıf içi uygulamalarda öğrenen ve öğreten arasındaki asimetric ilişkiye eleştirel yaklaşılmalıdır (Sayılan, 2012 s.20). Bu bağlamda teori, toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisine dair sorunların çözümünü, sistemin dışından hatta onu alaşağı ederek yeniden oluşturulacak alternatif yapılar kurulması üzerinden tartışmaktadır. Değişim için belirgin ve sistematik bir program ortaya koymamakla birlikte yapı söküm teorisi, eğitimcilere toplumsal cinsiyet eşitliğini sorgulatan farklı noktaları ön plana çıkarmasıyla alana katkı sağlamıştır. Eğitimde eşit fırsatlara rağmen cinsiyetçiliğin hala neden yok edilemiyor olduğunun incelenmesinin ve hakim söylemin dışına çıkılarak toplumsal cinsiyet tartışmalarının yapılmasına dair gerekliliğin önemini ortaya koyan yapı söküm teorisi ile feministler, doğru ve doğal kabul edilenler sorgulandığında bambaşka toplumsal cinsiyet ilişkilerinin karşımıza çıkacağı fikrini savunmuşlardır (Thompson, 2003 s.38).

Toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisini analiz eden bu dört teoriye baktığımızda, toplumsallaşma teorisi "erkeğe özgü" mevcut hedeflerin ve standartların kız çocukları ve kadınlara doğru genişletilmesi üzerinden konuyu ele alırken; yapısalcı ve yapı sökümcü teoriler ise başta cinsiyetçilik olmak üzere diğer tüm eşitlik karşıtı yaklaşımları tartışmalarının odağına alarak onların yeniden üretilmesini engellemeye yönelik fikirler ortaya koymuşlardır. Farklılık teorisyenleri ise okullarda yeni ve bağımsız bir "kadına ait" sistem kurulmasına

odaklanmışlardır. Eğitimde toplumsal cinsiyete farklı açılardan baksalar da hepsinin eşitsizliğe ve eğitim sisteminin her düzeyinde erkek merkezli çıkarların nasıl yansıtıldığı ve sürdürüldüğüne dair itirazları ortaktır (Sayılan, 2012 s.20). Feminist literatürün ve feminist hareketin bu alanda sağladığı katkıyla birlikte uluslararası düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği günümüzde çok tartışılan ve her alanda gündeme gelen bir kavram olsa da, gerek kamusal gerekse özel alanda cinsiyete dair eşitsizliklerin giderilmesi idealine ulaşıldığını söylemek henüz mümkün değildir.

Feminist teorilerin toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisini ele alırken birbirlerinden farklılaştıkları pek çok nokta olsa da çoğu tartışmada, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında bu alana dair bilgi sunan eğitimlerin önemine vurgu yapıldığı görülmektedir. Liberal feministler bu eğitimleri, mevcut sistem içerisindeki eşitsizliklerin giderilmesinde başvurulacak bir yöntem olarak önemserken, sol feminist ekol ise var olan yapıya eleştirel yaklaşan, mevcut düzeni sorgulayan ve alternatif yöntemlere sahip eğitimlere duyulan ihtiyaca vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda öğretmenlerin de toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi alması gereken en önemli grup olduğu tespitinden yola çıkılarak, araştırmanın bir sonraki bölümünde öğretmenlere yönelik uygulanan eğitim metotları hakkında genel bilgi sunulacaktır. Bu doğrultuda öncelikle, son 20-30 yılda uluslararası düzeyde ele alınan hayat boyu öğrenme kavramı ve bu kavramın öğretmenlik mesleği ile nasıl ilişkilendiğine bakılacaktır. Aynı zamanda hayat boyu öğrenme ile ilgili olarak öğretmen eğitimlerinde kullanılan ve özellikle sivil toplum kuruluşları gibi devlet dışı aktörler tarafından uygulanan formal olmayan eğitim yöntemleri hakkında bir değerlendirme sunulacaktır. Sonrasında ise Türkiye'de öğretmenlere yönelik gerçekleştirilen sivil toplum eğitimlerine ve bu eğitimlerde toplumsal cinsiyetin nasıl bir yeri olduğuna değinilecektir. Bu alan hakkında sunulacak genel bilgilerin ve tartışmaların, araştırmanın ana odağı olan Mor Sertifika Programı'nın bir toplumsal cinsiyet eğitimi örneği olarak değerlendirilmesi kısmına da kavramsal bir çerçeve sunması bakımından önemli olacağı düşünülmektedir.

1.3. TÜRKİYE'DE FORMAL OLMAYAN EĞİTİM VE STK'LARIN YERİ

Dünya genelinde hızla değişen sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelere paralel olarak bireylerin ve grupların bu hızlı değişime ayak uydurmasında devlet merkezli formal eğitim sisteminin yeterliliği sorgulanmaktadır. Bireylerin çocukluk dönemlerinde okulda aldıkları eğitimin yaşam boyu yeterli ve dahi geçerli olması günümüz dünyası için gerçekçi olmamakla birlikte, özellikle mesleki eğitimlerde formal yöntemlerin dışında güncel ve pratik bilgi sunan diğer eğitim yöntemlerine duyulan ihtiyaç hızla artmaktadır. 1960'lı ve 70'li yıllarda literatüre giren hayat boyu öğrenme kavramı, kişilerin tüm yaşamları boyunca öğrenmeye ve bilgiye ulaşma ihtiyacına ve hakkına yönelik gündeme gelen, 90'lı yıllar itibarıyla de özellikle Avrupa Birliği ülkeleri tarafından siyasi düzleme taşınan ve politikaları etkileyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayat boyu öğrenme bilincinin çeşitli meslekler ve alanlarda yaygınlaştırılması üzerine geliştirilen yöntemler, devlet merkezli formal eğitimin yetersiz kaldığı noktaları da gün yüzüne çıkarmış, böylelikle devlet dışı aktörler tarafından yürütülen ve formal olmayan eğitim formları üzerine daha fazla çalışılmaya başlanmıştır.

Araştırmanın bu bölümünde, formal olmayan bir mesleki eğitim programı olarak ele alınabilecek Mor Sertifika Programı'nın değerlendirilmesine kaynak sunması açısından hayat boyu öğrenme ve formal olmayan eğitim kavramları üzerine genel bir bilgi ve değerlendirme sunulacaktır. Daha sonra hayat boyu öğrenme politikaları üzerinden öğretmenlerin bu kavram ile nasıl ilişkilendiğine bakılacak, formal olmayan eğitim yöntemlerinin öğretmenlik mesleğindeki yeri örnek araştırmalar üzerinden ele alınacaktır. Son olarak ise Türkiye'de öğretmenlere yönelik geliştirilen formal olmayan eğitim örnekleri olarak ele alınabilecek sivil toplum eğitimi örnekleri incelenecek ve toplumsal cinsiyet özelinde öğretmenlere yönelik ne tür çalışmalar yapıldığına değinilecektir.

1.3.1. Hayat Boyu Öğrenme ve Formal Olmayan Eğitim Modeli

1960'lı ve 70'li yıllarda formal eğitim ile verilen bilginin hem bireysel hem de mesleki alanlarda yeterliliğinin sorgulanmaya başlamasıyla birlikte hayat boyu öğrenme kavramı üzerine bazı fikirler geliştirilmeye başlanmıştır. Bilgiyi direk olarak sunan ve yalnızca okul hayatı ile sınırlanan eğitim sisteminin, bireysel ve mesleki gelişim yönünde kişilerin yaşamı için yetersiz kalacağından yola çıkılarak öğrenmenin yaşam boyu devam eden bir sürece dönüştürülmesi üzerine tartışmalar yürütülmüştür. Uluslararası literatürde kullanılmaya başlanan bu kavram doğrultusunda UNESCO, 1972 yılında yayınladığı Faure Raporu ile devlet merkezli formal eğitim dışındaki eğitim türleri hakkında detaylı bir araştırma sunmuş; eğitimin sadece okul ile sınırlandırılmaması, bireylerin tüm yaşamları boyunca devam eden bir sürece dönüştürülmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır (Aksoy, 2013 s.32). Bireylerin ihtiyaç duyduğu tüm alanlarda gerçekleştirilen öğrenme faaliyetlerini kapsayan bir kavram olarak hayat boyu öğrenme, 90'lı yıllarda birçok ülke tarafından yasal düzenlemelerle eğitim sistemlerine dahil edilmeye başlanmıştır (Aksoy, 2013 s.26). 1996 yılı Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi tarafından "Avrupa yaşam boyu öğrenme yılı" olarak kabul edilmiş, 2000 yılına gelindiğinde ise konsey tarafından yaşam boyu öğrenme bildirisi sunulmuştur. Buna göre yaşam boyu öğrenme, bireylerin hayatı boyunca hem kişisel olarak hem de mesleki olarak bilgilerini, yeterliliklerini geliştirmeyi hedefleyen tüm faaliyetler olarak tanımlanmıştır (Gökçer, 2018 s.1792).

21.yy'da toplumsal yaşamın her alanında değişimin önemli bir etken olması, çalışma alanları ve uzmanlıkların hızla değişmesi ve gelişmesiyle birlikte hayat boyu öğrenme Avrupa Birliği'nin temel politikalarından biri haline gelmiştir. 2002 yılına gelindiğinde de Avrupa Birliği, hayat boyu öğrenme stratejisinin ortak prensiplerini belirlemiş, tüm üye ve aday ülkeleri formal olmayan eğitim yöntemlerini benimsemeye ve tanınır hale getirmeye davet etmiştir. Değişime

ayak uydurmada formal eğitimin yetersizliği kabul edilmiş, çeşitli alanlarda öğrenilenlerin birbirini beslemesi ve etkilemesinin önemi vurgulanmaya başlanmıştır (Colardyn ve Bjornavold, 2004 s.69,70). Türkiye'de ise hayat boyu öğrenme kavramı 2000'li yılların sonlarına doğru önem kazanmıştır. 2009 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi'nde bu kavramı: "kişisel, toplumsal, sosyal ve istihdam ile ilişkili bir yaklaşımla bireyin bilgi, beceri, ilgi ve yeterliliklerini geliştirmek amacıyla hayatı boyunca katıldığı her türlü öğrenme etkinlikleri" olarak tanımlanmıştır (Duymuş ve Sulak, 2018 s. 59). Hayat boyu öğrenme stratejisinin değişen ekonomi ve toplumsal ihtiyaçlara cevap vereceği; cinsiyet, sosyal statü, yaş gibi özelliklere bakılmaksızın bireylerin aktif katılımını destekleyeceği üzerinde durulmaya başlanmıştır (Aksoy, 2013 s.34).

Hayat boyu öğrenme kavramı doğrultusunda, öğreneni merkeze alan eğitim yöntemlerinin geliştirilmesiyle birlikte okul dışı öğrenmeye verilen önem artmakta, devletin eğitimdeki rolünün azaltılması fikri desteklenmekte ve eğitimin kısıtlı bir zaman dilimi ile sınırlandırılmaması gerekliliği ön plana çıkarılmaktadır (Duymuş ve Sulak, 2018 s. 59). Tek aktörün devlet olduğu formal eğitim sisteminden farklı olarak eğitim kurumları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları gibi devlet dışı aktörlerin etkin rol oynadığı eğitim metotları geliştirilmeye başlanmıştır. Uluslararası literatüre baktığımızda, bu eğitim yöntemlerinin formal, non-formal ve informal olarak tanımlandığı ve kategorilendirildiği görülmektedir. Bu çalışmada ise yöntemler sırasıyla formal, formal olmayan ve enformal başlıkları ile ele alınacaktır. Bu noktada ŞEBEKE projesinin "Eğitimin Kavramları" yayınında bu kavramların kullanımı üzerinden yapılan değerlendirmeye göre; formal eğitim temelde ana aktörü okullar olan ve ilköğretimden yüksek öğrenime kadarki süreci kapsayan eğitim sistemi için kullanılmakta, formal olmayan ve enformel eğitim ise formal sektörden farklı olarak sunulan ve farklı seviyelerde katılım sağlanabilen yöntemleri kapsamaktadır (ŞEBEKE, 2002 S.18). Bu 3 kavramın daha net anlaşılabilmesi için, her birinin özelliklerini ve içerdiği yöntemleri ayrı ayrı ele almak faydalı olacaktır.

Formal, formal olmayan ve enformel eğitim metotları arasındaki farklar ve tanımlamalar da -hayat boyu öğrenme gibi- ilk kez 1960'lar ve 70'lerde ortaya konmuştur. 1974 yılında Coombs ve Ahmed tarafından yapılan tanımlamaya göre; formal eğitim ilkokuldan üniversiteye kadar yayılan, kurumsallaşmış ve hiyerarşik yapıya sahip ve devlet tarafından kısıtlandırılan bir eğitim yöntemidir. Formal olmayan eğitim ise organize, kurumsal ve programlı bir öğrenme süreci olmakla birlikte formal sistem kalıplarının dışındaki yöntemleri içeren ve belirli alt gruplara (çocuklar, yetişkinler vb.) uygulanan bir öğrenme sürecini kapsar. Enformel eğitim ise çevresel etkilerden ve günlük deneyimlerden öğrenilen tüm bilgileri kapsayan bir öğrenme süreci olarak tanımlanır (Coombs ve Ahmed'den aktaran La Belle, 1982 s.161). Formal olmayan eğitim yöntemleri ilk olarak 20.yy'ın başlarında çeşitli ülkelerde, formal eğitimin pahalı olması nedeniyle geliştirilmeye başlanmış ve gönüllülük bazında belirli gruplar arasında birbirine öğretme süreci olarak ortaya çıkmıştır. 1970'ler boyunca da nitelikli eğitime erişimi kısıtlı olan grupların eğitiminde başvurulmuş bir tür okul dışı eğitim modeli olarak uygulanmıştır (La Belle, 1982 s.160). Öğretenin öğrenene doğrudan ve tek yönlü şekilde etki ettiği formal eğitimden farklı olarak formal olmayan eğitim yöntemleri, öğretene öğrenen arasında eşitlikçi bir ilişki kurma özelliği ile ön plana çıkar. Organize ve sınırları belirli bir yapı içerisinde verilen formal eğitimin sonunda diploma vb. dökümanlar ile geçerlilik sağlanırken, formal olmayan eğitimde öğreneni merkeze alan ve bilginin didaktik şekilde aktarılmadığı bazı alternatif yöntem ve aktivitelere başvurulur. Enformel eğitimde ise daha çok günlük hayat içerisinde işte, okulda veya aile içinde edinilen deneyimsel bir öğrenme sürecinden bahsedilir (Colardyn ve Bjornavold, 2004 s.71). Böylelikle formal eğitimin diploma, esnek olmayan müfredat, hiyerarşi, öğretmen merkezli ve katılımı zorunlu kılan yapısının karşısında, formal olmayan eğitimin -bazı ülkelerde tanınırlığı olan- sertifika, öğrenen merkezli ve ihtiyaca yönelik müfredat, sonucu değil süreci değerlendiren yapı ve öğretmen ile öğrenen arasında kurduğu eşitlikçi ilişki gibi özelliklere sahip olduğu söylenebilir.

Hayat boyu öğrenme kavramı üzerinden bu öğrenme sürecinin bir parçası olarak ele alınabilecek formal olmayan eğitim yöntemleri, yetişkin eğitimlerinde ve mesleki eğitimlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle sivil toplum alanında belirli bir gruba yönelik hazırlanan bu tür eğitimlerde, öznenin ihtiyacı doğrultusunda geliştirilen çeşitli öğrenme metotlarından faydalanılır. Deneyim üzerine konuşma, beyin fırtınası, rol oyunları, simülasyon, grup çalışmaları, film gösterimleri ve açık alan aktiviteleri gibi yöntemler ile katılımcılara tüm süreç boyunca devam eden bir öğrenme deneyimi yaşatılır. Bu alternatif öğrenme yöntemleri, aynı zamanda öğrenenin ilgili konuya eleştirel bakmasını sağlaması, eğitime aktif katılım gösterebilmesi ve tüm sürecin merkezinde yer alması bakımından, sol feminizminin eleştirel bakış sahip olunmasına verdiği önem üzerinden değerlendirilebilir. Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için öncelikle mevcut yapıya ve söylemlere alternatifler üretmenin gerekliliğine vurgu yapan sol feminist ekolde de, alternatif eğitimlerde öğrenenin odağa alınması ve hiyerarşinin olmadığı bir yapı içerisinde tartışmaların yürütülmesine yönelik görüşler yer almaktadır. Dolayısıyla, formal olmayan eğitim yönteminin sahip olduğu özellikler ile, sol feminist ekolün ideal eğitim modeli öngörüsü arasında benzerlikler bulunmaktadır. Öğretmenlere yönelik bir toplumsal cinsiyet eşitliği programı olarak Mor Sertifika örneğine bakıldığında da, eleştirel düşüncenin ve birlikte öğrenmenin programın yapı taşlarını oluşturduğu görülmektedir. Mor Sertifika'nın öğrenenler ve eğitimi veren uzmanlar arasında kurmayı hedeflediği eşitlikçi yapısı; eğitim süresince gerçekleştirilen film gösterimleri, kitap okumaları ve grup çalışmaları ve öğrenenlerin aktif katılımını destekleyen yöntemlere başvurulması gibi özellikleri bu programın formal olmayan eğitim örneği olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde programda kullanılan eğitim yöntemleri örnekleri üzerinden bu konuya dair bazı değerlendirmelere de yer verilecektir.

Formal olmayan eğitim sürecinde öğrenilenler, bireylerin yaşamları boyunca etkisini sürdürebilmektedir. Formal eğitimin etkisinin ve ulaşılabilirliğinin yetersiz kaldığı sosyal ve bireysel gelişim veya mesleki eğitim gibi alanlarda

formal olmayan eğitim yöntemlerinin önemi artmaktadır. Gündelik hayatın içinden bilgiler sunan bu eğitimde değerleri sorgulamaya ve bilinç yükseltmeye yönelik metotlara da başvurulabilmektedir (La Belle, 1982 s. 168). Formal eğitimin toplumdaki baskın sınıfa/gruba yönelik hazırlanan içeriğine karşılık, formal olmayan eğitimin sosyal-ekonomik sınırları ortadan kaldıran ve herkesin aktif katılımına olanak sağlayan yapısı da bireylerin eşitlikçi ve etkin bir öğrenme süreci deneyimlemesi yönünden önemlidir (La Belle, 1982 s. 169). Formal olmayan eğitim yöntemleri ile sağlanan bireysel ve davranışsal değişimin, toplumsal değişime de olanak sağlayabilmesi mümkündür. Birbirinden farklı öğrenme metotlarını içeren bu 3 eğitim yönteminin, bireylerin öğrenme ve öğrendiklerini etkin şekilde uygulamalarının sağlanması açısından bir arada ele alınması ve birbirini etkileyen/destekleyen bir yapıda değerlendirilmesi ise ayrıca önemli görülmektedir. Mor Sertifika örneğinde de görüleceği gibi lise öğretmenleri formal olmayan eğitim metotları ile toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında edindikleri deneyim, bilgi ve kazanımları kişisel ve mesleki yaşamlarına aktarabilmektedirler. Böylelikle formal eğitim sistemi içerisindeki rollerinde, formal olmayan eğitim ile edindikleri bilgiyi kullanabilirler. 2000li yıllar itibarıyla AB'de tanınırlığı artan formal olmayan eğitimin Türkiye'de de tanınır olması önemlidir. Toplumsal düzlemde ihtiyaç duyulan değişimin gerçekleşmesi için çoklu eğitim yöntemlerinin benimsenmesi ve geçerli kılınması gerekli görünmektedir.

1.3.2. Öğretmenlik Mesleğinde Hayat Boyu Öğrenme

Hayat boyu öğrenmenin mesleki eğitimler için benimsenen bir süreç olarak tanımlanması, bireylerin meslek yaşamları boyunca kendilerini güncel gelişmeler karşısında yeterli hissetmeleri bakımından önemlidir. İlgili araştırmalarda öğretmenlik mesleği özelinde de öğretmen adaylarının eğitim fakültelerinde aldıkları formal eğitimin, meslek hayatları boyunca yeterli olmadığı ortaya

konmaktadır. Hayat boyu öğrenme eğilimine sahip öğretmenler, öğrenmeyi öğrenme becerileri gelişmiş ve öğrenme süreçlerine aktif katılım sağlayabilen yetişkinler olmaktadır (Duymuş ve Sulak, 2018 s. 59). Böylelikle öğrencileri ile daha etkin ilişkiler kurabilir, öğrencilerinin ihtiyaçlarına cevap verebilir ve bu yetkinliklerini doğru yöntemlerle öğrencilerine aktarabilirler. Öğretmenlerin mesleklerine yönelik olumlu bir tutumda olmaları, meslek hayatları boyunca aynı istek ve hevesle görevlerini yerine getirmeleri bakımından da hayat boyu öğrenme becerilerine sahip olmaları önemli görülmektedir. Yenilikleri takip eden, değişime ayak uyduran ve bunları sınıfa yansıtabilen öğretmenlerin gelecek nesiller üzerinde olumlu etkiler yaratması mümkün hale gelir (Ünal ve Akay 2018, s.821,822).

Hayat boyu öğrenme kavramının Türkiye'de de literatüre giren bir kavram olmasıyla birlikte, öğretmenlerin bu kavram ile nasıl ilişkilendiği, hayat boyu öğrenme eğilimlerinin ne düzeyde olduğuna yönelik araştırmalar artmıştır. Bunlardan biri de 2017-2018 yılında Necmi Gökyer'in Elazığ'da görev yapan 2805 lise öğretmenin hayat boyu öğrenme eğilimleri üzerine yaptığı araştırmadır. Araştırmada elde edilen bulgulardan en çarpıcı olanı, cinsiyet değişkeninin öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin belirlenmesinde bir etkisi olduğu sonucudur ki araştırma tamamlandığında, kadın öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Gökyer bu bulgunun, kadın lise öğretmenlerinin kendilerini geliştirmeye daha olumlu yaklaştığını ve meslek içi veya dışından yeni bilgi ve becerileri öğrenmede zorlanmayacaklarını düşündüklerini gösterdiğini ifade etmektedir (Gökyer, 2018 s.1798). Bu alanda yapılan bir diğer araştırma da ismi verilmeyen bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde 2013-2014 eğitim öğretim yılında açılan pedagojik formasyon sertifika programına katılan 232 öğretmen adayının yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin ölçülmesi üzerine gerçekleştirilmiştir. Formal öğretmen eğitimlerinin öğretmenlik mesleğinin uzun yıllar yeterli bilgi düzeyine sahip olunarak yerine getirilmesinde yetersiz olduğu düşüncesinden yola çıkılarak yapılan araştırmada, öğretmen adaylarının yaşam

boyu öğrenmeyi kişisel ve mesleki gelişim açısından oldukça önemli bulduğu sonucuna ulaşmıştır (Ünal ve Akay, 2017 s. 832). Genel çerçevede pedagoji eğitimi alan öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin yüksek olduğunu ortaya koyan araştırmada, sürekli yenilikleri takip etmek ve çeşitli alanlara yönelik bilgi edinmenin günümüzde toplumların gelişmesi ve değişmesinde önemli bir yeri olduğu vurgulanmıştır (Ünal ve Akay, 2017 s. 831).

Hayat boyu öğrenme kavramı üzerinden öğretmenlere yönelik gerçekleştirilen eğitimlere bakıldığında, devlet kurumları tarafından düzenlenen eğitimlerin Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından yürütüldüğü görülmektedir (<http://hbogm.meb.gov.tr/>). Bu eğitimler arasında yetişkinler için okuma yazma öğreticiliği, Osmanlı Türkçesi öğreticiliği veya okul öncesi öğretmenliği semineri gibi eğitimler bulunmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet özelinde bakıldığında, bu kurum tarafından düzenlenen herhangi bir programa rastlanmamıştır. Bu noktada, formal olmayan eğitim yöntemlerinin devlet dışı aktörleri de eğitim süreçlerine dahil eden yapısı, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimleri adına bir kez daha önem kazanmaktadır. Öğretmenlerin gelecek nesillerin yetiştiricileri olarak toplumsal cinsiyet eşitliği gibi güncel ve önemi yüksek olan bir konu hakkında bilgi edinmesinin sağlanmasında, çeşitli sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler bünyesinde yer alan bazı araştırma merkezleri tarafından yürütülen çalışmaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu noktada öğretmen STK'ları ve toplumsal cinsiyet odaklı çalışan kuruluşların öğretmenlere yönelik yürüttüğü formal olmayan eğitim örneklerinin neler olduğuna bakmak, öğretmenlerin formal eğitiminde yeri olmayan toplumsal cinsiyet alanında yürütülen Mor Sertifika Programı'nın hangi eksiklikleri gidermeye yönelik uygulandığının anlaşılması bakımından önemlidir.

1.3.3. Öğretmenlere Yönelik STK Eğitimleri ve Toplumsal Cinsiyet

Öğretmenlik mesleğinin, değişime ayak uyduran, güncel gelişmeleri takip eden ve öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilen nitelikte olması gerekliliği doğrultusunda, Türkiye'de öğretmenleri çeşitli alanlarda güçlendirmeye yönelik çalışmalar yürüten ve eğitimler düzenleyen bazı kuruluşlar vardır. Bunların bazıları sendika, bazıları üniversiteler bünyesinde yer alan araştırma merkezleri, bazıları ise öğretmen ve eğitim STK'larıdır. Toplumsal cinsiyet özelinde bakıldığında ise öğretmenleri bu yönde güçlendirmeyi hedefleyen kurum sayısının çok fazla olmadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet hakkında öğretmenlere eğitim sunmak, öğretmenlere toplumsal cinsiyet eşitliği bilinci ve duyarlılığı kazandırmak adına çalışma yapmış veya yapmakta olan topluluklar arasında öncelikle Öğretmen Ağı dikkat çekmektedir. Eğitim Reformu Girişimi tarafından yürütülen ve öğretmenlere yönelik geliştirilen bir sivil toplum projesi olarak hayata geçirilen Öğretmen Ağı'nın temelleri 2016-2017 yılları arasında atılmıştır. (<https://www.ogretmenagi.org/>) Türkiye'de öğretmenlerin güçlendirilmesi ve öğretmen niteliğinin artırılması için çalışmalar yürütülen programda oluşturulan "Değişim Teorisi" yaklaşımı ile öğretmenlerin sosyo-duygusal becerilerini geliştirilmesi, mesleki becerilerini yükseltilmesi, politikaların iyileştirilmesi ve sürdürülebilir öğrenme topluluğunun hayat geçirilmesi hedeflenmektedir (Öğretmen Ağı Değişim Teorisi, 2016 s.13). Öğretmen Ağı'nın öğretmenler ile yürüttüğü araştırmada, öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri için sunulan kaynakları yetersiz bulduğu tespit edilmiş, öğretmenlik yapan bireylerin kişisel ve mesleki gelişimleri için ihtiyaç duydukları kaynağın sunulması için çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır. Öğretmeni merkeze alan, öğretmeni yalnızca sunulan eğitimi alan taraf olarak görmekten ziyade kişisel ve mesleki gelişime ihtiyaç duyan bir birey olarak değerlendiren yaklaşım benimsenmiştir (Öğretmen Ağı Değişim Teorisi, 2016 s.3). Devlet kurumları dışındaki paydaşların öğretmen eğitimlerinde aktif rol almasının bir örneği olarak, ilgili sivil toplum kuruluşlarını ve toplulukları bir araya getirmesi bakımından Öğretmen Ağı, öğretmenlerin

formal olmayan eğitim süreçlerine dahil olma fırsatı bulduğu bir sivil girişim olarak ön plana çıkmaktadır.

Öğretmenlere yönelik pek çok alanda eğitim ve etkinlik düzenleyen Öğretmen Ağı'nın toplumsal cinsiyeti odaklı çalışmalar da yaptığı görülmektedir. Sınıflardaki toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını kırmak için öğretmenlerin bir araya geldiği "Adım Adım Ön Yargı"; spor dalları üzerinden toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulandığı "Sporun Cinsiyeti Olur Mu?" ve STEM alanında kız öğrencilere yönelik yapılan ayrımcılığın tartışıldığı "Eşitlikçi Bir Teknoloji Eğitimi Mümkün Mü?" başlıklı etkinlikler gibi örnekler ile öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı kazanması için çeşitli alanlarda çalışmalar yürütülmektedir (<https://www.ogretmenagi.org/gecmis-etkinlikler> 25.10.2019 tarihinde erişildi). Bu etkinlikler ağı dahil olan tüm öğretmenlerin katılımına açık şekilde yürütülmekte, öğretmenler toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı kazanmaları yönünde güçlendirilmektedir.

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalar yürüten bir başka kurum ise EĞİTİM-SEN'dir. Her yıl eğitimde cinsiyetçilik raporu yayınlayan sendika, Türkiye'de toplumsal cinsiyetin eğitim alanındaki durumu hakkında önemli tespitler ortaya koymaktadır. 2012 yılında da EĞİTİM-SEN, sendikanın toplumsal cinsiyet çalışmalarını yürütmesi için eğitimci eğitimi düzenlemiştir. Yaklaşık bir yıl süren eğitimde 100 eğitimci aday, konularında uzman akademisyenler ve kadın hareketinden önemli isimler ile toplumsal cinsiyet eşitliğini konuşmuş ve konu hakkında bilgi edinmiştir (<http://egitimsen.org.tr/egitim-sen-toplumsal-cinsiyet-egitimci-egitimi-tamamlandi/> 15 Ekim 2019 tarihinde erişildi). Türkiye'de faaliyet gösteren BİR-SEN, TÜRK EĞİTİM-SEN, Eğitim İş gibi diğer öğretmen sendikalarının ise toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında geçmişte veya günümüzde yürüttüğü herhangi bir çalışmaya rastlanmamaktadır.

Türkiye'de alternatif bir okullaşma modeli olarak 2015 yılında hayata geçirilen Başka Bir Okul Mümkün projesi de, toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığına sahip

öğretmenler yetiştirmeyi hedefleyen bir sivil toplum girişimi olarak ele alınabilir. Sabancı Vakfı hibe programı tarafından desteklenen projede, “Alternatif Öğretmen Akademisi” aracılığıyla bir yandan BBOM okullarında istihdam edilecek öğretmenlerin güçlendirilmesi, diğer yandan çocuk merkezli demokratik ve ekolojik eğitim anlayış ve felsefesinin diğer kamu ve özel okullarda fikrîsel olarak yaygınlaşması hedeflenmektedir. Alternatif Öğretmen Akademisi'nde ayrımcılık ve cinsiyet eşitliği hakkında yürütülen eğitimler ile BBOM öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği bilincine sahip olmaları hedeflenmektedir (<http://www.baskabirolkulmumkun.net/proje-ye-dair/>).

Öğretmenlere yönelik hazırlanan toplumsal cinsiyet odaklı bir başka eğitim örneği de, Ayrımcılığa Karşı Gökkuşuğu Koalisyonu projesi kapsamında Kaos GL ve Pembe Hayat Dernekleri tarafından yayınlanan "LGBTİ Öğrencileri Aile ve Okul Kısılcına Karşı Nasıl Korunmalı?" kitapçığıdır. 2016 yılında çıkarılan kitapçık, LGBTİ öğrenciler ve aileleriyle çalışan öğretmenlere yönelik bir eğitim broşürü olarak hazırlanmıştır. Broşürün içeriğinde toplumsal cinsiyete yönelik temel kavramlar, cinsel yönelimler hakkında bilgiler ve rehber/sınıf öğretmenlerine yönelik öneriler gibi içerikler yer almaktadır (<http://www.sivilsayfalar.org/2016/05/02/lgbti-ogrencileri-aile-ve-okul-kiskacina-karsi-nasil-korumali/> 9 Ekim 2019 tarihinde erişildi). (http://www.kaosglternegi.org/resim/yayin/dl/egitim_bros_u_ru_.pdf).

Öğretmenlere yönelik çalışmalar yürüten veya eğitim alanında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına bakıldığında ise, toplumsal cinsiyet eşitliği özelinde öğretmenleri odağına alan bir eğitim faaliyetine rastlanmamıştır. Örneğin, öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimini desteklemek amacıyla eğitim programları geliştiren ve bu programları ücretsiz olarak öğretmenlere ulaştıran Öğretmen Akademisi Vakfı'nın eğitimlerinde, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bir çalışma yürütülmediği görülmektedir. Ancak çeşitli konularda ve alanlarda bugüne kadar 165.000'den fazla öğretmene ulaşan ÖRAV'ın eğitimlerinin, Türkiye'de öğretmenlere yönelik formal olmayan eğitim örnekleri arasında değerlendirilebileceğini belirtmek gerekir (<http://www.orav.org.tr/>).

Son olarak Türkiye'de eğitim alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının öğretmenlerin eğitime yönelik yürüttükleri çalışmalara değinmek gerekir. Örneğin Türkiye'deki köklü STKlar arasında yer alan Türk Eğitim Vakfı (TEV) günümüzde, Yeni Nesil Öğretmenler projesi kapsamında "Lider Öğretmen Programı" yürütmekte, bu program ile öğretmenlere kendi hizmet içi eğitimlerini kendilerinin yaratacağı, okul bazlı bir desteğin sağlanacağı ve yaratmak istedikleri etki doğrultusunda liderlik yapacakları bir çalışma ortamının sunulması hedeflenmektedir (<http://www.tev.org.tr/projelerimiz/detay/Lider-Ogretmen-Programi/69/59/0> 25.10.2019 tarihinde erişildi). Bir başka eğitim STK'sı olan Ege Çağdaş Eğitim Vakfı (EÇEV) da öğretmenlere yönelik bazı eğitim programları düzenlemektedir. 2019 yılında 14. gerçekleştirilecek olan Yenilikçi Eğitim Seminerleri ile öğretmenler, meslektaşlarının sunduğu yenilikçi sınıf içi uygulamaları örneklerini öğrenmekte ve mesleki gelişimlerine katkı sunacak bilgiler edinmektedirler (<http://www.yaraticiyenilikciogretmen.com/index2.php> 25.10.2019 tarihinde erişildi). Öğretmenlere yönelik eğitimler düzenleyen devlet dışı aktörlerin çalışmalarını incelenmesinde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin henüz öğretmen eğitimlerinde yeterli düzeyde yer almadığı görülmektedir. Mor Sertifika programı, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için birkaç alanda birden çalışmalar yürütüyor olsa da, bu ihtiyaç az sayıda proje ile karşılanması mümkün olmayacak kadar büyük ve önemli görünmektedir. Türkiye'de formal eğitimde yer verilmeyen bu konuya, devlet dışı paydaşlar tarafından daha çok odaklanılması, bu alana daha fazla kaynak sağlanması ve formal olmayan eğitim yöntemlerinin yaygınlaştırılmasıyla birlikte bu eğitimin öğretmenlere daha yaygın şekilde ulaştırılması gerekmektedir.

Türkiye'de günümüzde toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisine dair yapılan akademik araştırmaların yalnızca "eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması" odağıyla sınırlı kalmadığı, eğitimdeki cinsiyet eşitsizliklerinin pek çok farklı açıdan ele alan çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Politika yapıcılarının siyasi gündemine ve çıkarlarına bağlı olarak sürekli değişen toplumsal cinsiyet yaklaşımının eğitime nasıl yansıdığını ortaya koyan bu araştırmalarda, bir yandan bu alana dair ihtiyaç

duyulan eğitimlerin yetersizliği ortaya çıkmakta; diğer yandan ise eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında karşılaşılan engeller ve sorunlu alanlar görünür hale gelmektedir. Araştırmanın bir sonraki bölümünde Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyetin nasıl bir tarihsel süreçten geçtiğine ve 80ler 90lar kadın hareketinin bu alanda nasıl bir yeri olduğuna odaklanılacaktır. Daha sonra ise toplumsal cinsiyet eşitliği/eşitsizliğinin ders kitaplarına ve müfredata nasıl yansıdığına bakılacak ve öğretmenlerin eğitimde toplumsal cinsiyet tartışmalarında nasıl bir konum ve etkiye sahip olduklarına değinilecektir. İlgili araştırmalar ışığında elde edilen bilgiler ve araştırmada kullanılan kavramların değerlendirilmesiyle Türkiye'de toplumsal cinsiyet rollerinin eğitimdeki yansımalarının ortaya konması hedeflenmektedir. Böylelikle toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisinin Türkiye'deki değişken ve kırılma yapısının da daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ VE EĞİTİMDEKİ YANSIMALARI

2.1. CUMHURİYET DÖNEMİNDEN BUGÜNE EĞİTİMDE KADININ YERİ

Dünyada ve özellikle Avrupa'da 19.yy sonu ve 20.yy'ın başlarında ortaya çıkan ve dünya savaşının bitimiyle sınırları çizilen ulus devletler, toplum içerisinde milli kimlik ve yurttaşlık bilincinin yaratılmasına önem vermişlerdir. Aynı konjonktürde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de yükselen milliyetçilik dalgasıyla birlikte yurt ve aile, birbirini besleyen iki kavram haline gelmiş, toplumsal cinsiyet rolleri aile içi roller ile iç içe geçmiştir. Nitekim ataerkil değerlerin temelini oluşturduğu ve pek çok ülkede görülen bu toplumsal yapıya, 1960lar'da üretilen feminist teorilerle karşı çıkılmaya başlanmış, önceki bölümde bahsedilen teorilerin geliştirilmesi ile temeli uzun yıllara dayanan erkek egemen toplumsal yapı ve değerlere karşı kadının eğitimi ve toplumdaki yeri sorgulanır hale gelmiştir. Türkiye'de de cumhuriyetin kuruluşundan itibaren inşa edilen toplumsal yapı içerisinde feminist hareketin eleştirdiği noktalarda, ataerkil değerlerin eğitim yoluyla nasıl aktarıldığını görmek mümkündür.

Bir ulusta toplumsal cinsiyetin nasıl algılandığını anlayabilmek için, o ulusun milli eğitim sisteminde cinsiyet rollerinin nasıl yer bulduğuna bakmak gerekir. Özellikle Türkiye gibi ulus devletlerde, devletin kuruluş aşamasından itibaren eğitim, düzenli ve sürekli olarak siyasi ideolojinin doğrudan yansıtıldığı bir alan olmuş; ders kitapları da bu alanın en görünür materyali haline gelmiştir. Bu bağlamda cumhuriyet döneminden günümüze eğitimde kadının yerini anlamak ve Türkiye'deki toplumsal cinsiyet rollerinin eğitim aracılığı ile nasıl belirlendiğinin tarihsel gelişimini incelemek önemlidir. Türkiye'de 80ler ve 90larda artan feminist farkındalık ve kadın hareketinde yükselen toplumsal cinsiyet eşitliği bilincinin

ilerleyen yıllarda bu alanda yapılan tartışmaların kaynağını oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla bugün eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yapılan çalışmaları değerlendirirken, Türkiye'deki feminist yazının da dikkate alınması gerekir. Cumhuriyetten günümüze kadar gelen tarihsel sürecin ele alınacağı bu bölüm ile bugün eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına atılan adımlarda ve bu alanda geliştirilen Mor Sertifika gibi projelerde, üstesinden gelinmeye çalışılan toplumsal yargıların tarihsel olarak nasıl inşa edildiğinin öğrenilmesine katkı sunulması amaçlanmaktadır.

2.1.1. Cumhuriyetin Yurttaş Kadın Eğitimi

Yurttaşların temel insan haklarından biri olan eğitim, aynı zamanda bir siyasal sosyalizasyon aracıdır ve Türkiye gibi rejim değişikliğinin yaşandığı ulus devletlerde toplumsal dönüşümün sağlanmasında devletin kullandığı önemli bir araç olarak karşımıza çıkar. (Kancı, 2008, s.88) Yetişen yeni nesillerin eğitiminde ise devletin denetimi doğrultusunda üretilen ve yine devletin siyasi ideolojisini aktaran ders kitapları kullanılmakta, böylelikle devlet yetiştirmek istediği bireylerin niteliklerini görünür kılmaktadır (Gümüšoğlu, 2008, s.41). Türkiye'de cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte başlayan tek parti döneminde, modernleşme hedefi eğitim politikalarının temelini oluşturmuştur. Okulların da bu hedef doğrultusunda batı görüşünde kentsel, sosyal ve kültürel yaşamı desteklemesi planlanmış, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1923'de yayınladığı genelge ile, "Okulların cumhuriyetin prensiplerine sadakati aşılama ile yükümlü olduğu" bildirilmiştir (Gök, 2004, s.2).

Modernleşme ideali Türkiye'de cumhuriyet dönemiyle birlikte devletin toplumsal açıdan temel hedeflerinden biri haline gelmiştir. Bu süreçte toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl şekillendiğine baktığımızda ise, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadınların yaşamlarının Osmanlı'daki gibi yasaklar yoluyla değil, eğitim yoluyla düzenlenmeye başladığını görülmektedir (Sancar, 2017, s.218).

Cumhuriyet dönemi ile birlikte yeni kurulan ulus devlette kadınlara nasıl bir toplumsal rol biçildiği, kadınlara toplumun modernleşmesinde ne gibi görevler atandığı direk olarak eğitim politikalarına yansımıştır. Bu yeni ve modern toplumun kuruluş aşamasında devletin kadınları nasıl konumlandığını, Serpil Sancar'ın "Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti" adlı kitabındaki şu satırlarından anlamak mümkündür:

"Erkeklerin savaşarak, kadınların savaşan erkeklere destek olarak ve savaşa gidecek erkekleri yüreklendirerek katıldıkları bir bağımsızlık savaşı ile kurulmuş bir "ulus" içinde kadınların erkeklerle eşit devlet yönetimine katılmaya davet edilmesini beklemek çok gerçekçi değil. Kadınlardan beklenen modern aileler, evler, çocuklar ve modern bir gündelik yaşam inşa ederek modern bir toplum kurma sürecine-erkeklerin yanı sıra onlardan farklı biçimde katılmaları. Türk modernleşmesinin öncü kadınları toplumun aileden ve annelikten başlayarak inşasının mimarları olmuşlar. Buna bağlı olarak da annelik ve ev kadınlığı ile bağdaşacak, örneğin öğretmenlik, hastabakıcılık, ebelik gibi mesleklerde eğitilmeleri bir devlet politikası olarak desteklenmiş. Bu anlamda Türk modernleşmesinin ulus-devlet kurma aşamasında karşımıza çıkan cinsiyet farkları rejiminde erkekler ve kadınlar için farklı görevlerin tanımlandığı, siyasetin erkeklere, sosyal ve kültürel işlerin kadınlara bırakıldığı bir şekillenme olmuş." (Sancar, 2017, s.192).

Sancar'ın da belirttiği gibi cumhuriyetle birlikte kadınlara medeni olma ve çocuklarını medenileştirmeden sorumlu olma misyonu biçilmiş, kadınların toplumsal rolleri de bu doğrultuda belirlenmiştir. Cumhuriyetin, yeni ideal erkeğe tabi ve onunla ortaklık içinde kurgulanan "ideal yurttaş kadın" kimliği, orta sınıf normlarına sahip kadınlara işaret eder ve eğitim uygulamalarında da bu idealin yansımalarını görmek mümkündür. Örneğin 1940'lı yılların ortalarına kadar ders kitaplarındaki ev kadını ve anne figürleri, eğitilmiş ve modern giyimli şekilde karşımıza çıkar. Bu kadınlar, cumhuriyete modern çocuklar yetiştirme amacını benimsemiş, hem fiziksel hem de eğitsel vazifelerini bu amaç ile yerine getiren annelerdir (Kancı, 2008, s.89). 1928 yılı itibarıyla kurulan Kız Enstitüleri de bu

"ideal kadınların" yetiştirildiği okullar olarak karşımıza çıkar. Burada kadınlık eğitimi alan genç kızlar, Avrupa yemekleri yapan, Avrupa dikişi diken, her modern erkeğin evlenmek isteyeceği kadınlardır ve modernleşmenin temsilcisidirler (Sancar, 2017, s.221).

Yine bu döneme dair dikkat çeken noktalardan birisi de "aile kurma" fikrinin, öğrencilere ders kitapları aracılığıyla bir tercih olarak değil bir zorunluluk olarak anlatılmasıdır. Bu fikrin zihinlere yerleştirilmesiyle birlikte aile içinde kadın ve erkeğin rollerinin nasıl olacağı da Aile Bilgisi ve Yurt Bilgisi gibi kitaplar aracılığıyla aktarılmış; örneğin 1936 yılının ilköğretim programında Aile Bilgisi dersinin amacı: *"...erkek ve kadının aile ocağındaki vazife ve rolünü iyice kavratmak...bunun temini için ev işi zevkini, ev için ve evde çalışma itiyadını kazandırmak."* cümleleriyle ifade edilmiştir (Şerifsoy, 2016. s.173). Burada ortaya konan ev içinde çalışmak ve bundan memnuniyet duymak fikri, beraberinde kadınlar için annelik görevinden sonra ev kadınlığı görevini de yücelten bir anlayışı getirmektedir. 1937 yılına ait bir kitapta aile içindeki görev dağılımları betimlenirken aileyi hükümete benzeten bir örneğe rastlanmıştır. Bu örnekte baba ailenin başkanı, anne bakanı, çocuklar ise tebaasıdır, dolayısıyla son söz babaya ait iken, anne onun gözetiminde çalışan bir görevli konumundadır. Bir eğitim materyali yoluyla aktarılan bu aile tanımlamasında anne ve baba arasındaki iş birliğinin eşitler arasında yapılan bir işbirliği niteliğinde olmadığı görülmektedir (Şerifsoy, 2016. s.177).

Türk modernleşmesinde erkek kimliğine baktığımızda ise asker, baba, çalışan, eve ekmek getiren ve maddi sürekliliği sağlayan bir orta sınıf erkek ideali karşımıza çıkmaktadır (Kancı, 2008, s. 94). Milli kimliğin asıl unsuru olarak vurgulanan askerlik ise vatana hizmetin birinci koşulunu oluşturmaktadır ve yalnızca erkek yurttaşın yükümlülüğündedir. Füsun Üstel, "Makbul Vatandaşın Peşinde" adlı kitabında, o dönemde Türk yurttaşının görevlerinin nasıl tanımlandığını, 1934-1935 tarihli Yeni Yurt Bilgisi ders kitabından alıntıyla aktarmıştır:

- "1.Kendine karşı vazifesidir ki: sağlam vücutlu ve iyi huylu olmaktır.
2. Ailesine karşı vazifesidir ki: bu da ailesine sadık ve yardımcı olmaktır.
- 3.Köyüne, milletine ve bütün insanlara karşı çalışkan ve hayırlı olmaktır.
- 4.Vatan hizmetlerini istekle ve sevinçle yapmaktır." (Üstel, 2016, s.182).

Üstel'in de vurguladığı gibi vatan hizmetleri içinde askerlik yapmak en ayrıcalıklı yurttaşlık görevidir. Bu anlatı ise ordu-millet mitini eğitim alanına yansıtırken, kadınları ise ideal yurttaşlıkta ikincil konuma itmektedir (Üstel, 2016, s.182). Milli kimliğe aidiyeti sorunlu olan kadınlar ise bu idealin içinde fedakardılar, kültürün sürekliliğini sağlamakla yükümlüdürler ama aynı zamanda milli kimliğin temelini oluşturan askerlikten muaf oldukları için toplumsal bakımdan ikincil konumda olmayı, diğer bir deyişle cumhuriyet erkeklerinin yardımcısı olmayı kabul etmişlerdir (Kancı, 2008, s.97). Bu durum aynı zamanda ailenin temelinde bir özel alan-kamusal alan ayırımına dayalı cinsiyetçi iş bölümünü de desteklemektedir. Örneğin 1927-1928 tarihli Yurt Bilgisi kitabında *"ev işleriyle kadın uğraşır, erkek işe gider..Akşama eve dönünce her şeyi önünde hazır bulur"* ifadeleri ile evin geçimini sağlayan ve evin reisi olanın erkek olduğu, kadının yani "anne"nin ise ikinci reis olduğu vurgulanır. Kadın dışarıda çalışmak zorunda olsa dahi ev işleri onun birincil görevidir ve aksatılamaz (Üstel, 2016, s.187). Böylelikle yurt bilgisi, hayat bilgisi gibi ders kitapları, kadınlara toplumsal cinsiyet bağlamında biçilen rollerin pekiştirildiği, erkek karşısında kadının konumlandırıldığı örneklerle dolu eğitim materyalleri olmuşlardır.

Cumhuriyet dönemi itibariyle, Türkiye'de kadınlara sunulan eğitimin niteliğine baktığımızda çok partili döneme kadar, kadınları toplumsal alanda var olmaya teşvik eden bir eğilim olduğu, kız çocuklarının eğitime yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. 1932'de basılan öğretmenlere yönelik muallim kitabında, çarşıda çalışan, gazete satan kadın figürleri gibi kadınların eve hapsedilmediğini gösteren örneklerle yer verilir (Gümüšoğlu, 2008, s.47). Ne var ki kadınların toplumsal yaşama girmesini destekleyen bu eğitim, aynı zamanda "Cumhuriyet'in kızlarını" yetiştirmeyi odağına alan, sınıfsal farklılıkları ve etnik kimlikleri aşmaya/yok saymaya çalışan bir yönelime sahiptir. Dolayısıyla mesleki becerileri

öğretmekten ziyade genç kızlara modern aileler kurmayı öğreten bir eğitim içeriğiyle karşımıza çıkar (Sancar, 2017, s. 222). Bu ideal üzerinden şekillenen eğitim kurumlarının gelişimine ve ders kitaplarının içeriğine bakıldığında ise, Osmanlı döneminde başlayan kadın hareketinin izlerini görmek mümkün olmamaktadır. Eğitim materyallerinde kadınların tüm haklarına cumhuriyet ile kavuştuğu vurgulanmakta iken, kadın hareketinin tarihsel gelişiminden bahsedilmemektedir (Çayır, 2014, s.104). Bir yandan Türkiye'de kadınlar, Avrupa ülkelerindeki kadınlara kıyasla daha erken tarihte seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşsa da, diğer yandan kadının en büyük görevinin analık olduğu her daim vurgulanmış ve kadınların ataerkil toplumdaki ikincil konumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Annelik görevini layıkıyla yerine getirmek, kadınların kendilerini geliştirmelerindeki birincil amaç haline gelmiş, ancak bireysel gelişimleri bakımından kendilerini eğitmeleri söz konusu olmamıştır (Şerifsoy, 2016, s.177). Dolayısıyla ideal cumhuriyet kadınına yetiştirmeyi hedefleyen ve devlet eliyle şekillenen prensiplerle yüklü bu modelde "erkeklerle ait" olarak düşünülen mesleklerde, kadınların eğitiminin ihmal edildiği, kadınların profesyonel alanlarda var olmasının pek de desteklenmediği görülmüştür (Sancar, 2017, s.222).

Türkiye siyasi tarihinde çok partili dönem olarak geçen, toplumsal yönden bakıldığında ise modern Türkiye idealinin kırılaarak muhafazakarlığın ön plana çıktığı 1945 sonrası dönemde toplum içerisinde cinsiyetçi söylem ve uygulamaların daha da arttığı görülmektedir. Eğitim alanına da belirgin şekilde yansıyan ayrımcı yaklaşımlar ile bu dönemde kadınlar kamusal alanda daha öz görünür, özel alana kapanır duruma gelmiştir. Bu değişimin en net yansıdığı örnekler ise yine eğitimdeki uygulamalarda ve ders kitaplarda görülmektedir.

2.1.2. Çok Partili Dönemin Muhafazakar Kadını

Tek parti döneminin ideal yurttaş kimliği inşası çerçevesinde milli eğitim aracılığı ile çizdiği toplumsal cinsiyet rolleri, 1945 sonrasında siyasi ideolojinin muhafazakarlaşması ile birlikte daha ayrımcı ve kadınları daha belirgin bir şekilde ikincilleştiren hale gelmiştir. Özellikle dönemin ders kitaplarındaki örneklerde kendini gösteren bu ayrımcı anlayış ile "baba evin direğidir, mesut etmek ereğidir" algısı desteklenmiş, erkek hem özel alanın hem de kamusal alanın esas unsuru olarak konumlandırılmıştır (Gümüsoğlu, 2008, s.42). Bu dönemde aynı zamanda baba, ev içinde bir otorite figürü olarak karşımıza çıkmakta, aile içi sevgi ve dayanışma yerine babaya saygı ve hizmetin yüceltildiği örnekler dikkat çekmektedir. Muhafazakarlığın yükselişi ile birlikte, cumhuriyetin ilk yıllarında vurgulanan kadın-yurttaş kimliğinin yok oluşuna, anneliğin ve kadının ev içi rollerinin kutsanışının arttığına tanık olunmaktadır. Bu dönem ile birlikte eğitim materyallerinde anne, meslek sahibi olmayan, ev içinde konumlanan ve ev işlerinden zevk duyan bir kadın olarak karşımıza çıkar (Sancar, 2017, s.229). O dönemin eğitim materyallerinde eğitilmiş, profesyonel meslek sahibi veya toplum içinde aktif rollerde yer alan kadın örnekleri görmek ise neredeyse imkansız hale gelmiştir. Gümüsoğlu'nun ifadesiyle: cumhuriyet döneminin modern giyimli, bakımlı "ideal kadın yurttaş" örneklerinin yerini, üzerinden mutfak önlüğünü çıkarmayan ve kitaplarda sürekli yemek yaparken, çamaşır yıkarken, ütü yaparken resmedilen ev kadınları almıştır (Gümüsoğlu, 2008, s. 43).

Dönemin ders kitaplarında aile içi iş bölümüne bakıldığında, kadın işi-erkek işi ayrımı doğrultusunda ev işlerinin cinsiyetçi temelde düzenlendiğini söylemek mümkündür. Erkeğin yani babanın evin geçimini sağlayan, gelir getirici statüsüne karşılık kadın, ev işlerinin eksiksiz yerine getirilmesinden sorumludur ve aynı zamanda erkeğin getirdiği parayı idareli harcamakla mükelleftir. Aile bireylerinin mutluluğunun, annenin ev içindeki mutluluğundan geçtiği ifadesine sıklıkla rastlanır. Füsün Üstel'in o dönemde okutulan bir Yurttaşlık Bilgisi kitabından

yaptığı şu çarpıcı alıntıda, ev içi rollerin keskin bir cinsiyetçilikle belirlendiği görülmektedir:

"Annenin ailedeki hizmeti büyüktür. Ev işlerini düzenler; yuvanın temizliğini, rahatlığını sağlar; yemekleri hazırlar; gelirin israf edilmeden harcanmasına dikkat eder. O da gününü, evin türlü işleriyle didinerek geçirir. Fakat bu çalışma anaya büyük zevk verir. Odaların temizliği, çocukların çiçek gibi giyinmeleri, sofranın ve yemeklerin iç açıcı olması anaya bütün yorgunluğunu unuttur." (Üstel, 2016, s.269).

Kadınların eve, aile bakımına ve ev işlerine kapatıldığı çok partili dönem ile başlayan süreçte, cumhuriyet döneminin modern ailesini kurma görevi atfedilen anne figürünün de toplumsal rolü sona ermiş görülmektedir. O dönemde elbette ki kadınların kamusal alanda var olmaya dair talepleri sürmüştür ancak bu taleplere ve kadınların ev dışındaki varlıklarına ders kitaplarında yer verilmemiş, bu kadınlar resmi müfredatın dışında bırakılmıştır (Sancar, 2017, s.229). Bunlar yerine sıklıkla kadınların evdeki düzeni ve huzurun sağlayıcısı olduğuna, annenin kendisi için bir şey talep etmek yerine evdeki mutlulukla yetindiğine dair örneklerle rastlanmaktadır:

"Evimizi görseniz siz de beğenirsiniz. Küçüktür ama sevimlidir; tertiplidir. Tertemizdir. Annem onu cennet gibi süslemiştir." (1951 Hayat Bilgisi 3.sınıf kitabından aktaran Gümüüşoğlu, 2008, s.44).

Cumhuriyet dönemi ve sonrasındaki çok partili geçiş dönemine baktığımızda, değişen devlet politikalarına ve ihtiyaç duyulan toplumsal yapının şekil değiştirmesine paralel olarak devletin kadına yüklediği rollerin de değiştiği görülmektedir. Toplum yapısının ataerkil özelliği ise her iki dönemde de varlığını korumaya devam etmiştir. Erkeğe biçilen roller (askerlik vurgusu, vatan borcu) dönemsel siyasi gelişmelere göre isim değiştirse de erkek her dönemde ulusun "esas yurttaşı" olmayı sürdürmüştür. Ancak kadınlara ait roller belirgin şekilde devlet ideolojisine paralel olarak atanmaya devam etmiştir. Tarihi Osmanlı'nın son dönemine dayanan feminist hareketin, Türkiye'de tekrar canlanması 1980leri

bulmuştur ancak kadınların kamusal alanda var olabilmek ve kendilerine atanan rollere direnmek adına verdikleri mücadele ise -görünür kılınmasa da- mevcudiyetini korumuştur.

Türkiye'de 1980ler ve 90lar'a kadarki süreci feminist teorinin eğitim tartışmaları üzerinden ele aldığımızda, cumhuriyetin ilk yıllarında devletin kadınların eğitimi üzerine uyguladığı politikalara ve kız çocuklarının erkekler ile eşit eğitim imkanına ulaşması için atılan adımlara bakmak önemlidir. Bu dönemde kız çocuklarının eğitiminin desteklendiği ve modern-eğitimli Türk kadını oluşturma idealine odaklanıldığı görülmekte, liberal feminizmin savunduğu gibi okulda oluşturulan eşitlik ortamının toplumsal düzleme de taşınabileceği üzerine bir toplumsallık yaklaşımı benimsenmeye çalışıldığı görülmektedir. Ne var ki bu dönemde kadınlar toplumsal alanda var olmaları için desteklenmiş görülse de, söz konusu yapının kadın ve erkeği eşitleyen değil, kadını asıl yurttaş olan erkeğin en büyük destekçisi konumuna indirgeyen özellikte olduğu görülmektedir. Cumhuriyet dönemi kadınlarının, yine kadınlık özellikleri ile ele alınması, çalışma yaşamında dahi "kadınsı" mesleklere uygun görülmesi ile birlikte bu dönemde kazanılan hakların kadınların özgürleşmesi için yeterli olmadığı, yalnızca devlet kontrolünde ve kadınları belirli sınırlar içerisinde destekleyen özellikte oldukları görülmektedir. Yine bu dönemde eğitimi desteklenen kadınların orta-sınıfı kapsayan yapısı, sol feministlerin yapısalcı teoride öne sürdüğü bazı tartışmaları akla getirmektedir. Yapısalcı teorinin tartışmaları üzerinden düşünüldüğünde, cumhuriyet dönemindeki mevcut yapıda da kadınların eğitimi desteklense dahi güç ilişkilerinin kadınların lehine dönmesi mümkün olmamış, orta sınıf kadınlar eğitime erişebilirken bu sınıfın dışındaki kadınlar ise dışlanmıştır. Dolayısıyla sol feminizm açısından yorumlandığında, o dönemde toplumdaki sınıflar arası güç dengesizliğinin farklı sınıflara mensup kadınlar arasında kendini göstermeye devam ettiği ifade edilebilir.

Çok partili döneme gelindiğinde ise artan cinsiyetçilikle birlikte toplumsal cinsiyet rollerinin de daha belirgin şekilde ayrıştığı, devlet politikalarının özel alanı düzenlemeye yönelik girişimlerinin artmasıyla birlikte Türkiye'deki

toplumsal yapının eşitlikten daha da uzak hale geldiği görülmektedir. Feminist teori üzerinden değerlendirildiğinde de, Türkiye'de 80ler'e kadar süren politik hareketlilikte, sağ ve sol arasında geçen mücadelenin cinsiyetçi yapıyı muhafaza ederek bu alanda bir yapısal değişim sağlamadığı söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye'de kadınlar ancak 1980 darbesi ile değişmeye başlayan toplumsal yapı ile birlikte kendi kimlikleri üzerinden konuşmaya ve dönüşmeye başlama imkanı bulmuşlardır. Bir sonraki bölümde Türkiye'de ikinci dalga feminizmin ortaya çıkış sürecine ve bu süreçte edinilen kazanımların ilerleyen yıllarda eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması girişimlerinde nasıl bir yeri olduğuna değinilecektir.

2.1.3. 80'ler ve 90'lar Kadın Hareketi ve Eğitimde Kadının Yerine Etkileri

1980'lere gelindiğinde Türkiye'de formal eğitim uygulamaları içerisinde kadının konumunda radikal bir değişiklik söz konusu olmadığı; eğitim sistemi içerisindeki uygulamalarda, okulların işleyiş biçimlerinde, ders kitaplarında ve müfredatta hala kadınların geleneksel rolünün korunmaya devam ettiği söylenebilir. Ancak 80'ler, kadınların Türkiye'de bir özne olarak seslerini tekrar duyurmaya başladığı ve kadın olma halleri üzerinden çeşitli tartışmaları gündeme getirdikleri bir dönem olması açısından toplumsal cinsiyet çalışmalarına önemli bir kaynak sunmaktadır. 1980'lerde başlayan ve gelecek yıllardaki kadın odaklı tartışmaların güçlü bir temelini oluşturan feminist hareketin detaylarını incelemeden önce, o dönemde eğitimin devam eden toplumsal fonksiyonlarının neler olduğuna ve bu fonksiyonlar içerisinde kadınların nasıl konumlandırıldığına değinmek gerekir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin toplumun pek çok alanında olduğu gibi eğitim alanında da sürdürülmeye devam edildiği 1980'ler Türkiye'sinde, eğitimin o dönemde nasıl bir sosyalizasyon aracı olarak işletildiğini anlamak önemlidir. Dönemin eğitim ve kadınlar ilişkisini ele aldığı makalesinde Fatma Gök, eğitimin toplumsal işlevlerini tartışırken üç önemli noktaya değinir. Bunların ilki eğitimin,

toplumsal yapının egemen ideolojisini yeniden üreten bir araç olarak kabul edilmesiyle birlikte, bu toplumsal yapıya uygun bireylerin yetiştirilmesini sağlamaya yönelik bir işlevi olmasıdır. Gök'e göre eğitim aracılığı ile var olan toplumsal yapının özellikleri korunurken, toplumsal iş bölümünün bireyler tarafından da meşru ve doğal kabul edilmesi sağlanır. Eğitimin ikinci işlevi ise mevcut toplumsal düzenin kültürel siyasi vb. değerlerinin bireylere direk olarak aktarılmasıdır. Böylelikle siyasal konjonktüre göre değişen ideal yurttaşlık tanımları, kendi dönemlerindeki halleriyle direk olarak bireylere benimsetilir. Son olarak ise bu işlevlerin yerine getirilmesiyle eğitim sistemi, toplumun sınıf yapısının ve cinsiyete dayalı iş bölümünün de yeniden üretildiği bir alan olma özelliğini korumaya devam eder (Gök, 1990, s.162). 1980'lere gelindiğinde de formal eğitim düzeyine kadınların toplumsal konumunda geçmişe göre pek bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Hala, öğretmenlik mesleğinin kadınlara "uygun" görülmesine rağmen okul idarelerinde neden kadınların yer almadığına dair tartışmalar sürmektedir. Veya akademik yönden erkeklere göre daha başarılı olan kadınlar, iş gücüne katılma noktasına geldiklerine toplum içerisinde dezavantajlı duruma geçmeye devam etmektedirler.

Kadınların ilk, orta ve yüksek öğretim kurumlarında farklı şekillerde ayrımcılığa uğradığının altını çizen Gök'e göre her halükarda kadınlara ilişkin değerlerin yeniden üretilmesiyle birlikte cinsiyetçilik, eğitim sistemindeki varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Gök, 1990, s.165). 80'lerdeki ders kitaplarının eril dili ve ataerkil değerleri ön plana çıkaran yapısında, kadınların geleneksel rollerinin sürdürüldüğü örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır. Böylelikle ilkokul ile başlayan eğitim sürecinde ders materyalleri erkek egemen değerleri taşımayı sürdürürken, müfredatı işlemekle yükümlü öğretmenler ise hakim ideolojinin devamlılığının sağlanmasındaki paylarını korumaktadırlar. Orta öğretim seviyesindeki cinsiyetçi yaklaşım ise o dönemin popüler teknik-meslek liselerinin yapısı üzerinden ele alınabilir. Gök'e göre mesleki teknik öğretim alanında, kadınlar ve erkeklerin toplumsal roller üzerinden tamamen ayrıştırıldığı bir yapı söz konusudur. Bu kurumlarda kız öğrenciler entelektüel gelişimin mümkün

olmadığı, emek-yoğun ancak az gelir getiren, annelik, ev kadınlığı ve ahlalık gibi rollerin pekiştiği mesleklere hazırlanırken; erkek öğrenciler ise doğrudan üretime yönelik elektrikçilik, marangozluk vb. meslekler için yetiştirilmektedir. Dolayısıyla yine kadınlardan beklenen toplumun kendilerine uygun bulduğu biçki-dikiş-nakış, hemşirelik, öğretmenlik, sekreterlik gibi meslekler ile çalışma hayatına katılmalarıdır. 1980'lerdeki eğitim sistemine yüksek öğretim düzeyinde bakıldığında ise kadınların erkeklere göre sayıca çok az oranda bu düzeyde eğitim alabildiği; özellikle toplumca önemli sayılan yüksek ücretli (doktor, mühendis vb.) bölümlerde kadınların oranının çok daha düşük olduğu ifade edilmektedir (Gök, 1990, s.167-168).

Devletin eğitim politikaları ile toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmeyi sürdürdüğü 1980'ler, Türkiye'de kadın hareketi tarihi için ise çok önemli bir dönemin başlamasına işaret etmektedir. Feminist hareketin canlandığı bu döneme bakıldığında, darbe sonrası siyasal ve toplumsal gelişmelerin bu hareketin güçlenmesine zemin hazırladığı görülmektedir. Öyle ki 1980 askeri darbesi sonrası toplumun yeniden demokrasi arayışına girdiği bu dönemde, darbe öncesinin sınıf temelli mücadeleye dayanan toplumsal hareketleri çözülmüş; yerini cinsiyet, etnisite, çevre, insan hakları gibi konulara yoğunlaşan ve bizzat öznelerin hak talebinde bulunduğu gruplara bırakmıştır. Türkiye'de bu dönemde oluşan feminist hareket; kadınlığın sorgulandığı, kadınların kendi söylemlerini oluşturdukları, birbirlerini besledikleri, gerek kolektif eylemler ve kampanyalarla gerekse örgütlenmeler ve basılı yayınlar aracılığıyla seslerini duyurdukları bir hareket olarak "Türkiye'de kadın olmak" sorunsalını kamusal alanda görünür ve tartışılır kılmayı başarmıştır

Türkiye'de kadın hareketinin tarihi, her ne kadar resmi tarih anlatılarda yer almasa da, aslında cumhuriyetin kurulmasından önceki döneme dayanmaktadır. Bu hareketin Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde varlığını sürdürdüğünü belirten Şirin Tekeli, batılılaşma ve modernleşme arayışının Osmanlı toplumuna sirayet ettiği 2. Meşrutiyet Dönemi'nde kadınların, toplum tarafından yalnızca aile içindeki annelik ve zevcelik rolleriyle eve kapatılmasına

karşı çıkan, kadınların eğitim ve çalışma hayatına katılmalarını savunarak, dernek kurma ve yayın çıkarma yoluyla kurumsallaşan bir kadın hareketi varlığından söz etmektedir (Tekeli, 1990, s. 28). Böylelikle aslında kadınların geleneksel cinsiyet rollerine karşı çıkmaya uzun yıllar önce başladıkları görülmektedir. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ise, Osmanlı'da başlayan ilk kadın hareketinin taleplerini de göz önünde bulundurarak hazırlanan Medeni Kanun ve kadınlara oy hakkı eşitliğini getiren anayasa düzenlemesiyle, kadınları erkeklerle yasal düzlemde daha eşit bir konuma getiren bir devlet feminizmi ortaya çıkmıştır. Yasal eşitliğin sağlanmasının karşılığında ise devletin kadınlardan beklentisi, laik devlete ve mevcut toplumsal düzene uyum sağlamaları olmuştur. Bu süreçte kadınlar cumhuriyetin temel değerlerini, öğretmenlik gibi mesleklerle topluma taşıyan, modern-Batılı kadın idealiyle tek tipleştirilmiş ve cumhuriyetin onlara sağladığı güvencelerin müteşekkiri olarak varlığını sürdürmesi beklenen bir gruba indirgenmiştir. 1970'lerin ortalarına kadar Türkiye'de ön planda olan kadın dernekleri de, devlet feminizminin taşıyıcılığı görevini üstlenmiştir (Tekeli, 1990, s. 29). 1960'lar ve 70'lerin toplumsal hareketlerinde yer alan kadınlar çoğunlukla sol gruplara dahil olmuşlar ve öğrenci hareketlerinde politikleşmişlerdir. Sınıf egemenliğine karşı mücadele eden çeşitli Marxist gruplara ve devlet karşıtı örgütlenmelere dahil olan kadınlar, bu gruplar içerisinde politik hareketlere aktif katılım göstermişler de kadın kimliği üzerinden bir hak arayışına girmemişlerdir (Sirman, 1989, s.16). Dolayısıyla 1980'lere kadar Türkiye'de kadınların toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden yaşadıkları baskı ve eşitsizlikleri sorgulayan, kadının aile içi ve dışındaki geleneksel rollerinin ve erkek egemen sistemin eleştirildiği yeni bir feminist hareketin oluşmadığı görülmektedir.

1980 askeri darbesinin toplumdaki tüm politik hareketlere, özellikle de sol gruplara indirdiği darbe sonrasında Türkiye'de devlet, kolektif hareketlerin önüne geçmeye çalışmış, neo-liberal politikalar doğrultusunda yeni bir toplum düzeni oluşturma gayreti içerisine girmiştir. Bu dönem Türkiye'de yurttaş olmanın sorgulandığı, politik katılımı yeni yöntemlerin arandığı, demokrasi kavramının yeniden tartışıldığı bir dönem olarak yeni kimliklerin inşasını da beraberinde

getirmiştir (Sirman, 1989, s.15). Tam da bu dönemde başlayan kadın hareketi de, devletin geleneksel Kemalist-modernist kadın söylemine karşı alternatif söylem geliştiren, ataerkil normlar üzerine inşa edilen Türkiye toplumunda kadın olarak yaşamayı kadın kimliği üzerinden tartışan bir hareket olarak karşımıza çıkar. 90'lara kadarki dönem kadın hareketinde bilinç yükseltme, güçlenme ve duyarlılık yaratma, diğer bir deyişle kendi söylemini üretme sürecidir (Timisi ve Gevrek, 2002, ss.14-15). 80'lerin eylemlilikle geçen dinamizmi 1990 yılı sonrasında ise yerini, hareketin sivil toplum örgütleri, basılı yayınlar ve akademik çalışmalar üzerinden kurumsallaştığı haline bırakmıştır.

1980ler'de başlayan harekette kadınlar, 60'larda Batı'da kullanılan "özel olan politiktir" sloganını 20 yıl sonra Türkiye'deki kadın hareketinin temeline konumlandırmışlardır. Böylelikle özel alana ait görünen kadın sorunlarını, Türkiye toplumunda "doğallaştırılan" toplumsal cinsiyet rollerini ve kadın kimliğini siyasi düzlemde tartışılır hale getirmeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda, Ankara ve İstanbul'da oluşturdukları bilinç yükseltme gruplarında bir araya gelen kadınlar, 1982 yılında Yazarlar Kooperatifi'nin (YAZKO) Fransız feminist Giselle Halimi'yi davet ederek İstanbul'da düzenlediği "Kadın ve Sorunları" toplantısında ilk etkinliklerini düzenlemişlerdir. Yine YAZKO'nun çıkardığı Somut Dergisi'nin bir sayfasının 4 Şubat 1983 tarihi itibarıyla kadınlara ayrılmaya başlamasıyla birlikte, akademisyenlerin ve üniversite öğrencilerinin başını çektiği kadın grubu, kendi aralarında tartıştıkları kürtaj, kadın günü, kadının geleneksel konumu vb. konuları ilk kez yazılı basında tartışmaya başlamıştır (Timisi ve Gevrek, 2002, s.15). Somut dergisinde yapılan tartışmalar, kadınların evlerde toplanarak kendi hayatları üzerine bilinç yükseltme konuşmaları yapmasıyla birlikte devam etmiştir. Nasıl olmaları gerektiğini değil kendi varoluşlarını konuşmaya başlayan bu kadınlar, birbirleriyle konuştukça paylaştıkları ortaklıkları ve benzerlikleri keşfetmiş; toplumsal bir kategori olarak ele alınan kadınlığın, politik projelerin hedefleri altında göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir kimlik olduğunu fark etmişlerdir (Timisi ve Gevrek, 2002, s.17-18).

1980ler'de kadınlar kendi kimlikleri ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden yaptıkları tartışmalarda, en önemli toplumsal sorunlardan biri olan kadına yönelik şiddet konusunu da gündeme taşımayı başarmışlardır. Örneğin, 1987 yılında kadınlar, Türkiye'nin taraf olduğu CEDAW'ın uygulanması için 7000 imza toplamış ve dilekçeyi meclise vermişlerdir. Dayağa ve şiddete karşı 80'li yıllarda başlatılan sokak eylemleri ve imza kampanyaları ile kadınlar, birlikte ürettikleri bilinç ve söylemi kamuoyuna göstermiş, şiddete maruz kalan kadınlara destek olmak için kadın danışma merkezlerinin ve sığınakların kurulması gerekliliğini ortaya koymuşlardır (Işık, 2002, s.46). Bu kampanyalar ve eylemler ile kadın hareketi, Türkiye toplumunda kadının erkeğin mülkü sayılmasına itiraz etmiş, aile içinde ve dışında kadınların maruz kaldığı fiziksel ve psikolojik şiddete karşı mücadele etmiş, kadınların toplumsal cinsiyet üzerinden ikincilleştirilen konumlarını güçlü bir şekilde tartışmaya açmışlardır.

O dönemde hareketin odaklandığı konulardan bir diğeri ise, kadınların toplumsal cinsiyet üzerinden "annelik" rolü ile kutsanmasına, ancak kadınlığın bir kimlik olarak yok sayılmasının geleneğine karşı çıkmaktır. Bu hedefle, Ankara'da kadın hareketinde daha etkili ve ortak bir söylem oluşturma amacıyla bir araya gelen kadın grupları, hem eğitimli ve çalışan kadınların hem de ev hanımı ve eğitim düzeyi düşük kadınların oluşturduğu heterojen bir örgütlenme olan Perşembe Grubu'nu kurmuşlardır (Timisi ve Gevrek, 2002, s.25-27). Anneler Günü eylemlerini destekleyen Perşembe Grubu'nun 1988-90 yılları arasında gerçekleştirdiği sokak eylemlerinde kullandığı "Ayaklarımın altında cenneti değil dünyayı istiyorum.", "Annem, ben, kızım ne değişiyor?" sloganları, 90'lara yaklaşırken kadınların artık, Türkiye toplumunda kendilerine biçilen "annelik" rolü ile değil kadın kimliği ile var olma mücadelesini sürdüreceklerini göstermiştir. Aynı dönemde kadın hareketi, devletin kadın hakları lehine yeni kararlar alması ve yasal düzenlemeler yapmasında önemli bir paya sahiptir. 1985'te 10 haftaya kadar kürtaaj hakkının tanınması, aynı yıl CEDAW'ın imzalanması, 1987'de Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde, "Kadına Yönelik Politikaları Danışma Kurulu" kurulması, 1988'de Çalışma Bakanlığı'nda "Kadın

Birimi" kurulması ve 1989'da İstanbul Üniversitesi'nde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin kurulması bu örneklerden bazılarıdır (Karagöz, 2008, s.180).

Cumhuriyetin kuruluş döneminden itibaren devlet feminizmi altında şekillenen ve özel hayatı -aile hayatını- politika dışı gören Kemalist kadın idealine karşılık, 80 sonrasında feministler, özel hayatı politik düzleme taşımayı başarmışlardır (Sirman, 1989, s. 28). Feminist terminolojinin tüm kadın örgütleri tarafından kullanılır hale gelmesi, medyanın ve devlet kurumlarının diline girmesi ve akademik feminizmin gelişmesi 80'lerdeki feminist hareketin kazanımlarından bazılarıdır (Timisi ve Gevrek, 2002, s.37). 1990'lara gelindiğinde ise feminist politikaların kamu politikaları haline getirilmesi için çalışmalara ağırlık verilmiş, kadın hareketi kurumsallaşma ve politikaya etki etme sürecine girmiştir. Bu dönemde kadınlar sivil örgütlenmelere yoğunlaşmış, dernek ve vakıflar kurmuş, yerel ve ulusal çapta gazeteler ve dergiler çıkarmışlardır. 90'ların başında kadın hareketinin ideolojik bölünmelerle de yüzleştiğini belirten Aksu Bora ve Asena Günal'a göre 1980'lerdeki coşkulu feminist tartışmalar, 90'larda yerini problem temelli projelere bırakmış, kadın grupları arasındaki temasın azaldığı görülmüştür (Bora ve Günal, 2002, ss.8-9).

1980'lerde Türkiye'de kadın hareketinin kamusal alana taşımayı başardığı en önemli konu kadına yönelik şiddet ve "Dayağa Karşı Dayanışma" kampanyası olmuştur. 90'lara gelindiğinde ise bu kampanya dahilinde bazı gruplar, kadına karşı şiddetle mücadeleyi kalıcı ve sürekli kılmak için kurumsallaşma yoluna gitmişlerdir. 1990 yılında "Dayağa Hayır!" kampanyası devamında kurulan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Ankara'da kurulan Kadın Dayanışma Vakfı ve 92-93 yıllarında çalışmalarına başlayan Ege Kadın Dayanışma Vakfı, şiddet mağduru kadınlara sürekli bir destek sağlamak amacıyla sığınak ve danışma merkezi oluşturmak için kurulan vakıflardır (Işık, 2002, ss.48-49). Kurumsallaşma sürecinde önemli dönem noktalarından bir diğeri de hareketin uluslararası boyutta güçlenmesinin sağlanmasıdır. 1995'te Pekin'de gerçekleştirilen 4. Dünya Kadın Konferansı ve 1996'da İstanbul'da düzenlenen Habitat II İnsan Yerleşimleri

Konferansı ile birlikte Türkiye'deki kadın örgütleri uluslararası kadın hareketindeki aktörler ile yüz yüze tanışmış ve kadınlara yönelik projelerde işbirliği yapma olanaklarına erişmeye başlamışlardır (Kardam ve Ecevit, 2002, ss. 90-91). Bu sürecin devamında 1997 yılında kurulan Uçan Süpürge, uluslararası fon kaynaklarından yararlanarak projeler üreten bir kadın platformudur. Türkiye'de hala faaliyetlerine devam eden bu oluşumun en dikkat çekici özelliklerinden biri, radyo programcılığı, film festivali düzenleme gibi farklı uzmanlıklar gerektiren alanlarda faaliyet göstererek yenilikçi yöntemlerle kadınlara ulaşmaya çalışmasıdır (Kardam ve Ecevit, 2002, s. 96).

90lı yıllarda Türkiye'de kadınların toplumsal konumuna ilişkin yürütülen önemli çalışmalardan bir diğeri 1997 kurulan Ka-Der, Kadın Adayları Eğitim ve Destekleme Derneği'dir. "Bir Yapabilirlik Olarak Ka-Der" başlıklı makalesinde dernek hakkındaki görüşlerine yer veren Aksu Bora'ya göre Ka-Der, kadınların politik özne olma yolunda oluşturduğu bir örgütlenme olarak ön plana çıkmaktadır (Bora, 2002, s.109). Ka-Der, Türkiye'de laiklik/irtica kutuplaşmasının giderek daha belirgin hale geldiği, "medeni, iyi eğitilmiş ve çağdaş" olarak kendilerini tanımlayan orta sınıfin, ilk kez kendisini tehdit altında hissettiği bir dönemde, "Laik Cumhuriyetin" koruyuculuğunu üstlenen kadınlar tarafından kurulmuştur. Derneğin amacı, "siyasette kadın-erkek eşitliğini sağlamak, kadınların sesini ve düşüncelerini seçilmiş meclislere taşımak, bu yolla kadınların ve ülkenin kaderini değiştirmek" olarak ifade edilmiştir (Bora, 2002, ss.114-115).

Türkiye'de uzun yıllar toplumun geleneksel ve dayatmacı kadınlık rollerine karşı mücadele eden kadınların, farklı yerelerde örgütlenerek o yerelin öznel özellikleri doğrultusunda çalışmalar gerçekleştirdikleri örgüt örnekleri de yine 90'lar kadın hareketinde önemli yere sahiptir. Bunlardan biri olarak 1997 yılında Diyarbakır'da kadınlar tarafından kurulan Ka-Mer, Kadın Merkezi, bu bölgelerde kadınlar arasında okuma-yazma oranının oldukça düşük olduğu, görücü usulü veya kaçarak evlenme oranının yüksek olduğu ve %10 oranında çok eşliliğin görüldüğü tespitleri üzerine kadınları güçlendirmek amacıyla kurulmuştur (Akkoç, 2002, s. 206). Kadın-erkek eşitsizliği sorununa karşı mücadele etme amacıyla Ka-Mer'deki

kadınlar; bölgedeki kadınların hakları konusunda bilinçlenmesini sağlamayı hedeflemişler, aile içi şiddet yaşayan ve buna karşı koymak isteyen kadınlara destek olmak için "Acil Yardım Hattı" oluşturmuşlar, kadınlar için istihdam olanakları yaratarak ekonomik özgürlüklerini kazanmalarına yardımcı olmayı amaçlamışlar, bölgede yaşanan şiddet ortamı nedeniyle bitme noktasına gelen sosyal hayatın yeniden canlanması için etkinlikler düzenlemişler ve çocukluktan başlayan cinsiyetçi ayrımcılık hakkında farkındalık oluşturmak için cinsiyetçi eğitimi ve şiddeti reddeden projeler geliştirmişlerdir (Akkoç, 2002, ss. 207-208).

1980ler'de küresel çapta yürütülen ve bölgesel sorunları gidermeyi hedefleyen geniş kapsamlı projelerin, kadınların toplumdaki dezavantajlı konumlarını iyileştirmede yetersiz kaldığının görülmesiyle birlikte 90'larda daha küçük ölçekli, az sayıda insanı kapsayan ancak birey katılımını destekleyen programlara ağırlık verilmiştir (Kümbetoğlu, 2002, s.160). Çoğunlukla sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen bu projelerde kadınların ve kız çocuklarının hayatlarında eğitim, sağlık veya iş olanağı yaratılması gibi alanlarda fayda sağlanması hedeflenmiştir. Bunlardan biri de Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da uygulanan Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) projesidir. Bu merkezler aracılığıyla kadınların sorunları hakkında bilinçlenmeleri ve çözüm üretmelerine katkı sağlanması, kadınların gelir elde etmelerini sağlamak amacıyla yerel kaynakların kullanımında verimliliğin artırılması hedeflenmiş; bu hedef doğrultusunda Kilis, Batman, Mardin, Şırnak gibi şehirlerde 1999 yılı itibarıyla 1639 kadına eğitim verilmiştir (Kümbetoğlu, 2002, s.162). Uzun yıllar toplumsal cinsiyet bağlamında ekonomik hayatta dezavantajlı konuma indirgenen kadınların çeşitli yerel projeler ile güçlendirildiği 90'larda, kadınların eğitimine önem verilerek çeşitli beceriler edinmeleri ve gelir elde etmelerine katkıda bulunacak fırsatlara erişmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde güçlenen kadın hareketinin, toplumsal cinsiyet rollerindeki dönüşümün gerekliliğini gündeme getirmesiyle birlikte, sivil toplum projelerinde de kadınları merkeze alan bakış açısının geliştiği görülmektedir.

Türkiye'de 90'ların başından itibaren kurumsallaşma ve proje üretme döneminin başladığı kadın hareketinde, bazı kadın grupları söylemlerini yazılı basın aracılığıyla duyurmayı tercih etmişlerdir. Bu yayınlardan biri de dönemin "popüler-feminist" gazetesi, Pazartesi'dir. 18 Feministin kurduğu bu gazete ile diğer gazetelerde göz ardı edilen ancak kadınları ilgilendiren olayların haber yapılması hedeflenmiştir. Pazartesi, "Ayıp Köşe" olarak adlandırılan bölümde yer alan ve kadın cinselliğini konu alan yazıları, Havva'nın Günlüğü, Anne Fitnat'ın Hatıra Defteri ve Hukuk gibi köşeleriyle, hem gündelik hayatı hem de toplumsal gelişmeleri "kadın" gözüyle değerlendiren, bunu yaparken de feminist söylemi sıklıkla kullanan "Kadınlara Mahsus" bir gazete olmuştur (Koçali, 2002, ss. 76-78). Aynı dönemde ortaya çıkan Kaktüs ve Feminist dergilerinde; Kürt kadın hareketi tarafından yayımlanan Yaşamda Özgür Kadın, Roza ve Jujin ve Jin û Jiyan adlı dergilerde kadınlar kimi zaman politik bir özne olarak siyasi hareketlerde kadınların konumu üzerine tartışmalar yürütmüşler, kimi zaman ise cinsellik, aile içi şiddet gibi konuları gündeme getirerek 90lar'da kadın kimliğini görünür kılmaya çalışmışlardır (Açık, 2002, ss. 281-282).

80ler'de başlayan kadın hareketinin 90lar'a taşıdığı miraslardan bir diğeri de Türkiye resmi tarihinde yok sayılan kadınların tarihteki yerini ortaya çıkarmak üzerine atılan adımlardır. Kadınların tarihsel olaylardaki rolünü yok sayan ve toplumsal değişimlerde kadınları görünmez kılan geleneksel tarih anlayışının değiştirilmesi amacıyla, bir grup kadın tarihçi, kadını özne konumuna yerleştirerek tarihi kaynakları tekrar ele almaya karar vermişlerdir (Mardin, 2002, s. 185). Bu amaç doğrultusunda Jale Baysal, Füsun Akatlı, Şirin Tekeli, Füsun Yaraş ve Aslı Davaz Mardin, 1990 yılında İstanbul'da faaliyete geçen Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nı kurmuşlardır. Tarihi belgelere feminist bir bilinçle yaklaşmayı amaçlayan kadın tarihçiler, bir yandan kadınların mücadele ve direniş tarihini bir yandan da kadınların tarih boyunca maruz kaldıkları baskıları kanıtlayan belgeleri gözler önüne sermek için çalışmışlar; var olan kavramları yeniden yorumlayarak ve kendi kavramlarını yaratarak Türkiye'deki kadın söylemine önemli katkı sağlamışlardır (Mardin, 2002, s. 189).

Günümüzde faaliyetlerini sürdürmeye devam eden Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, çok çeşitli belgeler aracılığıyla, kadın belleğine sahip çıkma ve "geçmişteki kadını" geleceğe taşıma yolunda Türkiye'deki kadın hareketinde etkin bir rol oynamaktadır.

Türkiye'de 80'lerde başlayan kadın hareketinin, kadın kimliğini özel alandan çıkararak kamusal alanda tartışılır hale getirmesi ile birlikte kadınların toplumsal cinsiyet üzerinden ele alındığı, geleneksel rollerinin sorgulandığı bir süreç başlamıştır. Kadınların örgütlenerek hak arayışına girdiği ve çeşitli eylemlerle seslerini duyurmaya başladığı bu dönemin devamında 90lar'da kadın çalışmalarının kurumsallaşmaya başladığı görülmektedir. Medya aracılığıyla ve sivil toplum çalışmaları ile kadın odaklı bakış açısı güçlenmiştir. Resmi tarih anlatısının kadın bakış açısıyla yeniden ele alınmasıyla birlikte akademik yönden de kadın çalışmaları ivme kazanmıştır.

Türkiye'deki ikinci dalga feminist hareketi, araştırmanın önceki bölümünde yapılan kavramsal tartışmalar çerçevesinde değerlendirdiğimizde, uluslararası feminist yazında değinilen noktaların Türkiye'deki hareketi etkilediği görülmektedir. Örneğin, 80ler'de oluşan ve Türkiye'deki tüm kadınları kapsayan biçimde bilinç yükseltmeyi ve kadınlık kimliği hakkında farkındalık yaratmayı hedefleyen gruplarda, sınıf farklılıklarının yok sayıldığını, Perşembe grubu gibi topluluklarda eğitilmiş-eğitimsiz, meslek sahibi-ev kadını ayrımı gözetilmediğini görmek mümkündür. Bu yaklaşım, sol feminizmin toplumdaki güç ilişkilerinin kadınlar arasında da hiyerarşik bir yapı oluşturacağı savına referansla 80ler kadın hareketinin toplumsal yapıdaki güç dengesizliğine karşı eşitlikçi bir yapı oluşturma hassasiyetini göstermektedir. 90lar'a gelindiğinde ise Türkiye tarihinde kadınların yerinin görülmesi ve tarihin kadın gözünden anlatılması için atılan adımların, radikal feminizmin mevcut yapının tarihte ve ders kitaplarında kadınları yok saydığı eleştirisine referansla yürütülmüş olduğu düşünülebilir. Yine 90lar hareketinde kurumsallaşmanın artmasıyla birlikte sivil örgütlenmelerin de arttığı görülmektedir. Bu örgütlenmelerde çeşitli kadın gruplarına yönelik gerçekleştirilen eğitimler, faaliyetler ve etkinlikler ile sol feminizmin alternatif

eğitim yöntemlerinin desteklenmesi ve mevcut yapının sorgulanmasına yönelik yaptığı vurgunun etkileri ön plana çıkmaktadır. Kadın örgütlerinin bu süreçte benimsediğı öğrenme yöntemlerinin de formal olmayan eğitim örnekleri olarak değerlendirilmesi mümkündür. Aynı zamanda tüm hareket boyunca kadınların hem kişisel hem de kurumsal anlamda öğrendikleri ve edindikleri deneyimleri de enformel öğrenme süreçleri olarak ele almak mümkündür.

80'ler ve 90'lar da yaşanan bu gelişmeler, şüphesiz 2000'li yıllar itibariyle eğitim alanında da kadının toplumsal konumunun sorgulanmasına yönelik araştırmaların hız kazanmasını sağlamıştır. Kız çocuklarının eğitiminin desteklenmesi, eğitim uygulamalarında cinsiyetçi yaklaşımların irdelenmesi, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerine dair araştırmaların artması da yine feminist hareketten gelen birikimin geleceēe taşındığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. 80'ler ve 90'lar feminist ekolünden gelen ve günümüzde, eğitimde toplumsal cinsiyet rollerini tartışmaya açarak ve bu konuda öğretmenlere farkındalık ve bilinç yaratmayı hedefleyen Mor Sertifika gibi projelerin nasıl bir eğitim geleneēi karşısında etkin olmaya çalıştığını anlamak önemlidir. Bu doğrultuda cumhuriyet döneminden bugüne eğitimde kadınların nasıl konumlandırıldığına dair süregelen yaklaşımı anlamının yanı sıra, son 10 yıldıki ders kitaplarının içeriklerine bakmak ve bu alanda ne tür aşamalardan geçildiğini anlamak gerekir. Aynı zamanda Türkiye'de son yıllarda artan toplumsal cinsiyet tartışmalarına dair ğretmen algılarına yönelik yapılan bazı araştırmaları incelemek, öğretmenlerin toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmesindeki etkilerini analiz etmek de öğretmenlere yönelik bir formal olmayan eğitim rneēi olarak Mor Sertifika'nın bir değerlendirmesini sunan bu araştırmada gerekli noktalara dikkat çekecektir.

2.2. SON ON YILIN DERS KİTAPLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten farklı olduğunun tartışılmaya başlandığı 1970'li yıllar itibariyle kadın ve erkeğe yüklenen rollerin doğal olmadığı ancak toplumsal bir kurgu ile yaratıldığına dair pek çok akademik çalışma ortaya konmuştur. Bu çalışmalardaki tartışmalar doğrultusunda bir toplumda hakim olan kültürün, o toplumda kadınlık ve erkekliğin nasıl yaşandığının belirlenmesinde, cinsiyetlere hangi kişilik özelliklerinin atfedildiğine ve ne tür sorumluluklar yüklendiğine dair etkisi ele alınmaya başlanmıştır (Kalaycı ve Hayırsever, 2014, s. 3). Toplumsal kültür aynı zamanda içinde barındığı normlar ve meşru kabul ettiği pratikler ile gündelik hayatın içinde bireyler tarafından erken yaşta öğrenilmeye başlar. Aile içinde başlayan bu öğrenme sürecinde ise en etkin aşamalardan biri kuşkusuz eğitim hayatının başlamasıyla birlikte dahil olunan okul ortamıdır. Toplumsallaştırma işlevinin yoğun olarak görüldüğü ilköğretim kademesi ile birlikte öğrenciler, okul aracılığı ile eğitim sisteminde kabul gören uygulamalar ile karşılaşır ve cinsiyetçi değerleri öğrenmeye başlarlar (Asan, 2010, s.67). Toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmesinde, çocuklara cinsiyet kaynaklı beklentilerin sunulmasında ve benimsetilmesinde okulun önemli bir işlevi vardır (Çeçen, 2015, s.2). Okul içindeki uygulamalar, ders kitaplarının açık veya örtük bir şekilde anlattıkları ve öğretmenlerin yaklaşımları çocukların toplumsal cinsiyete dair algılarını önemli ölçüde etkiler.

Türkiye'de dönemsel olarak değişiklik gösteren iktidar söyleminin eğitimde toplumsal cinsiyet yaklaşımında kendini nasıl gösterdiğini ortaya koyan pek çok araştırma vardır. Cumhuriyet dönemi ile başlayan milli kimlik yaratma idealinde toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl belirlendiği ve değişen siyasi ideallere bağlı olarak bu rollerin de nasıl değiştiği tartışmalarına dayanarak, son on yıldaki ders kitaplarının içeriğinde de toplumsal cinsiyetin nasıl yer bulduğunu görmek mümkündür. Bu alanda yapılan araştırmalara bakılarak, genel anlamda iktidarın

hakim söyleminin ders kitaplarına nasıl yansıdığı, kadınlık ve erkeklik kurgularının nasıl anlatıldığı ve zaman içerisinde olumlu ya da olumsuz yönde ne tür değişiklikler gözlemlendiği incelenecektir.

Toplumsal cinsiyete dair bilgi ve değerler, eğitimde müfredat aracılığıyla yeniden üretilmekte ve ders kitapları ile görünür hale gelmektedir. Dolayısıyla ders kitapları toplumsal kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynar (Sayılan, 2012, s.47). Yazıldıkları dönemin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi özelliklerini de içinde barındıran ders kitapları, açık veya örtük söylemlerle kendi dönemlerinin ideal kadınlık ve erkeklik kurgularını da beraberinde taşımaktadır (Çimen ve Bayhan, 2018, s.25). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet, aile içi iş bölümünde cinsiyetlere atanan rollerin, mesleklerin anlatımında cinsiyetin etkisinin, kadın ve erkeğin kamusal alandaki yerinin, kullanılan dilin ve görsellerdeki cinsiyet dağılımının kitaplarda nasıl işlendiğiyle görünür hale gelmektedir.

2.2.1. Ailede İş Bölümü

Ders kitaplarında aile içinde iş bölümünün ne tür örneklerle anlatıldığı ve resmedildiği zaman içerisinde değişebilmektedir. Örneğin 2012 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi (SEÇBİR) tarafından yapılan 2011-2012 eğitim öğretim yılındaki bazı ders kitapları incelemesinde, bu yıllarda babanın bir otorite figürü olmaktan uzaklaştırıldığına ve aile içi iş bölümünün önemine vurgu yapıldığına dair örneklerle yer verilmiştir. Kitaplarda yer alan örneklerde ev işlerinin sadece anne tarafından yapılmadığı, ailenin diğer üyelerinin de ev içi sorumluluklarda aktif rol alması gerektiğine dair anlatımlara rastlandığı belirtilmiştir. Bu yaklaşım ile babanın otorite değil ailenin eşit bir bireyi olarak algılanmaya başlandığına, dolayısıyla ailenin demokratikleşmesinin önemine değinildiğine dikkat çekilmektedir. Ancak aynı incelemede kitaplarda annenin mutfaktan sorumlu olduğuna, babanın ise bütçeye hakim olduğuna dair örneklerin de yer aldığı, dolayısıyla kadın ve erkeklerin farklı alanlarda

uzmanlaştıklarına dair en temeldeki cinsiyetçi algının devam ettiği belirtilmektedir (SEÇBİR, 2012, S.6,10).

Aile içi rollerin ders kitaplarında nasıl örneklendiğine dair başka bir tespit ise Tarih Vakfı'nın 2014 yılındaki ders kitaplarını inceleme projesinde yer almaktadır. Bu araştırmada 2012-2013 eğitim öğretim yılının ders kitaplarında, geleneksel ataerkil aile profilinin dışında bazı örnek ve görsellerin yer aldığına dikkat çekilmektedir. "aile içindeki dayanışma", "ailemizdeki yardımlaşma" gibi konular ile "ailede herkesin bir işi var" gibi konu başlıklarının altında aile içindeki toplumsal cinsiyet rollerine dair geleneksel rolleri kırmaya yönelik olumlu örneklerle rastlandığı belirtilmiştir. Yine aynı araştırmada "biberonla bebeklerini besleyen" veya "evde cam silerken" resmedilen erkek örneklerinin yer aldığı tespit edilmiştir (Çayır, 2014, s. 91). Bir diğer ders kitabı çalışması, Mehmet Akif Çeçen'in 8.sınıf Türkçe ders kitaplarını toplumsal cinsiyet bağlamında incelediği ve 2015 yılında yayımlanan makalesidir. Bu araştırmada kitaplarda aile içi rollerde cinsiyet dağılımına bakıldığında, her iki cinsiyete de aile içinde görev ve sorumluluklar veren örneklerle rastlansa da kadının aile içi rollerde temsil edilme oranının erkeklerden yüksek olduğu tespit edilmiştir (Çeçen, 2015, s.6).

Son dönemde ders kitaplarında aile içi rollerde sorumluluk paylaşımı, ev işlerinin yalnızca kadına yüklenmemesi ve ailenin diğer bireylerinin de katılımıyla iş bölümünün yapılması üzerine olumlu örnekler görülmeye başlanmıştır. Ancak bu durum eşitsiz rol dağılımı örneklerini gidermede yetersiz kalmakta, geleneksel ataerkil roller metinlerde göze çarpmaya devam etmektedir. Bir yandan aile içindeki sorumlulukların paylaşımına atıfta bulunulurken, diğer yandan kadın ve kız çocukları mekansal olarak ev içi işlerde, erkek çocuk ve baba ise ev dışı işlerde görevlendirilirler. Tarih Vakfı araştırmasında dikkat çekildiği üzere 1.sınıf öğretmen kılavuzundaki "Ayşe annesiyle birlikte çamaşırları katladı, Ali babasıyla birlikte alışverişe gitti.." cümlesini, öğretmenlerin aile içi yardımlaşma konusuna örnek olarak öğrencilerine sunması istenmektedir (Çayır, 2014, s.91). Emine Balcı ve Burcu Sel, 2016-2017 yılında okutulan ilköğretim Türkçe ders kitaplarına yönelik yaptıkları araştırmalarında, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önceki süreçlere göre

daha örtük (gizli) yollarla yapıldığını belirterek "örtülü cinsiyetçi söylem" kavramına dikkat çekmişlerdir (Balcı ve Sel, 2017, s.725). Bu araştırmada aile içinde çocukla ilgilenmek, nispeten evin geçimini sağlamak gibi konular kadın ve erkeğin ortak sorumlulukları olarak görülse de yemek yapmanın her zaman kadına ait bir iş olarak anlatıldığı, tamir veya araba kullanmak gibi görevlerin ise erkeğe atandığı örnekler mevcuttur. Bu incelemede elde edilen sonuçların da ev işleri ile ilgili sorumlulukların büyük oranda anne üzerinde olduğunu, sonra çocuklar ve en son babanın bu işlerden sorumlu kılındığını gösterdiği ifade edilmektedir (Balcı ve Sel, 2017, s.735-736).

2016 yılı sonrasında ise toplumsal cinsiyet kavramının iktidar söyleminde daha mesafeli durulan bir kavram olmaya başlamasıyla birlikte bu tutumun, ders kitaplarına da yansıdığı görülmektedir. Nitekim 2017 yılı ders kitapları, kendinden önceki dönemler ile karşılaştırıldığında cinsiyetçi yaklaşımların tekrar gün yüzüne çıktığını gösteren örneklerle doludur. Karşılaştırmalı Eğitim Derneği'nin toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden 2016 ve 2017 yıllarının ders kitaplarını karşılaştırarak sunduğu rapor, bir yıl içerisinde ders kitaplarında belirgin bir değişim görüldüğünü ortaya koymaktadır. Rapora göre 2016 yılında bir konuda ev işlerine yardım eden bir erkek çocuğu görselinin yerini, 2017'de "Zeynep annesi ile pazara gitti" cümlesinden yola çıkılarak sorulan "Hangi işlerde annene yardım ediyorsun?" sorusu almış ancak annesine yardım eden herhangi bir çocuk görseline rastlanmamıştır. Ev içi cinsiyetçi iş bölümünde 2017'deki kitaplardan diğer örnekler de babanın araba kullandığı annenin ise piknik sepeti hazırladığı veya büyükannenin süt sağarken büyükbabanın bağdaş kurup oturduğunu resmeden görseller olmuştur. 2017'de yenilenen 1.sınıf Türkçe ders kitabında cinsiyetçi söylemde artış olduğu belirtilirken, kadınlar için ev kadınlığı ve anneliğin doğal roller olarak kabul edildiği örneklerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Çimen ve Bayhan, 2018, s.31-35). Bir yıl içerisinde dahi değişiklik gösterebilen toplumsal cinsiyet yaklaşımlarının, iktidarın bu dönemde artan cinsiyetçi söylemleri ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik mesafeli

duruşu ile de ilişkili olduğu ve bu durumun ders kitaplarına çeşitli örnekler ile yansıtıldığı görülmektedir.

Kitaplarda yer alan örneklerin incelenmesinin yanında, toplumsal cinsiyet eşitliğinin öğrenciler tarafından nasıl algılandığına dair yapılan bir örnek araştırmanın sonuçları da dikkat çekicidir. Nurdan Kalaycı ve Fahriye Hayırsever'in 2014 yılında yayımlanan ve 8.sınıf düzeyinde 160 öğrencinin toplumsal cinsiyet algısını ölçtükleri araştırmasında çocuk bakımı, sofrta hazırlama gibi geleneksel olarak kadınlara atanan görevlerin öğrenciler tarafından "kadın işi" olarak görüldüğü ve bunun doğal kabul edildiği sonucuna varılmıştır (Kalaycı ve Hayırsever, 2014, s.13). Tuba Acar Erdol ve F.Dilek Gözütok'un 2012-2013 eğitim öğretim yılında Ankara'da bir Anadolu Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin toplumsal cinsiyet algılarını ortaya koyan araştırmalarının sonuca göre ise, öğrenciler hala erkeği evin reisi olarak görmekte, ailesinin geçimini sağlamakla yükümlü olanın erkek olduğunu belirtmektedirler (Erdol ve Gözütok, 2017, s.51). Aile içi rollerde kadının nasıl konumlandırıldığı, toplumsal anlamda annelik rolü nedeniyle kadınlardan "beklenen" davranışlar ve bunların karşısında aile içinde erkeğin konumunun ne olduğu, toplumdaki baskın ataerkil geleneğin ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır.. Bu gelenek içinde yetişen çocuklar da - bazı istisnalar haricinde- klasik anlamda erkeği/babayı "evin direği", kadını/anneyi de "yuvayı yapan dişi kuş" olarak görmeye devam etmektedir. Bu durum günümüzde toplumsal cinsiyete dair farkındalığın artmasını ve geleneksel cinsiyet rollerinin sorgulanmasını sağlayacak toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerine duyulan ihtiyacı daha belirgin hale getirmektedir.

Ders kitaplarında toplumsal cinsiyetin nasıl işlendiğinin anlaşılması için, bu rollerin aile içi işbölümüne yansıdığı örneklerin yanında kadının ev içi ve dışı rollerinin de kitaplarda nasıl aktarıldığına bakmak gerekir. Bazı mesleklerin kadınlara atfedilmesi, ev kadınlığına yüklenen sorumluluklar ve çalışma hayatında kadının nereye konumlandığına dair anlatıların ders kitaplarında ne tür örneklerle aktarıldığını incelemek, kadının toplumda nereye konumlandırıldığının anlaşılması açısından önemlidir.

2.2.2. Meslekler ve Kadınlara Yüklenen Ev İçi/Dışı Roller

Son yıllarda ders kitaplarında kadınların çalışma hayatı ve mesleklerine dair örneklerde belirgin bir cinsiyet ayrımı yapılmıyor görünse de, bu ayrımın örtük yöntemler ile aktarıldığı görülmektedir. Örneğin doktor, mühendis gibi önceden erkeğe ait görülen mesleklerde kadınlar da artık resmedilse de satır aralarında bu mesleklerin aslında hala erkeklere ait olduğunun mesajının verildiği ifadelerle rastlanmaktadır. 2014 yılı Tarih Vakfı araştırmasında bu konuya ilişkin ortaya konan örneklerle göre ders kitaplarındaki metinlerde "doktor amcalar", "mimar beyler" gibi ifadeler yer almakta; veya inşaat mühendisi olan bir kadının ağzından "keşke çocuklarla vakit geçirebileceğim bir meslek seçseydim, daha mutlu olurum" gibi cümleler yer almaktadır (Çayır, 2014, s. 97). 2015 yılında yapılan bir başka ders kitabı incelemesinde yer alan örneklerde ise kadınların ev dışında konumlanmalar dahi hala geleneksel olarak onlara atfedilen öğretmenlik, hemşirelik gibi rollerde resmedildikleri ortaya konmuştur (Çeçen, 2015, s.8). 2016-2017 eğitim yılında okutulan bir ders kitabına dair bir başka araştırmada da cinsiyete göre meslek ayrımının hala devam ettiği, kadınların erkeklere oranla daha az meslek çeşidi ile kitaplarda yer aldığı ve örneklerde kadınların erkeklere oranla daha edilgen mesleklerde görüldüğü ifade edilmektedir (Balcı ve Sel, 2017, s.735). 2016 ve 2017 yıllarında okutulan 1.sınıf Türkçe ders kitapları karşılaştırıldığında ise daha ilginç bir sonuç ortaya çıkmıştır. 2016 yılı kitabındaki görsellerde kadınlar görece olarak erkeklerden yine az olsalar da her iki cinsiyetin de sıklıkla çalışma hayatında örneklendiği, erkeklerin hemşire olarak dahi resmedildiği ifade edilmiştir. Ancak 2017 yılı kitaplarındaki örneklerde her iki cinsiyetin de çalışma hayatında yer aldığı görsellerin azaldığına, çoğunlukla ev ve aile hayatının resmedildiğine dikkat çekilmiştir (Çimen ve Bayhan, 2018, s.37). Bu hızlı değişimin nedenlerini anlamak için, hakim siyasi söylemde artan aile vurgusunun payını göz önünde bulundurmak gerekir. Özellikle son yıllarda

ailenin bütünlüğünün korunması, aile kurumunun kutsallığına yapılan vurgunun artması ve aileyi toplumun birlik ve beraberliğinin en önemli yapı taşı olarak gören söylemin güçlenmesi çeşitli örnekler ile ders kitaplarına da yansıtılmış görülmektedir. Ailenin kutsallığı ve sürdürülmesine yönelik artan söylemlerde de, bu hedefte yine en önemli görev ve sorumluluk kadına yüklenmekte, böylelikle ders kitaplarında da kadınlar öncelikli olarak anne kimliği üzerinden örneklendirilmektedir.

Son yıllarda ders kitaplarına nasıl yansıdığı tartışılan bir diğer konu da 15 Temmuz darbe girişimidir. Mevcut iktidarın toplumda yeni bir kimlik inşası kurma hedefini gerçekleştirmede eğitim dahil pek çok alanda sıklıkla referans aldığı 15 Temmuz, ders kitaplarında da bir kahramanlık hikayesi olarak yerini almaktadır. Bu konuya ilişkin yapılan bir araştırmada, 15 Temmuz'un baş rolde erkeklerin olduğu bir toplumsal olgu olarak aktarıldığına dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla 15 Temmuz sonrasında devlet söyleminde ön plana çıkarılan yeni milli kimlikte de erkeklerin toplumda öncelikli konumunun korunduğu, kadınların ise ikincil pozisyonda olmayı sürdürdüğü ifade edilmektedir (Çimen ve Bayhan, 2018, s.44).

Toplumsal cinsiyet üzerinden son on yılın ders kitaplarına bakıldığında, araştırmalar 2016'ya kadar olan dönemde bazı iyileşmeler görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu dönemde kitaplarda cinsiyetçi dil kullanımının azaldığı, kadınların toplumsal hayatta daha görünür hale geldiği örneklerle yer verildiği ve çalışma hayatında daha çeşitli mesleklerde örneklendiği görülmektedir. Aile içi rollerde de iş bölümüne yapılan vurgunun arttığı, sorumlulukların paylaşılmasına dair ifadeler yer verildiği söylenebilir. Ancak yıllar içerisinde cinsiyetçi yaklaşımlar örtük söylemler ile sürdürülmeye devam etmiş, aile her zaman en büyük sorumluluğu kadında olan bir yapı olarak ele alınmış, kadınlar çalışma hayatına dahil olsalar da ev içi rollerini asla erkeklerle eşit şekilde paylaşamamışlardır. Nitekim 2017 yılı itibarıyla devletin, toplumdaki geleneksel rollere dönülmesine dair söylemlerindeki artışın ders kitaplarına da yansıdığı görülmektedir. Ders kitaplarının ve müfredatın uygulayıcısı olan öğretmenlerin

toplumsal cinsiyet algısı da, bu konuda Türkiye'de eğitim sistemindeki güncel duruma dair önemli ipuçları ortaya koymaktadır. Bu nedenle bir sonraki bölümde öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki yerine ve öğretmenlerin toplumsal cinsiyet algısının öğrenciler üzerindeki etkisine yönelik bazı araştırma bulgularına değinilecektir. Bu bulguların, lise öğretmenlerine yönelik bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi olan Mor Sertifika'nın, programa katılan öğretmenlerde yarattığı etkilerin değerlendirilmesine kaynak sunacağı düşünülmektedir.

2.3. ÖĞRETMENLER TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN NERESİNDE?

Bir toplumdaki hakim cinsiyet rollerinin, o toplumu oluşturan bireyler tarafından benimsenir ve doğal kabul edilir hale gelmesinde en önemli ayaklardan birini eğitim hayatı oluşturur. Aslan'a göre toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin oluşumunda aile, toplum ve eğitim sistemi tek bir yapıymışçasına işler ve birbirini destekler (Aslan, 2015, s.364). Kadın ve erkeğe atanan roller bu üç ayakta sürdürülür ve bir bütün halinde çocuğun zihnine işler. Aile yaşantısından sonraki ilk kurumsal sosyalleşme alanı olan okulda çocuklar, toplumsal cinsiyet rollerini, kalıp yargıları ve -farkında olmadan- cinsiyetler arası eşitsizliğin nasıl normalleştiğini öğrenirler. Aile içindeki ataerkil yapıya dayalı roller ve cinsiyetçi iş bölümü, toplumun sosyalizasyon süreci olan okulda yeniden üreilmeye başlar ve meşruiyet kazanır (Aslan, 2015, s.364). Böylelikle okul ortamında kız ve erkek öğrenciler kendi cinsiyetlerine atanan roller çerçevesinde şekillenen ve eşitlikten uzak bir eğitim sistemi ile karşı karşıya kalırlar. Sadker ve Sadker'in bu eşitsizliğin tanımlanmasında sıklıkla referans verilen tespitlerini anımsamak önemlidir. Bu görüşe göre aynı sınıfta okuyan, aynı ders kitabını okuyan ve aynı öğretmeni dinleyen kız ve erkek öğrenciler aslında farklı eğitimler alırlar (Sadker ve Sadker'den aktaran Esen, 2013, s.282). Diğer bir deyişle kız ve erkek öğrenciler formal eğitim sistemi içerisinde cinsiyet eşitsizliğinin desteklendiği

müfredat ve ders materyalleri ile eğitilirken, okul yönetimi ve öğretmenlerin gösterdikleri davranış ve tutumlar da bu eşitsizliği besler. Bu eşitsizliğin sonucunda okul ortamı, kızların erkekler ile eşit olmadıklarını öğrendikleri, erkeklerden daha başarılı olsalar da bu başarılarının görülmediği ve öğretmenlerin ayrımcı yaklaşımları ile bu durumun desteklendiği bir alan olarak karşımıza çıkar (Chapman, t.y. <http://www.edchange.org/multicultural/papers/genderbias.html>, 08.04.2019 tarihinde erişildi).

Öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algısına yönelik bir araştırmasında Gülay Aslan, okullarda cinsiyet önyargılarını besleyen üç temel mekanizmayı; müfredat, ders araç-gereçleri ve öğretmen tutumları olarak açıklar (Aslan, 2015, s.365). Müfredat ve ders materyallerinin açık veya örtük bir şekilde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini desteklediği ve bu iki aracın kullanılmasıyla hakim toplumsal cinsiyet görüşlerinin eğitim sistemine nasıl aktarıldığına yönelik tartışmalara önceki bölümlerde yer verilmiştir. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet algılarının sınıf içi veya dışındaki tutumlarına nasıl yansıdığı ise ayrıca ele alınması gereken bir konudur. Çünkü sınıfa kendi kişisel özellikleri, bilgileri, birikimleri ve toplumsal cinsiyet algıları ile gelen öğretmenler, bu değerlerini direk olarak öğrencilerine yansıtırlar. Öğrencilerin ırkı, cinsiyeti, sosyal sınıfı, etnik grubu, derisinin rengi hatta adının dahi öğretmenlerde ön yargı oluşturabildiğine dair tespitler ortaya koyan pek çok araştırma vardır (Asan, 2010, s.67). Öğrencilerine önyargı ve toplumsal cinsiyet kalıp yargıları doğrultusunda yaklaşan öğretmenlerin eğitim verdiği okul ortamında da eşitsizliklerin görülmesi kaçınılmaz hale gelir. Asan'a göre öğrencileri üzerinde doğrudan etki yaratan öğretmenlerin, cinsiyetçiliğin yeniden üretilmesindeki payı ders kitaplarına göre çok daha fazladır (Asan, 2010, s.68). Cinsiyetçi yargılara sahip bir öğretmen bu tutumunu hem sınıf içi pratiklerine hem de öğrencileriyle birebir ilişkilerine yansıtır. Örneğin bir matematik öğretmeni ders içinde erkek öğrencilere daha fazla söz vererek, matematiğin bir erkek alanı olduğu kalıp yargısından hareketle cinsiyetçi tavrını direk olarak gösterebilir ya da açıkça bu ayrımı yapmasa da bu derste erkek öğrencilerin daha başarılı olmasına dair beklentisini davranışlarıyla sınıfa

yansıtabilir. Dolayısıyla öğretmenlerin sınıf içindeki davranışlarının arka planını onların sahip olduğu değer yargılarının oluşturuyor olması, öğretmenlerin toplumsal cinsiyete dair farkındalıklarını önemli hale getirmektedir (Aslan, 2015, s.365).

Pakistan'da lise öğretmenlerine yönelik bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi modeli üzerine yazılan bir makalede, öğretmenlerin toplumsal cinsiyet algısının öğrenciler üzerinde uzun vadede yarattığı etkiye değinilmiştir. Buna göre öğretmenler toplumda, değişimin bir aktörü olarak değerlendirilebilecek kadar önemli bir etkiye sahiptir, dolayısıyla öğretmenlerin toplumsal cinsiyete dair tutum ve yargıları öğrencilerin gelecek yaşamlarında da belirleyici olabilir (Allana, Nargis, Sherali, 2010, s.343). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürdürüldüğü bir okul ortamında yetişen öğrenciler, gelecekte de toplumun belirlediği kadınlık ve erkeklik kalıpları içerisinde yaşamayı normal kabul edecek, kendi cinsiyetlerine uygun görülen meslekler edineceklerdir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, o toplumdaki yaşam kalitesi ve gücün eşitsiz dağılımında etkin bir faktör olmaya devam edecektir (Allana vd., 2010, s.343). Böyle bir durumda öğretmenler de, ailede cinsiyetçi iş bölümü ile başlayan bu eşitsizliğin okul ortamında da sürdürülmesine katkı sunan aktörler olmanın ötesine geçemeyeceklerdir.

Öğretmenlerin kendi toplumsal cinsiyet algılarının ne kadar farkında oldukları, bu konuda ele alınması gereken bir başka önemli noktadır. Türkiye'de öğretmenler meslek hayatları süresince veya eğitim fakültesi öğrencisi oldukları dönemde zorunlu bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi alamadıkları için bu konuda kendilerini sorgulama imkanı bulamayabilirler. Yalnızca kısıtlı sayıda öğretmen, çoğunlukla gönüllü olarak, Mor Sertifika gibi eğitimlere katılıp toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bilgi edinme ve kendi görüşlerini sorgulama fırsatı edinmektedir. Formal eğitim sisteminde öğretmenlerden beklenen, ideolojik olarak müfredat ve ders kitapları aracılığıyla verileni öğrencilerine direk olarak aktarmalarıdır. Dolayısıyla ataerkil sistem içerisinde oluşturulan değerler, ilköğretim kademesinden itibaren öğretmenler tarafından -çoğunlukla sorgulanmadan-

öğrencilere aktarılmaktadır (Asan, 2010, s.67). Geleneksel cinsiyet rollerini içselleştiren öğretmenler ise okul içerisinde kız ve erkek öğrenciler arasındaki eşitsizliği besleyen birtakım ayrımcı davranışlarda bulunabilmektedir. Bu davranışlar kılık kıyafete karışma, karşı cinsten arkadaşlıkları suçlama ve baskılama, kız öğrencilere daha az söz verme veya dikkate almama, ders içeriğini cinsiyetlere göre ayırma, oturma düzeninin cinsiyete göre oluşturulması, okul ve sınıf başkanlığı seçimi, okul içi iş ve görevlerin belirlenmesi gibi uygulamalar ile kendini göstermektedir (Esen, 2013, s. 283). Okulda edindikleri bu deneyimler sonucunda erkek ve kız öğrenciler, toplumun kendilerinden beklediği rollere dair algılarını daha da netleştirirler. Cinsiyet rollerinde ortaya çıkan eşitsizlik, okul içinde öğretmenlerin öğrencilerinden bekledikleri davranışlara da yansımaktadır. Kız öğrencilerin terbiyeli, çalışkan, yardımsever ve itaatkar olmaları beklenirken erkek öğrencilerin ise cesur, hareketli ve zeki olmaları beklenir (Esen, 2013, s. 283). Erkek öğrencilerin olağan dışı tepkileri daha olumlu ve anlayışlı bir tavırla karşılanırken kız öğrencilere aynı esneklik gösterilmez. Akademik bilgi sunan programlara veya bilgi yarışmaları gibi etkinliklere erkek öğrencilerin katılımı öncelikli görülür. Çünkü erkek öğrenci nihayetinde toplum içerisinde sözü geçen ve gücü/kaynağı elinde bulunduran kişi olacaktır. Bunun sonucunda da kız öğrenciler erkeklere göre akademik anlamda daha başarılı olsalar dahi öğretmenlerin bu davranışları ile özgüven ve cesaretlerini yitirebilmektedir (Esen, 2013, s.284).

Sınıf içinde öğrencilerine karşı toplumsal cinsiyet eşitsizliğini destekleyen davranışlarda bulunabilmelerinin yanı sıra öğretmenler, kendi mesleklerini değerlendirirken de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kabullenme eğilimi gösterebilmektedirler. Bu noktada öğretmenlik mesleğinin genel olarak kadına özgü olarak kabul edilmesine karşılık okul yönetimlerinin neden büyük oranda erkek öğretmenlerden oluştuğu sorusu, üzerine düşünülmesi gereken pek çok noktaya işaret etmektedir. Hatice Tezer Asan'ın ilköğretim öğretmenlerinin cinsiyetçilik algılarının belirlenmesine yönelik yaptığı araştırmasında; karar alma mekanizmalarında yeteri kadar yer almayan kadınların nadiren okul müdürü

olması durumunda "Bayan Müdür" vurgusu ile karşılaştıklarının altını çizmektedir. Asan'ın araştırma bulgularına göre erkek öğretmenler cinsiyetçi davranışlar sergilemeye dahil meyilli olsalar da cinsiyetçi davrandıklarının farkında değildirler. Buna karşılık kadın öğretmenler normalleşen bu cinsiyetçi yapıyı daha çok fark etmekte ve kabul etmektedirler. Yine aynı araştırmadan çıkan sonuca göre hem kadın hem de erkek öğretmenlere göre erkekler, milli eğitim bünyesinde daha avantajlı ve yükselmesi daha kolay olan grup olarak kabul edilmektedir (Asan, 2010, s.67,69). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, okul içindeki iş bölümünde ve görev dağılımlarında kendini gösterirken, cinsiyetçi dil kullanımı da okullarda normal/doğal kabul edilebilmektedir. Öğretmenler ise genellikle kendi yaptıkları ayrımcılığın farkına varmadıkları gibi, maruz bırakıldıkları ayrımcılığı da görememektedir. Çünkü onlar da aynı cinsiyetçi sistem içinde eğitim görerek meslek hayatlarına başlamışlardır (Chapman, t.y. <http://www.edchange.org/multicultural/papers/genderbias.html>, 08.04.2019 tarihinde erişildi).

Eğitim sistemi içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında öğretmenlerin kendi toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılarını ve cinsiyetçi tutumlarını fark etmeleri çok önemlidir (Allana vd., 2010, s.344). Bu öz farkındalığın oluşması için yürütülen bazı araştırmalar ve çalışmalar mevcuttur. Bunlardan biri de Doç. Dr. Yasemin Esen tarafından Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerine yönelik yürütülen ve 2013 yılında çıktıları paylaşılan çalışmadır. Bu çalışmada hizmet öncesi öğretmen eğitiminde bir lisans dersinin içeriği toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığı ile düzenlenmiş ve eğitim fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyete dair bilgi ve yargılarının ölçülmesi hedeflenmiştir. Ders süresince toplumsal cinsiyet kavramı hakkında ve bu kavramın öğretmenlik mesleğine yansımalarına dair tartışmalar yürütülmüştür. Ders sonunda elde edilen çıktılar doğrultusunda toplumsal cinsiyetin yalnızca kavramsal bir tartışma oluşturmalarının yanı sıra katılımcıların gündelik yaşamlarıyla birlikte anlamlandırdıkları bir farkındalık ve duyarlılık süreci başlattığı ifade edilmektedir (Esen, 2013, s.287). Diğer bir deyişle toplumsal

cinsiyet üzerine düşünmek ve sorgulama alanları açmak, öğretmen adayları için kendi kişisel tecrübelerini de gözden geçirdikleri ve bu alanlardaki eşitsizlikleri farkına vardıkları bir fırsat yaratmıştır. Araştırmada eğitim sonrasında kadın öğrencilerin tamamında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı bir direniş olduğu, hem kişisel hem de mesleki yaşamlarında bu eşitsizliklerin giderilmesi için atacakları adımlara dair örnekler verdikleri ifade edilmektedir. Kadınlar öğretmen olduklarında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda öğrencilerin bilinçlendirilmesi, derslikteki uygulamalarda ayrımcılıktan kaçınılması, okul yönetimi ve ailelerin bu konuda bilgilendirilmesi, kadın rol modellerin derslerde ön plana çıkarılması gibi adımlar atacaklarını belirtmişlerdir (Esen, 2013, s.289). Erkek öğrencilerin ise bu çalışmayla birlikte benzer adımlar atabileceklerini belirtmeler de bunu nasıl yapacaklarını bilemedikleri ifade edilmiştir. Toplumdaki güç ilişkilerini sorgulatan bu eğitim çalışmasında, erkeklerin kendi kalıp yargılarına eleştirel şekilde bakmakta ya da bu eşitsizliği nasıl gidereceklerini bulmakta zayıf oldukları belirtilmektedir. Yine de bu çalışma ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin tartışmaya açıldığı bir eğitim programının öğretmen adayları üzerinde bir sorgulama alanı yarattığı, bireysel dönüşüm ile birlikte toplumsal dönüşümün de başarılabilmesine dair bir bilinç oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır (Esen, 2013, s.288,291). Bu araştırma, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinin önemini, eğitim fakültelerindeki derslerin toplumsal cinsiyet duyarlılığı ile geliştirilmesi gerekliliğini ve toplumsal cinsiyetin öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimler ile desteklenmesine duyulan ihtiyacı ortaya koyması bakımından önemli bir örnektir.

Öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet algısını ölçmek amacıyla yürütülen bir başka çalışma ise Gaziosmanpaşa Üniversitesi akademisyenlerinden Gülay Aslan tarafından gerçekleştirilmiştir. 2015 yılında bulguları paylaşılan araştırmada öğretmen adaylarının kadın ve erkeğe ilişkin ürettiği metaforlar üzerinden toplumsal cinsiyet algıları ortaya konmuştur. Bu araştırmanın sonuçlarına göre hem kadın hem de erkek katılımcıların, kadınları %50'ye yakın oranda zayıf, hassas ve duygusal olarak vurgulayan metaforlar ile tanımladığı görülmüştür. Bir

diğer dikkat çekici bulgu ise kadınların anne ve eş olma gibi geleneksel rolleri içselleştirdiğinin tespit edilmesidir. Aslan'a göre bireyler, kadınları ikincilleştiren bu algıya aile, okul ve toplumdan oluşan sosyalizasyon sürecinde sahip olmaktadır (Aslan, 2015, s.377). Okul içindeki hakim kültürün de bu noktada önemli payı olduğuna değinen Aslan, araştırmasında öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip olmasına yönelik ihtiyacın bir kez daha altını çizmektedir (Aslan, 2015, s.379-380).

Öğretmenler cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi için toplumsal değişimin sağlanmasında önemli role sahip aktörlerdir. Dolayısıyla bu alana yönelik hazırlanan eğitimlere duyulan ihtiyaç gün be gün artmaktadır. Eğitim fakültelerindeki lisans derslerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale gelmesi, cinsiyetçilikle mücadele konusunda öğrencilerin bilinçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel derslerden biri olması öğretmenlerin meslek hayatlarına başlamadan önce bu konuya ilişkin bilgi ve farkındalığa erişmesini sağlayacaktır. Öğretmenlerin hizmet içi eğitim ve konferanslarla cinsiyetçilik konusunda bilinçlendirilmeleri de bu konuda yapılan araştırmalarda sıklıkla dile getirilen bir gerekliliktir (Asan, 2010, s.70). Bu eğitimlerin yanı sıra, aynı zamanda öğretmenlerin toplumsal düzlemde değişimin sağlanmasında etkin bir aktör olarak rollerinin farkında olmaları ve bu bilinç ile toplumsal cinsiyete yaklaşımları önemlidir (Allana vd., 2010, s.344). Öğretmenlerin biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımından başlamak üzere bu alandaki temel bilgilere sahip olması, cinsiyetçi dil kullanımından kaçınması, ders materyallerine toplumsal cinsiyet duyarlılığı ile yaklaşarak sınıf içi pratikleri bu doğrultuda yürütmesi, eğitim sisteminin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesi noktasında önem arz etmektedir.

Eğitimin pek çok ayağında cinsiyetçi uygulamalar olduğu, öğretmenlerin davranışlarına, ders kitaplarına, müfredata ve okul içi uygulamalara yansıyan bu eşitsizliklerin geleneksel cinsiyet rollerini sürdürdüğü bir gerçektir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin eğitim alanında sağlanması, bu konuya yalnızca okullarda kız-erkek öğrenci sayısının eşitlenmesi üzerinden ele alan yaklaşımların çok ötesinde

aşama kaydedilmesi gereken bir konudur. Ne var ki siyasi otoritelerin ideolojilerini yayma aracı olarak kullandıkları eğitim sistemi, Stromquist'in de değindiği gibi "hükümetlerin elinde bir vitrin süsüne dönüşmüştür." (Stromquist'den aktaran Esen, 2015, s.377). Öğretmenler ise değişen hükümetler ve siyasi konjonktürden bağımsız olarak uzun yıllar süren bir toplumsal öğrenme sürecinin en önemli aktörlerindendir. Dolayısıyla öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yaklaşımları, bilinçli veya bilinçsiz şekilde ortaya koydukları cinsiyetçi davranışlar veya bu davranışlara karşı gösterdikleri direnç öğrenciler üzerinde büyük etki yaratmaktadır. Öğretmenler, öğrencileri ile kurdukları iletişim, ders anlatım şekilleri, sınıf içi düzenleme ve uygulamalar gibi alanlara yansıtacakları toplumsal cinsiyet eşitliği bilinci ile öğrencilerinin bu konudaki bakış açılarını değiştirebilirler. Geleneksel cinsiyet rollerini sorgulayan, meslek seçimlerinde özgür olan, toplumsal olarak atanan roller ile değil kişisel tercihleri ile hayatlarına yön veren gençlerin yetişmesinde elbette ki öğretmenlerinin yaklaşımları etkilidir.

Bu araştırmanın ana odağı olan Mor Sertifika programı hakkında detaylı inceleme ve değerlendirmelere geçmeden önce, araştırmanın bu bölümüne kadar toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisine nasıl bir çerçeveden bakıldığını hatırlamakta fayda vardır. Araştırmanın önceki bölümlerinde eğitime toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında, bu alandaki sorunların giderilmesinde çeşitli teorik tartışmalar ortaya koyan feminist yazının ne anlattığına değinilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir eğitim sisteminde, öncelikle toplumun ataerkil yapısının sorgulanması, erkek egemen kültürü destekleyen ders materyalleri ve okul içi pratiklerin gözden geçirilerek bu alanlarda geleneksel cinsiyet rollerinin etkisinin ortadan kaldırılması gibi gerekliliklere dikkat çeken feminist yaklaşım, bu noktada formal eğitim haricindeki yöntemlere duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. Bu kavramsal tartışmalardan hareketle eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında formal olmayan eğitim yöntemlerinin nasıl bir yeri olduğu incelenmiş, Türkiye özelinde öğretmenlerin sivil toplum aracılığı ile formal olmayan eğitim metotları ile nasıl ilişkilendiğine bakılmıştır. Takip eden

bölümlerde ise Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin mevcut durumunun anlaşılmasına zemin oluşturması için, cumhuriyet dönemi itibariyle kadınların eğitim alanında nasıl konumlandığının tarihsel süreci ele alınmıştır. Yakın geçmişte güç kazanan kadın hareketinin oluşturduğu feminist farkındalığın, bugünkü toplumsal cinsiyet tartışmalarına nasıl bir kaynak sağladığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Sonraki bölümlerde ise, bugün eğitimde toplumsal cinsiyet bağlamında geline nokta işaret etmesi bakımından ders kitaplarının son on yıldaki durumu ve geçirdiği değişimler incelenmiştir. Öğretmenlerin eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında nasıl bir rol oynadığının anlaşılması için ise öğretmen ve öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet kavramı ile nasıl ilişkilendiğine dair yapılan bazı araştırma bulguları değerlendirilmiştir.

Buraya kadar yapılan tartışmaların sağladığı arka plan doğrultusunda Mor Sertifika Programı, Türkiye'de eğitim sisteminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik yapılan çalışmalardan biri olarak değerlendirilecektir. Mor Sertifika Programı'nın, bir grup feminist akademisyen tarafından oluşturulan dolayısıyla feminist yaklaşımın özelliklerini ve duyarlılığını içinde barındıran bir program olması, programın ilgili kavramsal tartışmalar üzerinden değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Toplumsal cinsiyetin Türkiye'de formal eğitim içerisinde yer bulamayan, dolayısıyla Mor Sertifika gibi formal olmayan metotların kullanıldığı eğitim programlarında ele alınan bir kavram olması bu çalışmada Mor Sertifika'nın bir öğretmen eğitimi örneği olarak incelenmesinin nedenlerinden biridir. Ders kitapları ve öğretmenler hakkında elde edilen bulgular neticesinde, Mor Sertifika'nın bu iki alanda duyulan ihtiyaca yönelik çalışmalar yürüten bir program olması da, programın Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet çalışmaları içerisinde incelenmesi ve değerlendirilmesini önemli kılmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın bu bölümüne kadar yapılan incelemeler ve ortaya konan bulguların, Mor Sertifika programı hakkında detaylı bilgilerin sunulduğu ve programın kendi ekibi gözünden değerlendirilmesinin yapıldığı sonraki bölümlerde yapılan tartışmaların çerçevesini oluşturacağı öngörülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MOR SERTİFİKA PROGRAMI

Öğretmenlere yönelik bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi olan ve uzun yıllar hizmet içi eğitim statüsünde geçerliliği olan Mor Sertifika Programı, bu alanda duyulan ihtiyaca yönelik geliştirilen bir program olarak karşımıza çıkmaktadır. Programın hedefleri arasında lise öğretmenlerine toplumsal cinsiyet eşitliği bilinci kazandırmak, toplumsal cinsiyete duyarlı ders materyalleri geliştirmek, eğitim fakültesi öğrencileri ile toplumsal cinsiyet alanında çalışmalar yürütmek vardır. Program hakkında araştırma bulgularının sunulduğu bu ilk bölümde, programın hangi amaçlar doğrultusunda hazırlandığı, yıllar içerisinde geçirdiği süreç ve değişimler ile bugün Türkiye'de toplumsal cinsiyet alanında geline son duruma bağlı olarak geldiği noktaya değinilirken, araştırmanın önceki bölümünde ele alınan kavramsal tartışmalardan ve bulgulardan yararlanılacaktır. Bu doğrultuda sırasıyla programın tarihsel gelişimi, programın nasıl yürütüldüğü, öğretmenlere yönelik eğitimin detayları ve program kapsamında geliştirilen diğer toplumsal cinsiyet çalışmaları ele alınacaktır. Son olarak Mor Sertifika'nın Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin bugün geldiği durumda nasıl bir konuma sahip olduğunun değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu bölümde program hakkında sunulan bilgi ve tartışmalar ışığında, programın kendi ekibi tarafından değerlendirildiği son bölüme geçilecektir.

3.1.MOR SERTİFİKA PROGRAMI'NIN TARİHİ

Lise öğretmenlerine toplumsal cinsiyet farkındalığı kazandırmak üzere 2007 yılında geliştirilen bir eğitim programı olarak Mor Sertifika'nın tarihi, 2005 yılında Türkiye'de başlatılan bir Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) projesine dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu 2005 yılında hayata

geçirdiği Birleşmiş Milletler Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı (BMOP) kapsamında Türkiye'de çeşitli kuruluşların da katılımıyla önce yerel sonra ulusal düzeyde cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu proje BM'in Türkiye'deki kuruluşları, İç İşleri Bakanlığı, Sabancı Vakfı ve Sabancı Üniversitesi tarafından desteklenmeye başladığında, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ulusal ve yerel düzeyde sağlanması projenin temel hedeflerinden biri olarak belirlenmiştir. Yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının da katılımıyla proje kapsamında yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalara ilk olarak 2006 yılında 6 pilot ilde başlanmış, İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon ve Van "Kadın Dostu Kentler" olarak adlandırılarak projenin ilk hayata geçirildiği iller olmuştur (Mor Sertifika Programı: On Yılın Hikayesi, s.13) (<https://m.bianet.org/bianet/toplum/118034-alti-kent-kadin-dostu-oluyor-darisi-diger-75-in-basina> 14 Mart 2019 tarihinde erişildi). Proje ile hedeflenenleri, dönemin UNFPA Toplumsal Cinsiyet Programları Koordinatörü Meltem Ağduk, Mor Sertifika'nın On Yılın Hikayesi kitabında aktardıkları ile şöyle özetlemiştir:

"Türkiye'de özellikle kentlerin kadınlar için yaşanılabilir yerler olmasını istiyorduk ama ne yazık ki kadınlar için kentler yaşanılabilir yerler değildi. En azından bir altı yedi tane kentle çalışıp oraların hem yerel yönetimler, belediyeler hem valilikler hem de kadın STK'larının ortak olarak çalışıp çıkaracakları eylem planları ve ortak projelerle bir sistem oluşturmak. Yerel yönetimlerde eşitlik birimleri oluşturmak. Bu birimlerin çeşitli projelerle kentleri daha yaşanılabilir yerler haline getirmesini sağlamak gibi böyle çok geniş bir amacı olan bir projeydi. " (Mor Sertifika Programı: On Yılın Hikayesi, s.52).

2007 yılına gelindiğinde ise BMOP kapsamında gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet çalışmalarına eğitim alanının da dahil edilmesine yönelik görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Sabancı Üniversitesi kurucu rektörü Tosun Terzioğlu ve Sabancı Vakfı Mütevelli Heyeti ve İcra Komitesi Başkan Yardımcısı ve Genel Müdürü Hüsnü Paçacıoğlu projenin eğitim ayağının nasıl yürütülebileceğini

görüşmek için, o dönemde Sabancı Üniversitesi'nde çeşitli bölümlerde toplumsal cinsiyet dersleri veren ve bu alanda çalışmalar yürüten akademisyenleri bir araya getirmişlerdir. Bu toplantılarda Kadın Dostu Kentler projesi kapsamında yerel yönetimler ve STK'lar ile yürütülen çalışmalara bir de eğitim alanını dahil etmek amacıyla neler yapılabileceği görüşülmüştür. İlk toplantılara katılan Sabancı Üniversitesi akademisyen ekibinde bulunan Ayşe Gül Altınay, Hülya Adak, Ayşe Betül Çelik, Sibel Irzık ve Deniz Tarba Ceylan devam eden yıllarda Mor Sertifika Programı'nı şekillendiren ve sürekliliğini sağlayan önemli isimlerin başında gelmişlerdir. BMOP projesine eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine dair nasıl bir çalışma yürütüleceğine dair yapılan bu ilk toplantılarda akademisyenler, birlikte düşünerek, güçlü/güçsüz oldukları yanları tartışarak ve birlikte fikir üreterek bir yol haritası oluşturmaya çalışıldığını ifade etmişlerdir:

"...dedik ki biz eğitimin içindeyiz eğitim bizim ildiğimiz iş ve belki de en doğrudan en yararlı katkıları oraya yaparız. Hepimiz bir yerlerinden feminizmle toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla ilgilimiz ama çoğumuzun uzmanlık alanları farklı. Siyaset bilimci var, edebiyatçı var, matematikçi var aramızda. Grup büyüdükçe o da çeşitlendi. Dolayısıyla biz sadece genel bir toplumsal cinsiyet eğitimi faaliyeti yürüteceğimize bu uzmanlık alanlarımızdan da mümkün olduğunca yaralanalım. İlk fikir böyle çıktı." (Görüşme 1)

Sabancı Üniversitesi'nin BMOP'a dahil olması üzerine toplantıların gerçekleştirildiği dönem, aynı zamanda üniversitede toplumsal cinsiyet odaklı derslerin verilmeye başlandığı, 8 Mart etkinliklerinin yaygınlaştığı, cinsel taciz üzerine çalışmaların yürütüldüğü bir dönem olmuştur. Özellikle 2005-2006 yılında üniversitede cinsel taciz üzerine başlatılan ortak çalışmaya öğretim üyeleri, öğrenciler ve idari çalışanlar birlikte katkı sunmuşlar, üniversite içerisinde bir birlikte yaratma deneyimi edinmişlerdir. Bu çalışmalar aynı zamanda üniversite içinde kadın meseleleri, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konuların da etkin bir şekilde konuşulmaya ve tartışılmaya başladığını göstermiştir. Bu sürecin devamında ise üniversite akademisyenlerinin BM'in toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik projesinin eğitim ayağını oluşturmak üzere bir araya gelmesi ve

uzmanlıklarını bu alana aktarmak için çalışmaya başlamaları, Mor Sertifika'nın uzun yıllar süren bir eğitim programı olarak dayandığı fikirlerin temelini nasıl oluşturduğunu göstermektedir.

Sabancı Üniversitesi akademisyenleri gerçekleştirdikleri ilk toplantılar sonucunda lise öğretmenlerine yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim programı tasarlamayı kararlaştırmış ve Mor Sertifika Programı Nisan 2007'de BMOP çalışmalarına dahil edilmiştir. Sabancı Üniversitesi akademisyenlerinin yanı sıra Mor Sertifika Programı'nın koordinatörlüğüne Ayşe Yüksel getirilmiş ve çalışma ekibi oluşturulmuştur. Mor Sertifika ekibi lise öğrencilerine etki etmek amacı ile yola çıkarak bu projeyi tasarlarken, bu amaç doğrultusunda en etkili yolun o öğrencileri eğiten ve yetiştiren lise öğretmenlerini toplumsal cinsiyete duyarlı eğitmenler olmaları yönünde dönüştürmek olduğunu düşünmüşlerdir. Ekip ile yapılan yüz yüze görüşmelerde de çoğunun belirttiği gibi programın lise öğretmenlerine yönelik olarak tasarlanmasının en önemli nedeni, öğretmenlerinin lise dönemindeki gençler üzerinde hem kişisel alanlarda hem de meslek seçimi aşamalarında etkili olmalarıdır. Dolayısıyla sınıf içinde ve dışında toplumsal cinsiyet eşitliği bilinciyle hareket edecek bir öğretmenin öğrencilerine bu yönde olumlu bir etki bırakacağı düşünülmüştür. 2007 yılındaki ilk toplantılarda ortaya çıkan bu fikirlerde, genel olarak bu alanda yapılan araştırmalarda da ortaya konduğu gibi öğretmenlerin eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında en önemli aktörlerden biri olarak kabul edildiği görülmektedir. Program içeriğinin ve uygulamada başvuru yöntemlerinin de bu konuda duyulan ihtiyaçları gözeten bir hassasiyette olduğu söylenebilir.

Programın lise öğretmenlerine yönelik bir eğitim modeli olarak düşünülmesinde bir diğer nedenin ise 2007 yılı üniversitelerde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunun yeni yeni konuşulduğu, araştırılmaya başlandığı bir dönem olduğundan, acaba liselerde de bu konu yavaş yavaş konuşulmaya başlanırmı düşüncesi olduğu ifade edilmektedir. Amaç lise müfredatına doğrudan dahil edilemese bile öğretmenlerin toplumsal cinsiyete duyarlı tutumları sayesinde bu konunun lise düzeyinde de konuşulur olmasına katkı sunmak olmuştur. Böylelikle

ilk olarak "Kadın Dostu Kentler" olarak belirlenen 6 ilde hayata geçirilen Mor Sertifika'nın temel hedefi, okulların, sınıf ortamlarının, ders içi ve dışı uygulamaların toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirilmesi için, bu konuda araştırmalar yapan ve ders veren akademisyenler ile Türkiye'nin farklı illerindeki lise öğretmenlerinin bir araya getirmek olarak belirlenmiştir. Programın hedefi doğrultusunda öncelikle bu 6 pilot ilde toplumsal cinsiyet atölyeleri gerçekleştirilerek lise öğretmenleri program hakkında bilgilendirilmiş, bilgilendirme toplantıları sonrasında ise programa başvuran lise öğretmenlerine yönelik ilk toplumsal cinsiyet eğitimi Temmuz 2007'de Sabancı Üniversitesi'nin Tuzla'daki kampüsünde gerçekleştirilmiştir. İlk program pilot illerden gelen 33 lise öğretmenin iki gün boyunca çeşitli modüller ve atölyeler aracılığıyla 14 uzman ile toplumsal cinsiyet üzerine konuşup tartıştığı bir eğitim programı olmuştur. Bu iki günlük eğitim daha sonra programa yeni modüller eklenmesi ve öğretmen ihtiyaçları doğrultusunda belirlenen yeni yöntemlerin de eğitime dahil edilmesiyle birlikte bir haftalık yoğun bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimine dönüşmüştür (Mor Sertifika Programı: On Yılın Hikayesi, s.15-16).

2007-2010 yılları arasında Mor Sertifika Programı, 6 pilot ilde yürütülmüş ve toplamda 206 öğretmen Mor Sertifikalı olmuştur. Program kapsamında gerçekleştirilen eğitimlerde Sabancı Üniversitesi akademisyenleri ve diğer üniversitelerden akademisyenlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarında çalışan kişiler de eğitmen olarak yer almıştır. Toplamda 92 uzman eşliğinde 77 modül ile lise öğretmenleri ile toplumsal cinsiyet konuşulmuştur. 2010 yılına gelindiğinde BMOP'un birinci aşamasının tamamlanmasıyla birlikte Mor Sertifika eğitimlerine bir süre ara verilmiş, 2012 yılına kadarki süreçte lise öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet konusundaki ihtiyaçlarını da gözетerek Mor Sertifika programının iyileştirilmesine yönelik bir toplantı gerçekleştirilmiştir. 2012 yılı Mart ayında toplumsal cinsiyet alanında çalışan akademisyen ve eğitmenlerin bir araya geldiği bu konferansta, bir önceki eğitim modülleri ve programın içeriği tartışılmış ve 2012-2015 yıllarında gerçekleşecek Mor Sertifika'nın yeni içeriği belirlenmeye başlanmıştır (Mor Sertifika Programı: On Yılın Hikayesi, s.24). Mor Sertifika

Programı'nın ilk ortaya çıktığı dönem itibariyle uzun yıllar boyunca programa dair yapılan toplantılarda ve karar alma süreçlerinde katılımcı ve çok sesliliğe açık bir yön olduğu vurgusu program ekibi tarafından çoğunlukla dile getirilen bir özelliktir. Nitekim yeni dönemde gerçekleştirilen Mor Sertifika eğitimlerindeki modüllerin içerikleri de bu yaklaşımlar doğrultusunda belirlenmiş, kullanılan yöntemler ve atölyeler çeşitlendirilmiştir. Bu doğrultuda 2012-2015 yılları arasında Mor Sertifika Programı'nın yürütüleceği 11 pilot il, Aydın, Çanakkale, Edirne, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kocaeli ve Ordu olarak belirlenmiştir. Bu yıllar arasında toplamda 139 öğretmen, 62 modül ve atölyeden oluşan bir haftalık eğitimler sonrası Mor Sertifikalı olmuştur (Mor Sertifika Programı: On Yılın Hikayesi, s.25).

2007-2017 yılları arasındaki Mor Sertifika Programı'nın hikayesinin Mor Sertifika'nın kendi ekibi tarafından anlatıldığı "Mor Sertifika Programı:10 Yılın Hikayesi" adlı sözlü tarih çalışmasında aktarıldığı üzere bu yıllar arasında Sabancı Üniversitesi'nde sekiz Mor Sertifika Programı gerçekleştirilmiştir. On yıl içerisinde, bir haftalık program öncesinde illerde düzenlenen tanıtım ve toplumsal cinsiyet farkındalığı atölyelerinde 3000'den fazla lise öğretmenine ve 100'den fazla okul idarecisine ulaşılmıştır. 17 farklı ilden toplam 345 lise öğretmeni bir haftalık eğitim programına katılmış ve Mor Sertifikalı olmuştur (Mor Sertifika Programı: On Yılın Hikayesi, s.21). Programın temel hedefleri ise şu şekilde ifade edilmiştir:

*"*Toplumsal cinsiyet çalışmalarının lise eğitimi içerisinde anaakımlaştırılmasını, bu konudaki duyarlılığın derslere ve okul içi etkinliklere yansımaları sağlamak;*

**Lise öğretmenleri ve öğrencileri arasında toplumsal cinsiyet farkındalığı oluşturup bunu ders içi pratiklere yansıtmak;*

**Öğretmenlere toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı ders planı ve materyal geliştirme becerisi kazandırmak;*

**Lise öğretmenleri ve öğrencilerinin kadının insan hakları konusunda farkındalıklarını arttırmak;*

**Katılımcıların toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir dil kullanması;*

**"Öğrenmeyi öğrenme" ilkesine odaklanmak ve lise öğretmenlerini, toplumsal cinsiyet bilinciyle eğitim stratejileri geliştirme konusunda güçlendirmek ve desteklemek;*

**Lise ve dengi kurumlarda toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çalışmaları ve projeleri arttırmak." (Mor Sertifika Programı: On Yılın Hikayesi, s.23).*

Programın temel hedeflerine ve program ekibinin çalışma ilkelerine dair ifadelerine bakıldığında Mor Sertifika, toplumsal cinsiyet eşitliğini öğretmenlerin tüm yaşamlarında uygulayabilmelerini sağlayacak yöntemlere sahip bir formal olmayan eğitim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayat boyu öğrenme kavramının, öğrenmenin yaşam boyu süren bir deneyim olarak ele alınması gerekliliğine yaptığı vurguyu da anımsayarak, Mor Sertifika'nın öğretmenlere "öğrenmeyi öğrenme" ilkesini benimseterek toplumsal cinsiyet bilincinin eğitimin tüm alanına yaymalarına destek olacak bilgiyi sunan bir program olduğu söylenebilir. Birlikte konuşarak ve öğrenerek yürütülen çalışmalar, sosyal fayda sağlamayı hedefleyen böyle bir eğitim programının değişime ve dönüşüme açık özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım ile aynı zamanda hem eğitimi verenler arasında hem de öğreten ve öğrenen arasında eşitlikçi bir öğrenme sürecinin benimsendiği görülmektedir. Formal olmayan eğitim modelinin özelliklerinde de, eşitliğin ve çok sesliliğin benimsendiği yöntemler kullanıldığında öğrenen bakımından daha etkili ve sürekliliği olan bir öğrenme sürecinin sağlanacağı vurgusu vardır. Mor Sertifika'da da bu yaklaşımın benimsendiği ve hem ekip içerisinde hem de öğretmenlerle yürütülen eğitimde demokratik ilkelerin benimsenerek daha etkin bir öğrenme sürecinin oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

3.2.MOR SERTİFİKA PROGRAMI'NIN YÜRÜTÜLMESİ

2007 yılından başlayarak lise öğretmenlerine toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı kazandırmayı amaçlayan Mor Sertifika Programı'nın yürütülmesinde temel olarak üç aşama izlenmiştir. İlk aşamada programın gerçekleştirileceği iller belirlenerek Mor Sertifika ekibinden akademisyen ve idari çalışanlar tarafından o illere ziyaretler gerçekleştirmiş ve programın tanıtımı kapsamında illerdeki lise öğretmenleri ile bir araya gelinerek toplumsal cinsiyet eşitliği atölyeleri düzenlenmiştir. Bu atölyeler aynı zamanda Mor Sertifika'nın tanıtım toplantıları olmuş, toplumsal cinsiyet alanında daha kapsamlı çalışmalar yapmak isteyen öğretmenler yaz döneminde Sabancı Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir haftalık Mor Sertifika Programı'na başvurabilecekleri hakkında bilgilendirilmişlerdir. İkinci aşamada tanıtım toplantılarında programa başvuru yapan lise öğretmenleri arasından seçilenler programa kabul edilmiş ve bir hafta boyunca çeşitli alanlarda toplumsal cinsiyeti tartışma imkanı buldukları bir eğitim sürecinden geçerek Mor Sertifika almaya hak kazanmışlardır. Üçüncü aşamada ise Mor Sertifika akademisyenleri ve idari ekibi tekrar il ziyaretleri gerçekleştirerek Mor Sertifikalı öğretmenlerle bir araya gelmiş, eğitim sonrası süreçte öğretmenlerin gerçekleştirmeyi hedefledikleri çalışmaların takibini yapmışlardır. Aynı zamanda yaşadıkları kişisel ve mesleki deneyimleri üzerinden hem öğretmenlere desteklerini sürdürmeye devam etmiş hem de programın etkilerini yerelde bizzat dinleyerek görmeyi hedeflemişlerdir. Programın nasıl yürütüldüğünün daha iyi anlaşılması için bu süreç, ilk olarak programın tanıtım süreci ve yerel farkındalık atölyeleri, ikinci olarak Mor Sertifika öğretmen eğitimi ve son olarak Mor Sertifika eğitimi sonrası il ziyaretleri ve takip toplantıları olmak üzere üç başlık altında ele alınacaktır.

3.2.1. Programın Tanıtım Süreci ve Yerel Farkındalık Atölyeleri

Mor Sertifika Programı'nın işleyişine baktığımızda, MEB ile 2008 yılında imzalanan protokol ile birlikte 2017 yılında protokolün bitimine kadarki süreçte şöyle bir çalışma döngüsü olduğu belirtilmektedir. Öncelikle o sene içerisinde çalışılacak olan iller Mor Sertifika ekibi tarafından belirlenmekte, sonrasında Mor Sertifika ekibinden bir idari çalışan ile bir akademisyen o illerdeki il milli eğitim müdürlüklerini ziyaret ederek programı tanıtıp o ilde çalışma yapacaklarını bildirmektedirler. Sonraki aşmada il milli eğitim müdürlüklerinden o illerdeki okullara davet gitmekte ve her liseden belirli sayıda öğretmen Mor Sertifika'nın kendi illerindeki tanıtım toplantısına ve toplumsal cinsiyetin tartışıldığı yerel farkındalık atölyelerine katılmaktadırlar. Bu 2-3 saatlik toplantılarda öğretmenlere Mor Sertifika Programı'ndaki modüllerden kısaca bahsedilmekte, öğretmenlerin de katılımını sağlayacak yöntemler ile toplumsal cinsiyete giriş seviyesinde tartışmalar yürütülmektedir. Toplantı sonrasında ise lise öğretmenlerine, Mor Sertifika Programı'na katılmak istemeleri halinde başvurmaları için bir form verilmektedir. Her ilde sayıları 60-100 arasında değişen öğretmen katılımları ile aslında Mor Sertifika ekibi, hem o yerelde toplumsal cinsiyetin konuşulmasına alan açmayı hedeflemiş hem de bu konuya ilgi duyan lise öğretmenlerini Sabancı Üniversitesi'ndeki eğitime başvurmaları için davet etmiştir. Dolayısıyla Mor Sertifika ekibinin yerelde yaptığı ziyaretler, projenin etki alanını genişleterek daha çok kişiye ulaşmasına fayda sağlamıştır.

" Bu il atölyelerinde aşağı yukarı 3500 öğretmene ulaşıldı. Yani onlar çok büyük bir kalabalık oluşturabiliyordu ve defalarca gittiğimiz için çok kişiye ulaştık. Ben bunlardan aşağı yukarı 15 ilde birkaç kere sunum yapmış ve insanları çekmeye çalışmışımdır." (Görüşme 3)

" Mor Sertifika sadece Sabancı'daki eğitim değil. O eğitim öncesinde biz bütün projenin yürütüldüğü illerdeki bir grup öğretmen ile davet edilmiş ve gönüllü olanlarla buluşup hem onlara temel bir toplumsal cinsiyet semineri ve tartışması

yapıyoruz hem de bizim Mor Sertifika Programının nasıl bir program olduğunu anlatıp onları başvurmaya davet ediyoruz. Onların il ziyaretlerinde bulundum hep. Hemen hemen bütün illere gittim. Oraya gittiğimizde sadece öğretmenlerle toplanmıyoruz. Yerel yöneticilerle de görüşüyoruz, il müdürlüğündeki yetkililerle de görüşüyoruz Bu çok değerli bir deneyim ve bunun içinde olmaktan çok memnunum." (Görüşme 1)

MEB ile protokolün geçerli olduğu süreç boyunca programın tanıtımı için planlanan tanışma toplantılarının duyurusu, toplantı çağrısının il milli eğitim müdürlükleri tarafından okul müdürlerine iletilmesi yoluyla yapılmıştır. Mor Sertifika ekibinden bir idari çalışan o dönemde okullarından hangi öğretmenlerin Mor Sertifika tanıtımına katılacağını belirlemek sürecine ise çoğunlukla okul müdürlerinin karar verdiğini gözlemlediklerini ifade etmiştir. Bu durumda liselerdeki her öğretmenin bu duyurudan haberdar olup olamadığı kesin değildir. Toplantılara gönüllü olarak katılan öğretmenler ile görevlendirildiği için katılanların sayısının belirlenmesinde ise okul yöneticilerinin bir etkisi olduğunu görülmektedir.

"...o ildeki tüm liselere bu duyuru ile ilgili yazı gidiyor. Buraya her liseden en az 1-2 öğretmenin katılmasını zorunlu kılıyorum gibi yazıyor. Bu yazı direk müdüre gittiği için kimi liselerde müdür diyor ki bu cinsiyet eşitliği bunla rehber öğretmen ve kadın öğretmen ilgilenir diye direk onlara söylüyor ve siz ikiniz gidiyorsunuz diyor. Kimi müdürler ise bunu tüm öğretmenlere duyurayım ilgisi olan gitsin diyor. Bu öğretmenler görevli izinli sayılıyor. Dolayısıyla müdürün inisiyatifine kalacak şekilde ya zorunlu ya gönüllü olarak öğretmenler geliyorlar." (Görüşme 5)

İller ziyaret edilerek Mor Sertifika Programı'nın tanıtımı yapıldıktan sonra yazın gerçekleştirilecek olan bir haftalık eğitim için öğretmen başvuruları alınmaktadır. Yapılan görüşmelerde Mor Sertifika'ya gelen başvurularının incelenmesi ve hangi öğretmenlerin programa katılacağını belirlemek sürecinde Mor Sertifika ekibindeki akademisyenler ve idari çalışanların birlikte rol aldığı ifade edilmiştir.

Öğretmenlerin başvuru formunda verdikleri bilgiler doğrultusunda branş çeşitliliği, cinsiyet dengesi, toplumsal cinsiyet konusuna ilgisi vb. gibi kriterler gözetilerek hangi öğretmenlerin eğitime katılacağı kararlaştırılmıştır.

"O yıl belirlediğimiz illerdeki insanlardan seçiyorduk. Bir kadın-erkek dengesine bakmaya çalışıyorduk. Kadınlar daha fazla başvuruda bulunuyordu. Bazı alanlar daha çok ilgi duyuyordu. PDR'den, edebiyattan daha çoktu. Fen-matematik daha azdı ama biz yeni mi başlamış, daha mı ileri...Erkek-kadın, yönetici-değil gibi bakarak eşit tutmaya çalışıyorduk. Her ilin kotası var tabi ama bazı illerden fazla başvuru gelebiliyordu. Bazen bir ilde 7sini de seçmek durumunda kalındığı oldu. Hak etmediğini düşündüğümüzü de çağırmadık zaten. Şu dengeye de baktık. Hem bu konuda çalışmış insanları da seçiyorduk ama hiçbir şey bilmeyen ama ilgisi olduğunu düşündüğümüz insanlar da..Yani bir şeyler yapılsın istiyoruz ama bir yandan da hiç bu konuyu bilmeyen insanların da dönüşüm yapmak istiyorduk. Sırf İstanbul'u görmek için olan başvuruları da eliyorduk kendini belli ediyordu onlar zaten. Genel olarak bence iyi seçim yaptık. Sonradan da gittiğimizde gördüğümüzde... (Görüşme 4)

Kadın-erkek dengesinin gözetilmesine verilen önemin bir sonucu olarak 10 yılın sonunda yapılan değerlendirmelerde, programa katılan öğretmenlerin 3 te 1'inin erkek öğretmenlerden oluştuğu bilgisi dikkat çekici bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır (<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/gila-benmayor/kadin-girisimciler-facebook-artik-arkanizda-40689886> 12 Mart 2019 tarihinde erişildi). Mor Sertifika ekibinin program hakkında verdiği bir röportajda, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair dirençli görünen bazı erkek katılımcıların, günün sonunda eğitimlerdeki atölye ve okumalara karşı gösterdiği ilginin arttığına dikkat çekildiği, LGBTİ ve din gibi konuşulması zor konularda dahi dönüşümlerin gerçekleşebildiğinin ifade edildiği görülmektedir (<http://www.milliyet.com.tr/pazar/dilden-dile-dolasan-egitim-2582463> 12 Mart 2019 tarihinde erişildi).

Mor Sertifika ekibi, programa katılacak öğretmenleri belirlerken aynı okuldan en az iki öğretmeni hatta başvuru gelir ise idari kadrodan da öğretmenleri programa dahil etmeye dikkat etmişlerdir. Bunun nedeninin ise öğretmenlerin okullarında yalnız kalmalarını sağlamak olduğu ifade edilmiştir. İlk yıllarda programa katılan öğretmenler kendileriyle sonradan yapılan görüşmelerde, okullarında Mor Sertifikalı tek öğretmen kendileri olduğu zaman toplumsal cinsiyet eşitliğine dair herhangi bir çalışma yapmak istediklerinde yalnız kaldıklarını veya bazı durumlarda dışlandıklarını söylemiştir. Öğretmenleri okullarında bu anlamda güçlendirmek ve diğer meslektaşları ile birlikte hem okul içinde hem de okul dışında proje üretmek dayanışma fırsatı bulmalarını sağlamak adına sonraki yıllarda başvuru kabullerinde bu noktaya ayrıca önem verildiğinin altı çizilmektedir.

"Bu formları değerlendirerek her ilden 7-8 öğretmen seçmeye çalışıyoruz. Son yıllarda da öğrendiklerimiz doğrultusunda her liseden en az 2 öğretmen seçmeye çalışıyoruz ki öğretmenler program sonrasında okula döndüklerinde bu konuyla ilgili çalışabilmek için yalnız kalmasınlar. (ilk yıllarda bir liseden tek gelen bir öğretmen döndüğünde hiçbir şey yapamamış müdür izin vermemiş, meslektaşları dalga geçmiş vs.) Dolayısıyla buna dikkat etmeye çalışıyoruz. Ya da 2 yakın arkadaş farklı liselerden oluyor ama ortak iş yapabiliyorlar. (Bu tanıdıklık durumunu formda belirtebiliyorlar) Amaç eğitim öğretmende kalmasın...bunu aktarabilecek fırsatların oluşması içi zemin hazırlamak." (Görüşme 5)

"Yine ölçütlerimizden biri mümkünse, başvuranlar arasında varsa ve düzgün form doldurduysa idareci pozisyonunda olan bir öğretmeni de işin içine katmaya çalıştık. O sayede etkinlik yapma olasılığı artıyordu. Yani bu tip kriterlerin hepsini bir arada yapamasak da elimizden geldiğince bunları gözetmeye çalıştık" (Görüşme 3)

Toplumsal cinsiyet hakkında eğitim görerek çeşitli konularda bilgi ve bilinç kazanmış olsa da bir öğretmenin tek başına bir okulda dönüşüm yaratmasının zorluğu yadsınamaz. Özellikle cinsiyetçiliğin baskın şekilde hissedildiği ve

yöneticilerin de bu değerleri benimseyerek okul içi kuralları ve ilişkileri yönettiği eğitim ortamlarında, toplumsal cinsiyet duyarlılığının sağlanması için öğretmenler arasında dayanışmanın da güçlü olmasına ihtiyaç vardır. Mor Sertifika'da gözetilen idari pozisyondaki öğretmenlerin de programa dahil edilmesi ilkesi de bu açıdan önemlidir. Çünkü Türkiye'de özellikle de devlet okullarında yöneticilerin görüş ve tutumlarının, okuldaki öğretmenler ve öğrenciler üzerinde önemli etkisi olabilmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip yöneticilerin olduğu okullarda hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin bu alanda daha etkili çalışmalar yürütmeleri mümkün olacaktır. Bu duyarlılığın aynı zamanda okul ortamındaki işleyiş ve görevlendirmelere olumlu yönde yansımaları beklenebilir.

3.2.2.Mor Sertifika Öğretmen Eğitimi

İl ziyaretlerinde alınan başvuruların sonucunda seçilen öğretmenler Sabancı Üniversitesi kampüsünde gerçekleştirilen Mor Sertifika eğitimine katılmak üzere davet edilmişlerdir. Eğitim boyunca toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda pek çok farklı alanda çalışan ve araştırmalar yapan akademisyenler ve uzmanlar lise öğretmenleri ile bir araya gelerek bu konuda düşünme ve tartışma pratikleri geliştirmiştir. İlk eğitim 9 Temmuz 2007 tarihinde "Kadın Çalışmaları Sempozyumu" adı altında başlamış, toplam 6 ilden 20 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir (<https://bianet.org/bianet/kadin/99079-kadin-calismalari-sempozyumu-basladi> 14 Mart 2019 tarihinde erişildi). Programın ilk yıllarında katılımcı öğretmen sayısı 30-35 civarında iken son yıllarda bu sayı yaklaşık 50 öğretmeni bulmuştur. Katılımın bu sayılarda kalmasının, her başvuruya olumlu yanıt verilememesinin nedeninin, eğitim programı içeriğinin yoğunluğu, eğitmen ve katılımcıların etkin bir biçimde ilişkilenebilmesi için ancak bu sayılarda kalılabildiği olarak ifade edilmektedir (Mor Sertifika Programı: On Yılın Hikayesi, s.64). Formal olmayan eğitim yöntemlerinin özelliklerine bakıldığında

da nicelik bakımından az sayıda kişiye verilen nitelikli eğitimin daha etkili ve katılımcı olacağına dikkat çekildiği görülmektedir. Formal eğitimin çok sayıda kişiye hitap eden ve aktif katılıma kapalı yapısından farklılaşan bu eğitim modelinde aktarılanların öğrenen bakımından daha kalıcı olduğu tespiti yapılmaktadır. Mor Sertifika'da başvuru alan eğitim yönteminin de bu özellikler ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

Programın içeriğini oluşturan eğitim modüllerine bakıldığında öncelikle toplumsal cinsiyet eşitliğine dair kavramların ve terminolojinin konuşulduğu, böylelikle öğretmenler ile ortak bir dilde buluşmaya önem verildiği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet, feminizm ve kadın hareketi gibi modüller ile tarihsel süreç irdelenmiş; şiddet ve cinsel taciz gibi konular gündeme getirilerek kadın odaklı tartışmalar yürütülmüştür. Öğretmenlerin öğrencileri ile kurdukları ilişkilerde, öğrencilerin yaşadıklarına karşı pedagojik anlamda duyarlı olabilecekleri yöntemleri geliştirmelerini sağlayacak ayrımcılık, cinsiyete dayalı ayrımcılık gibi konular eğitimlerde ele alınan başlıklar olmuştur. Erken evlilikler gibi bazı yerelerde oldukça yaygın görülen bir sorunun toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısı ile lise öğretmenleri arasında tartışmaya açılması sağlanmıştır. Ayrıca ders materyallerinde, ders kitaplarında ve okul içi uygulamalarda toplumsal cinsiyeti sorgulatmaya yönelik tartışmalar yürütülmesine önem verilmiştir. Edebiyat, matematik gibi disiplinler toplumsal cinsiyet odaklı bakış açısı ile ele alınmış; medya, hukuk gibi alanlar toplumsal cinsiyet duyarlılığı ile sorgulanmıştır.

Mor Sertifika ekibinden bir akademisyen program süresince, farklı yerellerdeki farklı sorunlar gündeme geldiğinde öğretmenlerin de birbirleri ile olan etkileşimlerinin arttığı ve birbirlerini daha iyi tanımaya başladıklarına dair gözlemlerini şöyle aktarmaktadır:

"Mesela xxx şehrinin olduğu sene ilginç şeyler oldu. xxxliler genellikle "ki haklılar da aslında" bu konularda daha ileride olduklarını düşünüyorlar. İmkânları da daha fazla ama hiç de böyle mutlak şeylerle konuşulabilecek bir konu da değil bu. Bizim şehrimiz şöyle bizimki böyle diye konuşmalar da oldu.

Hep sonunda iyi bitti. Öyle düşünen xxx'linin yyy'de çok iyi işler yapıldığı öğrenildiğinde düşüncelerin değişmesi gibi. O platform aynı zamanda Türkiye'nin toplumsal cinsiyet olarak birbirini nasıl gördüğünü gösterdi. (Görüşme 4)

Yıllar içerisinde program geliştikçe modüllerin içeriğinin çeşitlendiği ve sayılarının arttığı görülmektedir. Kolaylaştırma ve farkındalık atölyeleri, film gösterimleri ve okuma etkinlikleri ile öğretmenlerin programa ve tartışmalara aktif katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle akademi dışı alanlardaki modüllerin saha çalışanları (gazeteci, STK çalışanı vb.) veya LGBTİ ya da din gibi konuşulması zor konuların o konunun uzmanları tarafından veriliyor olması Mor Sertifika'yı çeşitlilik anlamında da beslemiştir. Örneğin LGBTİ konusuna önce Benim Çocuğum belgesel gösterimi ile başlanarak LİSTAG ailelerinin oturuma bizzat katılması ve öğretmenlerle bir araya gelmesinin, bu konuda yapılan tartışmaları daha açık ve etkili hale getirdiği ekip ile yapılan görüşmelerde sıklıkla dile getirilen bir nokta olmuştur. Programda başvurulmuş bu yöntemler, feminist yaklaşımda toplumsal cinsiyet tartışmalarında alternatif eğitim metotlarına başvurulmasına duyulan ihtiyaca ve formal olmayan eğitimde öğrenenin bilgiyi içselleştirmesinin sağlanmasına yönelik yapılan vurguya örnek oluşturması bakımından da dikkat çekmektedir.

Mor Sertifika ekibi ile yapılan görüşmelerde programın tanıtım toplantılarında öğretmenlerin programda hangi konuları konuşmayı umduklarının sorulduğu, her programda edinilen deneyimlerin, öğretmenlerin modüller ve etkinlikler bittikten sonra yaptıkları geri dönüşlerin bir sonraki eğitim programının belirlenmesine de katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Genel olarak ayrımcılık, toplumsal cinsiyetle ilgili terminoloji, cinsiyet kimliği gibi başlıkların mutlaka her eğitim programında ele alındığı, güncel gelişmelere göre de diğer modüllerin belirlendiği görülmektedir. Son yıllarda gündemde olan mültecilik veya flört şiddeti gibi konuların da toplumsal cinsiyet açısından değerlendirilmesini sağlayacak modüller geliştirilmeye çalışılmaktadır. Eğitim modüllerin belirlenmesi ve öğretmen değerlendirmelerinin ele alınması gibi süreçlerin Mor Sertifika içinde ekip olarak yürütülüyor olması da yine sıklıkla altı çizilen bir konu olmuştur.

"Programın hazırlanması yani içeriğinin hazırlanması derslerin planlanması her zaman verilen geri bildirimler ışığında yeniden şekillendirilmesi..Bu bütün grup olarak birlikte yaptığımız bir şeydi." (Görüşme 1)

2007 yılında iki günlük başlayan ilk Mor Sertifika Programı modülleri ile 2015 yılındaki bir haftalık programın modüllerini görmek ve karşılaştırmasını yapmak, program içeriğinin gelişimini ve konuşulan konuların çeşitliliğini görmek açısından faydalı olacaktır:

2007 Mor Sertifika Programı Modülleri

Eğitim Modülü	Konuşmacılar
Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm	Ayşe Gül Altınay
Matematik, Doğa Bilimlerinde Toplumsal Cinsiyet	Alev Topuzoğlu, Huriye Arıkan
Edebiyatta Toplumsal Cinsiyet	Sibel Irzık
Kadın ve Medya	Bilge Yeşil
Osmanlı Tarihi ve Toplumsal Cinsiyet	Tülay Artan
Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet	Deniz Tarba Ceylan
Şiddetten Ne Anlıyoruz?	Ayşe Gül Altınay
Cinsel Taciz Atölyesi	Hülya Adak
Ergen Ruh Sağlığı / Kadın Ruh Sağlığı	Peykan Gökalp
Toplumsal Cinsiyet Atölye Çalışması: "Kolaylaştırma"	Ayşe Betül Çelik
Toplumsal Cinsiyet Atölye Çalışması: "Teoriden Pratiğe"	Tara Hopkins, Eylem Balkan, Nilüfer Akalın

2015 Mor Sertifika Programı Modülleri

Eğitim Modülü	Konuşmacılar
Yaratıcı Drama ile Tanışma	Ebru Nihan Cekan
Farkındalık Atölyesi: Kadınlık &	Bilhan Sözcü, Ruken Alp

Erkeklik	
Toplumsal Cinsiyete Giriş	Deniz Tarba Ceylan
Yaratıcı Yazma Atölyesi: Sıfır Noktası	Gülayşe Koçak
Kadın Hareketi	Ayşe Gül Altınay
Dilde Cinsiyetçilik	Sibel Irzık
Toplumsal Cinsiyet ve Medya	Meral Güçeri
Cinsiyetçi Olmayan Gazetecilik	Çiçek Tahaoğlu
Etkinlik: Tabu	Mor Sertifika Proje Ekibi
Film Gösterimi: Masum, Fettan, Küstah	Mor Sertifika Proje Ekibi
Önyargılarımız	Çağla Aydın
Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet	Sibel Irzık
Matematik, Doğa Bilimleri ve Toplumsal Cinsiyet	Alev Topuzoğlu, İlker Birbil, Pınar Yolum
Toplumsal Cinsiyet ve Psikoloji	Serap Özer
Toplumsal Cinsiyet ve Tarih	Fahriye Dinçer
Poster Çalışması	Mor Sertifika Ekibi
Film Gösterimi: Benim Çocuğum	Deniz Tarba Ceylan (Moderatör), Seven Kaptan (Cetad), Listag Aileleri
Şiddeti Konuşalım: Şiddet, Cinsel Şiddet ve Şiddetin Ruh Sağlığına Etkisi Atölyesi	Ceren Acartürk
Akran Zorbalığı	Serap Özer
Erken Evlilikler	Aynur Yıldırım
Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet	Selmin Cansu Demir
Yeniden Yazma Etkinlikleri	Ayten Sönmez
Okuma Tiyatrosu: İşte Böyle Güzelim	Ayşe Gül Altınay
Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Deniz Tarba Ceylan
Zor Konuları Konuşmak	Melisa Soran
Bir Öğrencimiz Gelse...	Erdal Partog

Toplumsal Cinsiyet ve Din	Fatmagül Berktaş
Kolaylaştırma Atölyesi	Ayşe Betül Çelik

(Mor Sertifika Programı: On Yılın Hikayesi, s.47-50)

3.2.3 Mor Sertifika Eğitimi Sonrası İl Ziyaretleri ve Takip Toplantıları

Mor Sertifika Programı'na katılarak bir haftalık eğitimi tamamlayan öğretmenler eğitim süresince toplumsal cinsiyet eşitliğine dair konuşulan konular, edindikleri bilgiler ve tecrübeler ile illerine geri dönmekte ve yeni eğitim-öğretim yılına başlamaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair kazanımları ile Mor Sertifikalı öğretmenlerin sınıf içi ve dışında bu konuya daha duyarlı uygulamalar ve pratikler geliştirmeleri umulmaktadır. Çoğu öğretmen gerek sınıf içerisinde küçük değişimler yaratarak, gerekse bulundukları yerelde il çapında projeler geliştirerek Mor Sertifika ile edindikleri kazanımları uygulamaya geçirmeye çalışmıştır. Kimi öğretmenler de kişisel yaşamlarına dair farkındalık edinmiş, kendi aile veya sosyal çevrelerinde dönüşüm sağlamışlardır. Mor Sertifikalı öğretmenlerin başarı hikayelerine dair paylaşım ve tartışmalara araştırmanın ilerleyen bölümlerinde bizzat Mor Sertifika ekibinin anlatımları üzerinden geniş olarak yer verilecektir.

Bazı öğretmenler ise görev aldıkları okullardaki meslektaş ve idarecilerinin tutumu veya kendi illerinde gerçekleştirmek istedikleri projelere destek bulamamalarından ötürü toplumsal cinsiyet duyarlığına dair kazanımları pratiğe dönüştürmekte zorlanmışlardır. Bu noktada Mor Sertifikalı öğretmenler illerine döndükten sonra orada yaşananları anlamak ve öğretmenlerin ihtiyaçlarını takip ederek onlara destek sunabilmek adına Mor Sertifika ekibi, programı yürütmenin üçüncü aşaması olarak tekrar o illerde öğretmenleri ziyaret etmişlerdir. Takip toplantıları adı verdikleri bu ziyaretlerde Mor Sertifika ekibi programa katılan öğretmenlerden aldıkları geri dönüşlerle hem programın etkisini ölçmeyi

hedeflemiş, hem de o öğretmen bulduğu okul/il hakkında toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yaşanan gelişmeleri tespit etmeye çalışmışlardır.

"...eski öğretmenlere gidip neler yapıyorlar neler eksik ihtiyaçları neler, yeni programda neler olsun gibi şeyler konuştuk. Özellikle eski öğretmenlerden hep "biz bir daha gelelim" talebi oluyordu. Çok istiyorlardı ve bir şeyler yapan çok öğretmen vardı ben buna şaşırmıştım. Tamam eğitim alıyorlar sınıfta bir şeyler yapıyorlardır diye düşünüyordum ama bu kadar etkin proje üreteceklerini ve güçleneceklerini tahmin etmiyordum. Tabi hiçbir şey yapmayan, ya da yapamıyorum olmuyor diyenler de vardı. Onları da anlıyorum herkesin okul ortamı aynı değil. Kimisinin müdüründen baskısı vardı kimisi sendikalı olduğu için zaten okulunda sevilmiyordu. Dolayısıyla ekstra toplumsal cinsiyetle ilgili bir şeyler yapacağım diyince önleri kesiliyordu. Bir kısmı da vardı ki inadına üstüne giden, uğraşan.. Baya da büyük projelerdi.é (Görüşme 6)

Mor Sertifika Programı'nın MEB ile imzalanan protokol doğrultusunda İl Milli Eğitim Müdürlüklerinin de programın duyurulması sürecinde bulunması, aynı zamanda o illerdeki idari birimler ile öğretmenler arasındaki ilişki ağlarını da güçlendirmiştir. Bu konu hakkında ekip tarafından aktarılan bilgilere göre öğretmenlerin kendi illerinde "Mor Sertifikalı" olarak bilindiği ve desteklendiği örnekler olmuştur. Bu durumun aynı zamanda programa katılım anlamında da yeni öğretmenleri başvurmaya teşvik ettiği düşünülebilir.

" Mesela bazı illerde şunu duyduk. O ilde cinsiyet eşitliğiyle ilgili bir etkinlik yapılacağı zaman il milli eğitim müdürleri doğrudan bizim sertifikalı öğretmenlerimizi arayıp siz bu konuda eğitim aldınız gelin bu projeyi birlikte yürütelim diyorlar. Dolayısıyla öğretmenlerimiz bu alanda illerinde farklı projelere dahil olabiliyor. (Görüşme 5)

Mor Sertifika ekibi program öncesi ve sonrasında yaptıkları ile ziyaretleriyle, programa katılmış olan öğretmenlerle kurdukları iletişimin devamlılığını sağlamaya ve öğretmenlerle diyaloglarını sürdürmeye özen gösterdiklerini

aktarmışlardır. Toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının yalnızca bir haftalık bir eğitim ile hallolamayacak kadar geniş ve çok yönlü bir olgu olduğunu, öğretmenlerin de bu konuda her daim destek ve dayanışmaya ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Mor Sertifika Programı kendi ekibi tarafından öğretmenlerin düşüncelerinde bir kıvılcım yakan, onları düşünmeye ve sorgulamaya teşvik eden bir farkındalık sürecinin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Bu anlamda bir dönüşüm yaşamaya başlayan öğretmenlerin, Mor Sertifika ekibine ihtiyaç duyduğunda onlara ulaşabiliyor olması programın cevap verebilirliğini sağlamak açısından önemlidir.

2016 yılı yaz döneminde 5-9 Eylül tarihlerinde yapılması planlanan Mor Sertifika öğretmen eğitimi programı, Aydın, Edirne, Kars, Nevşehir, Ordu ve Van illerinden lise öğretmenlerinin katılımına açılmıştır. Bu programın tanıtım sürecinde 6 ilde 200-250 öğretmenin katılımıyla yerel farkındalık atölyeleri gerçekleştirilmiştir (Mor Sertifika Programı Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bülteni Sayı:1). Ancak 15 Temmuz darbe girişimi nedeni ile o yaz gerçekleşmesi planlanan eğitimin MEB tarafından önce askıya alındığı, daha sonra ise tamamen iptal edildiği ifade edilmiştir. 15 Temmuz'un programa etkileri, araştırmanın diğer bölümlerinde bizzat ekip üyeleri tarafından aktarılanlar üzerinden tartışılacaktır. 15 Temmuz itibarıyla MEB ile yapılan protokolün sona ermesi ile birlikte öğretmen eğitimlerinde yaşanan belirsizlik sürecinde Mor Sertifika ekibi, kaynaklarını yeni projelere yöneltmeye başlamış ve farklı alanlarda öğretmenlere toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda fayda sağlayacak çalışmalar yapmaya odaklanmıştır.

2016-2017 yılları aynı zamanda Mor Sertifika ekibinin programa bizzat katılan ve yön veren idari çalışanlar, akademisyenler, uzmanlar ve öğretmenler ile görüşerek sözlü tarih çalışması yaptığı dönem olmuştur. Bu çalışma ile hem programın görünürlüğünü arttırmayı, hem de programa dahil olan akademisyenler, idari çalışanlar, eğitimci ve öğretmenlerin bizzat tecrübelerini aktardıkları bir kaynak oluşturmayı

hedeflemişlerdir

(<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/20089/ogretmenlerin-ve-ogrencilerin-hayatina->

[dokunan-bir-hafta](#) 12 Mart 2019 tarihinde erişildi). Bu çalışmanın sonucunda programın 10 yılını anlatan "Mor Sertifika Programı:10 Yılın Hikayesi" kitabı yayınlanmış ve illerde Mor Sertifikalı öğretmenler ziyaret edilerek bir belgesel çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların duyurulması ve programın 10.yılının kutlanması için düzenlenen etkinlikte Sabancı Üniversitesi Kurucu Mütevelli Heyeti Başkanı ve Sabancı Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı Güler Sabancı, program hakkındaki değerlendirmelerini paylaşmıştır. 10.yılın sonunda programın 17 ilde 3bin 500'den fazla öğretmene ulaştığının altı çizilmiş, vakfın programın daha fazla ilde yaygınlaştırılması için desteğinin süreceği belirtilmiştir (<http://www.milliyet.com.tr/gundem/mor-sertifika-programi-10-yilda-3-bin-500-ogretmene-ulasti-2565696> 12 Mart 2019 tarihinde erişildi).

2016-2019 yılları arasında Mor Sertifika Programı kapsamında lise öğretmenlerine yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerine ara verildiği görülmektedir. Bu süre içerisinde program çeşitli projeler üzerinden farklı aktörlerin katılımıyla gerçekleştirilen eğitimleri de içerisine katarak çalışma alanlarını genişletmiştir. Öğretmen adaylarına, sivil toplum kuruluşlarına ve öğrencilere yönelik geliştirilen projeler ve ders materyalleri çalışmalarının detaylarına bir sonraki bölümde değinilecektir. Lise öğretmenleri eğitimlerinin tekrar gündeme geldiği 2019 yılı itibariyle de program İstanbul dışına yayılmaya başlamakta, öğretmenlere ve öğretmen adaylarına toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığı kazandırmak üzere geliştirilmektedir. Farklı yerelerde düzenlenen toplantılarda çok sayıda öğretmenle bir araya gelinerek toplumsal cinsiyet eşitliğini konuşmaya, eğitim programını tanıtmaya ve yaygınlaştırmaya yönelik çalışma yapılmaya devam edilmektedir

(<https://www.kocaeligazetesi.com.tr/haber/1688499/mor-sertifika-programi-gebzede-anlatildi> 12 Mart 2019 tarihinde erişildi). Aynı zamanda çeşitli kurumlarla işbirliği içerisinde çalışılarak toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çocuklara ve gençlere yönelik geliştirilen projelere destek verilmektedir.

2019 yılı yaz ayında ise Mor Sertifika Programı, lise öğretmenlerine yönelik bir haftalık eğitimine, bu kez MEB ile protokolü olmadan, bağımsız bir şekilde tekrar

başlamıştır. Bu araştırmanın yazım aşamasında gerçekleşen bu eğitime yönelik ön bilgiler programın mevcut ekibinin aktarımları ile edinilmiştir. Ancak eğitimin gerçekleştirilmesi ve sonrasındaki gelişmeler, tez yazımının bitişi nedeni ile bu araştırmaya aktarılamayacaktır.

3.3. MOR SERTİFİKA PROGRAMI KAPSAMINDA GELİŞTİRİLEN DİĞER PROJELER

Bir haftalık Mor Sertifika eğitimi sonrasında öğretmenlerden alınan geri dönüşler doğrultusunda ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin daha konuşulabilir hale gelmesiyle birlikte Mor sertifika ekibi yeni projeler üzerinde çalışmaya yönelmiştir. Bu çalışmalarda bir yandan eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin öğretmen-öğretmen adayları-öğrenciler üzerinden yaygınlaştırılması amaçlanmış, bir yandan da programın İstanbul odaklı olmaktan çıkarılarak Türkiye'nin çeşitli illerinde uygulanabilir hale getirilmesi hedeflenmiştir (<https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/12/27/mor-sertifikanin-yasi-kuculuyor> 14 Mart 2019 tarihinde erişildi).

"Sabancı Vakfı baştan beri ve biz bunu kendimiz yürütmeye başladığımızdan beri daha çok insana ulaşamaz mısınız daha çok öğretmene ulaşamaz mısınız çok kıymetli bu proje diye sürekli bizden yaygınlaştırmamız konusunda bizi cesaretlendirmeye çalışıyordu. Biz de insan gücümüz çok sınırlı olduğu için ve bunu üniversitenin dışından başkalarıyla yapmanın çok zor olacağını düşündüğümüz için uzun yıllar bunu yapamadık. Son 1-2 yılda bunu yapmaya çalıştık. 2016'da bir yaygınlaştırma programı başlattık." (Görüşme 2)

Bu yaygınlaştırma programı ile geliştirilen diğer projelerin neler olduğuna ve toplumsal cinsiyet ile eğitim alanında hangi boşluklara yönelik hazırlandıklarına bu bölümde değinilecektir.

3.3.1.Genç Mor Sertifika

Mor Sertifika Programı kapsamında 2016 yılı itibariyle geliştirilen projelerden biri Genç Mor Sertifika'dır. Eğitim fakültesi öğrencilerine yönelik hazırlanan bu program ile öğretmen olmaya bir adım kala öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığına sahip olması hedeflenmiş; bu gençlerin geleceğin öğretmenleri olarak mesleklerine toplumsal cinsiyet duyarlılığı ile bakmasına katkıda bulunacak modüller oluşturulması için çalışılmıştır. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Çalışmaları Birimi (SEÇBİR) ile işbirliği içerisinde yürütülen bu program çerçevesinde öğretmen adayları, sosyolojiden psikolojiye, hukuktan sosyal politikaya pek çok alandan farklı uzman ve akademisyen ile bir araya gelmektedir.

Genç Mor Sertifika Programı'nın fikir sürecinde, Mor Sertifikalı lise öğretmenlerden gelen "keşke toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi çok daha önce alsaydım", "meslek hayatımın başındayken bu konu hakkında bilgi edinmiş olsaydım" gibi ifadelerinin etkisi olduğu belirtilmiştir. Eğitim fakültesi öğrencilerinin üniversite eğitimi döneminde bu konuda yeterli bilgi ve farkındalığa sahip olması, eğitimde toplumsal cinsiyet sorunlarının daha erken ve etkin şekilde konuşulabilir hale gelmesini sağlayacaktır. Bu açıdan projenin önemi ayrıca vurgulanmaktadır.

"Böyle bir ihtiyaç olduğunu hem öğretmenlerden biliyorum hem de yıllarca...ben xxx fakültesinde öğrencilere ders verdiğim için biliyorum...MEB ile doğrudan iletişime geçmeksizin direk eğitim fakültesi öğrencilerine yönelik olarak düşündük. Bunu da yürütmeye çalışırken de ilk önce İstanbul'da yapalım çevre illerden Bursa ve İzmit'ten gelenler vardı. Her hafta sonu geliyorlar burada 1 günlük eğitim alıyorlardı 14 hafta boyunca bu böyle bir şeydi. Bir de Türkiye geneline açık olsun diye Şirince'de bir tane Kapadokya'da bir tane olmak üzere birer haftalık böyle 2 tane daha yaptık yani toplam 4 tane böyle eğitim verildi. Bir

de bu sene ilk defa İzmir'de ve Ankara'da yerel Mor Sertifika oluşturmak için iş birlikleri ararken İzmir'de Genç Mor Sertifika yapılması planlandı." (Görüşme 3)

Genç Mor Sertifika programı ilk olarak 8-9 hafta boyunca İstanbul'dan veya çevre illerden öğrencilerin hafta sonu katılım sağladığı bir program olarak başlatılmıştır. Programın geliştirilmesiyle birlikte 2017 yaz döneminde Şirince ile başlamak üzere farklı yerelerde bir haftalık eğitim programı olarak eğitim fakültesi öğrencileri ile çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir (Mor Sertifika Programı Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bülteni Sayı: 3-4). 2018 yaz döneminde Kapadokya'da düzenlenen Genç Mor Sertifika'ya katılan 25 öğretmen adayı 18 farklı ilden, 21 farklı üniversiteden ve 11 farklı branştan seçilmiş, bu çeşitlilik ile programın yaygınlaşma ve yerelleşme hedeflerine katkı sağlanmıştır.

<http://www.hurriyet.com.tr/ogretmen-adaylari-kapadokyada-bulustu-40928634>

12 Mart 2019 tarihinde erişildi) En son Kasım 2018'de İzmir'de gerçekleştirilen Genç Mor Sertifika, aynı zamanda İzmir ve çevre illerdeki uzman ve akademisyenlerin de programın hazırlık aşamasına dahil olduğu ve programa eğitmen olarak katıldığı bir şekilde geliştirilmeye devam etmektedir (SU Gender Kasım Bülteni/2018). Dolayısıyla programın İstanbul odaklı olmaktan çıkan ve yerele daha yakın temasta ilerleyen bir yapıya doğru evrilmesi, yaygınlaşma hedefini desteklemektedir.

" 2018 Kasım ayında İzmir'de bir Genç Mor Sertifika programı yapıldı...bizim verdiğimiz modül sayısı 4-5i geçmemişti İstanbul'dan giden ekibin..Kalan tüm modülleri İzmir'den arkadaşlarımız verdi. Bir yıl boyunca toplanmışlardı zaten, programın geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardı. Tamamen yerel uzmanlarla yürütülen bir şey oldu. Dolayısıyla o yaygınlaşma ihtiyacıyla iş gücünün sınırlı olması arasındaki şeyi biraz o şekilde aştık, aşmaya başladık." (Görüşme 2)

Genç Mor Sertifika ile öğretmen adaylarına yönelik eğitim verilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinde önemli rolü olan öğretmenlerin meslek hayatlarına başlamadan önce bu konudaki duyarlılığın geliştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Araştırmanın önceki bölümlerinde elde edilen bulgularda ve Mor Sertifika'ya

katılan öğretmenlerin bizzat ifadelerinde görüldüğü gibi, öğretmenler bu alana dair eksikliklerinin genç yaşta giderilmesinin önemini vurgulamaktadır. Hangi branştan olurlarsa olsunlar toplumsal cinsiyet duyarlılığıyla görevine başlayacak olan öğretmenlerin, hem ders içi uygulamalara hem de öğrencileri ile olan ilişkilerine bu duyarlılıklarını yansıtacakları öngörülebilir. Ders kitaplarında yer alan cinsiyetçi yaklaşımlara karşı daha dikkatli olunması veya resmi müfredatta yer almayan bazı konu ve örneklere derslerinde yer vermeleri de bu eğitimi almış öğretmenlerden beklenebilecek davranışlardır. Okulda toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen öğretmenler ile karşılaşacak öğrencilerin de bu konudaki farkındalığının artması ve cinsiyetçi yaklaşımlara karşı bilinç geliştirmesi mümkün hale gelir. Dolayısıyla Genç Mor Sertifika gibi öğretmen adaylarına yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinin yaygınlaşması önem arz etmektedir.

3.3.2.Mor Dosya

Mor Sertifikalı öğretmenlerin, eğitim sonrası okullarına döndüklerine toplumsal cinsiyet eşitliğine dair edindikleri kazanımları derslerinde nasıl uygulayabilecekleri sorusu, sınıf içinde ve ders anlatımlarında kullanılabilecekleri materyallere ihtiyaç duyulmasını gündeme getirmiştir. Aslında Mor Sertifika'nın ilk yıllarından itibaren öğretmenler tarafından dile getirilen bu talep, ekibin kısıtlı bütçe ve iş gücüne sahip olması nedeniyle ertelenmiştir. Nitekim 2016 yazında öğretmen eğitiminin iptal edilmesi durumunu, ellerindeki öğretmen kaynağını kullanarak ders materyali üretmeye başlamak şeklinde avantaja çeviren Mor Sertifika ekibi, 2017 yılı itibarıyla toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı materyaller geliştirme çalışmalarına başlamıştır. İlk olarak Edebiyat, Sosyal Bilimler, Rehberlik ve STEM olmak üzere 4 branşa yönelik hazırlanan materyaller, bu alanlarda uzman kişiler ve branş öğretmenlerinin 7 aylık gönüllü bir çalışma süreci ve birlikte üretimiyle ortaya çıkmıştır (Mor Sertifika Programı Eğitimde

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bülteni Sayı: 4) . Toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığı ile hazırlanan broşürler, kartlar, kitapçık ve posterlerin sınıf içinde kullanılması ve yaygınlaştırılması ile hem lise öğretmenlerinin hem de lise öğrencilerinin ders içinde bu alanları sorgulaması ve tartışmalar üretmesi hedeflenmiştir. Örneğin Edebiyat, Sosyal Bilimler ve STEM alanlarında üretilen materyaller ile resmi müfredatta kendisine çok az yer bulabilmiş kadın bilim insanları, sanatçılar, sosyologlar ve edebiyatçılar öğrencilere tanıtılmıştır. Rehberlik branşına yönelik üretilen materyallerde ise gençler arasında şiddetin fark edilmesine, toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanmasına ve kalıp yargıların kırılmasına yönelik metinlere yer verilmiştir. Bu materyallerin dijital ve basılı olarak yaygınlaştırılması ve toplumsal cinsiyete ilgi duyan tüm öğretmenler arasında kullanılabilir hale gelmesi hedeflenmiş, bu yönde tanıtım toplantıları düzenlenmiştir (<http://www.hurriyet.com.tr/mor-dosya-eskisehirde-tanitildi-40856266> 14 Mart 2019 tarihinde erişildi).

Mor Dosya materyallerinin üretim sürecine dahil olan öğretmenlerin, ilk başta Mor Sertifika ekibi ile iletişim halinde olan ve toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında çeşitli çalışmalar yürütmüş veya farklı eğitimlere katılmış İstanbul ilindeki öğretmenlerden oluştuğu belirtilmektedir. Bu süreçte Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA) ve SEÇBİR'in kurduğu öğretmen ağından da destek alınmıştır. Öğretmenler ve uzmanların bir araya gelmesini sağlayan üretim süreci her iki taraf için de besleyici ve güçlendirici olarak değerlendirilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Son dönemde ise Mor Sertifika Programının yaygınlaşma hedefleri doğrultusunda Mor Dosya projesinin de İstanbul dışına çıkarak farklı illerdeki öğretmen ve uzmanların bir arada çalışmalarını sağlayacak bir yapıya evrilmesi hedeflenmektedir. Örneğin Ankara'da Beden Eğitimi ve İngilizce branşlarına yönelik materyal üretme çalışmaları yapılması planlanmaktadır. Bu yöndeki yeni hedefler yapılan görüşmelerden birinde şöyle aktarılmaktadır:

" Bu seneden itibaren Ankara ve İzmir dışına da çıkacağımız formu geliştiriyor. Çanakkale'de Eskişehir'de başka illerdeki eğitim fakülteleri ile de iş birliği yaparak öğretmenleri de katarak hem kısa farkındalık programları olan Mor

Sertifika'nın daha kısa versiyonları. Oradan da ona katılan öğretmenlerin ve uzmanların da birlikte Mor Dosya ürettikleri bir forma doğru evriliyor. Dolayısıyla şu anda ana hedeflerimizden bir tanesi zaten yaygınlaşma." (Görüşme 2)

Mor Sertifika kapsamında lise öğretmenlerine yönelik yürütülen eğitim programları ve ders materyalleri üretiminin bir arada olduğu yeni uygulamalar geliştirilmeye devam etmekte, farklı illerde yapılacak çalışmalar ile toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı eğitim pratiklerine katkı sunulmaya devam edilmesi hedeflenmektedir.

Türkiye'de formal eğitimde kullanılan ders kitapları ve eğitim materyallerinin cinsiyetçi söylemler içerdiğine dair yapılan araştırma bulgularına önceki bölümlerde yer verilmiştir. Bu materyallere alternatif olarak öğretmenlerin ders esnasında kullanabileceği toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı malzemelerin geliştirildiği Mor Dosya, bu alanda duyulan bir başka ihtiyacı gidermeye katkı sunmaktadır. Ders kitaplarının toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesi uzun ve zorlu bir aşama olarak kabul edilebilir ancak bu eksikliğin farkında olan öğretmenlerin başvurabilecekleri alternatif materyaller geliştirmek sorunun çözümünde önemli bir adım oluşturmaktadır. Mor Dosya çalışmalarının toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi almış öğretmenler tarafından yapılıyor olması da hem öğretmenlerin öğrendiklerini içselleştirmelerine hem de uygulamaya koymalarına olanak sunması açısından dikkat çekicidir.

3.3.3.İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerine Yönelik Kutu Oyunları

Mor Sertifika ekibi, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik geliştirdikleri lise öğretmenleri eğitimlerinin yanı sıra her zaman ilkokul ve ortaokul seviyesinde de çalışmalara yönelik ihtiyacın farkında olduğunun altını çizmektedir. Ancak ekipte bu alanda yetkin uzmanların bulunmaması ve kaynakların da kısıtlılığı sebebiyle doğrudan bu yönde çalışmalar yürütememişlerdir. Bu kısıtlılıklarını ise

bu alanda çalışmalar yürüten kurumlar ile işbirliği geliştirerek gidermeye çalışmışlardır. Mor Sertifika Programı kapsamında Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi'nin (ÇOÇA) ürettiği toplumsal cinsiyet eşitliği temalı kutu oyunları "Neden Olmasın?" ve "Mesela Sokağı"nın ilkokul ve ortaokullarda yaygınlaştırılmasına dahil olunmuştur. İki üniversitede de gönüllü öğrencilere katılım çağrısı yapılarak proje duyurulmuş, gençler ve çocuklar bir araya getirilmiştir. 2016 yılında başlayan proje ile yüzlerce ilkokul ve ortaokul öğrencisine kutu oyunları ile toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı kazandırılmaya çalışılmış, projeye İstanbul haricinde Kocaeli, Van, Eskişehir ve Adana gibi şehirlerdeki okullar da dahil edilmiştir. (<https://bianet.org/biamag/toplumsal-cinsiyet/205038-cocuklara-toplumsal-cinsiyet-esitligi-kutu-oyunlariyla-anlatildi> 12 Mart 2019 tarihinde erişildi). Yine bu illerde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yetişkin eğitimleri düzenlenmiş, birçok öğretmen, sivil toplum kuruluşu ve sendika üyesi de kutu oyunları ile tanışmış ve yaygınlaştırmıştır (Mor Sertifika Programı Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bülteni Sayı: 4).

ÇOÇA ile ortak yürütülen kutu oyunları projesinin bir ayağında ise Sabancı Üniversitesi'nde Proje 102 dersi açılmış, derse katılan üniversite öğrencileri toplumsal cinsiyet ve çocuk, çocuklarla toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmak ve çocuklarla çalışma ilkeleri belirlemek konularında eğitim almışlardır. Eğitime katılan öğrenciler daha sonra farklı kuruluşlarda ortaokul öğrencileriyle bir araya gelerek Neden Olmasın? kutu oyunu oynamışlardır. Ekibe dahil olduğu dönemde projenin yürütülmesinden sorumlu olan bir kişinin, ilk başta kutu oyunu oynatma gönüllü çağırısı yapıldığında, katılan öğrencilerin projeye devamlılığını sağlamakta zorlanıldığını ancak projeyi bir ders kapsamına dahil ettiklerinde eğitimin çok daha ilgi çekici ve etkili olduğunu belirttiği deneyimleri önemlidir:

" Sabancı'da bunu ders olarak açtık. İlk sene Sabancı'da da gönüllü denedik ama pek olmadı. İkinci sene ders olarak açınca çok başvuru oldu. Ama kitle bu

kavramlara pek aşina değildi 9 saatlik eğitim planlamıştık o zaman..İlk yıl biraz zorlandık. Sonraki yıllarda gerçekten isteyenleri seçmeye başladık. Sonrasında da onları alıp hep birlikte çocuklarla oyun oynamaya götürüyorduk. Güzel geçiyordu sonrasında poster filan hazırlıyorlardı. Sonra okulda o posterlerin yarışması yapılıyordu. Bizim de hoşumuza gidiyordu onlardan gelen dönüşler" (Görüşme 6)

2018-2019 akademik yılı itibariyle Sabancı Üniversitesi'ndeki proje dersi kapsamında sürdürülen çalışmalarda öğrencilerin bir yandan kutu oyunlarını oynatmaya devam ettiği, diğer yandan ise toplumsal cinsiyet eşitliğine, cinsiyet kimliği ve rollerine dair tartışmalar yürütmeyi sürdürdükleri görülmektedir (SU Gender Aralık Bülteni/2018).

Üniversite öğrencileri ile ilkökul ve ortaokul öğrencilerini bir araya getirerek toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamaya, kalıp yargılar hakkında düşünmeye ve ayrımcılık konusunda farkındalık yaratmaya yönelik geliştirilen bu atölyelerde, ben de gönüllü çalışmıştım. Kendi tecrübemden gördüğüm kadarıyla çocuklarla bu konuları konuşmak, üzerine düşünmek ve sorgulamak yetişkinlerle olduğundan çok daha kolaydı. Bu kısa deneyim bile aslında toplumsal cinsiyet rollerinin zaman içerisinde kişiler tarafından daha çok içselleştirildiğini ve tartışılması daha zor hale gelen yargılara dönüştüğünü anlamamı sağlamıştı. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında öğretmenlerin rolünün ne kadar önemli olduğunu da ortaya koymuştu. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yapılacak her çalışmanın, aktivitenin veya projenin hem ne kadar gerekli hem de çocukları erken yaşta bu çalışmalarla buluşturmanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha fark ettiğimi belirtmek isterim.

3.3.4. Sivil Toplum Kuruluşları İçin Cinsiyet Eşitliği Programı

Mor Sertifika Programı'nın kuruluş yıllarında BM ortaklığı ile yürütülen proje süresince program ekibi, o illerdeki sivil toplum kuruluşları ile iş birliği

yürütmeye başlamıştır. Mor Sertifikalı öğretmenlerin illerine döndüklerinde toplumsal cinsiyet bağlamında öğrencileri ile yaşadıkları sorunlara çözüm bulunması ya da illerinde bu konuda projeler yürütmelerinde destek bulmaları için o illerdeki ilgili sivil toplum kuruluşları ile bağ kurmaları önemli görülmüştür. Dolayısıyla kadın örgütleri veya toplumsal cinsiyet duyarlılığı ile çalışan STK'lar Mor Sertifika tarihi boyunca programın yürütülmesinde her zaman önemli bir paydaş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mor Sertifika'nın sivil toplum kuruluşlarına yönelik bir eğitim programı ayağının oluşturulması ise 2017 yılına dayanmaktadır. Özellikle Mor Sertifikalı öğretmenlerin kendi illerinde yapmak istedikleri çalışmalarda yerel kuruluşlardan destek bulması, o bölgelerdeki STK'ların da bu alanda daha da güçlenmesini sağlamak adına eski Mor Sertifika illerinden başlayarak yerel STK'lara yönelik farkındalık eğitimi ve sertifika programı açılmıştır. Programın ilk ortaya çıkış aşamasındaki süreci, o dönemin Mor Sertifika ekibi üyelerinden biri şöyle aktarmaktadır:

"En azından bizim öğretmenlerimiz o illerde bir şeyler yapmak istiyorlarsa aynı dili konuşsunlar o STKlar ile çalışsınlar. Burada STK'ya da eğitim verince (eğitim odaklı, mülteci odaklı çalışanlar gibi) farklı alanlar birleşiyor. Örneğin engellilik ve toplumsal cinsiyet gibi.. Bu şekilde birlikte bir şeyler yapabilirler. Bu yine tamamen öğretmenlerin ihtiyacından doğan bir çalışma oldu. Mesela bir ilde öğretmen bir şey yapamadı kendi okulunda ama kent konseyi ile ve kendi üyesi olduğu bir dernekle birlikte birtakım etkinlikler yaptı." (Görüşme 5)

Böylelikle 2017 yılı sonbaharında STK'lar için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Sertifika Programı başlatılmıştır. Toplam 14 ilden farklı alanlardan 28 STK temsilcisinin katıldığı dört günlük programda toplumsal cinsiyete yönelik temel kavramlar, kadın hareketi tarihi, eğitim politikaları, siyaset ve temsiliyet, örgütlenme, kadın istihdamı gibi konular tartışılmıştır. Eğitim sonrası izleme çalışmaları ile de programın etkisi ve sürdürülebilirliğinin ölçülmesi hedeflenmiştir (Mor Sertifika Programı Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Bülteni Sayı: 4). Son olarak 2019 Ocak ayında gerçekleştirilen sertifika programında, farklı yerellerden uzman ve eğitimcilerin de katılımıyla STK'lara yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği modülleri verilmiştir. Gelecek dönemlerde farklı alanlarda çalışan STK'ların toplumsal cinsiyet farkındalığının artırılması ve bu programın hem eğitimci hem de katılımcı anlamında ülkenin farklı yerellerinde yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı Türkiye'deki sivil toplum çalışmalarında hızla önem kazanmakta, özellikle kadın ve genç odaklı çalışan kuruluşlarda cinsiyet eşitliğine yönelik geliştirilen projelerin sayısı gün be gün artmaktadır. Bu alana dair yeterli bilginin edinilmesi ve aynı dilden konuşulması için ise STK'ların da bu konuda nitelikli bir eğitim alması önemli görünmektedir. STK'lara yönelik başlatılan toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi ile Mor Sertifika, pek çok farklı alana yönelik çalışmalar yürüten bu kuruluşların faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet duyarlılığını gözetmesine katkı sunmaktadır. Aynı zamanda eğitimde sunulan bilgiler ile STK'lar kendi çalışma alanlarındaki cinsiyetçi yaklaşımları fark edebilmekte, sorunlu noktaları görebilmektedir. Bu eğitim programına katılan yerel STK'ların, kendi illerinde de bu farkındalığı yaygınlaştırmaya katkı sunmaları ve etkinliklerine bunu yansıtma olanağı mümkün hale gelir. Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi alan STK'ların çoğalması, formal olmayan eğitim yöntemlerini sıklıkla kullanan bu kuruluşların da kendi eğitimlerinde bu alana odaklanmalarını sağlayacaktır. Dolayısıyla dahil oldukları 4-5 günlük eğitimin kazanımları farklı yerelerde farklı örneklerle ortaya çıkacaktır.

3.4. MOR SERTİFİKA PROGRAMI VE TÜRKİYE'DE EĞİTİMDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN GELDİĞİ NOKTA

Mor Sertifika Programı 2007 yılında Sabancı Üniversitesi'nde toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmalarına ilgi duyan bir grup gönüllü akademisyenin girişimi ile kurulan, bu alanda uzman kişilerin programın idari görevlerini üstlenmesi ile

geliştirilen bir formal olmayan eğitim programıdır. 2010 yılı itibariyle uzun yıllar Sabancı Üniversitesi çatısı altındaki Gender Forum'da çalışmalarını sürdüren ekip, toplumsal cinsiyet alanında çalışmalarını çeşitlendirerek 2015 yılında Mükemmeliyet Merkezi'ne dönüşmüştür. 2016 yılında ise YÖK tarafından verilen Uygulama ve Araştırma Merkezi (UYGAR) statüsünü kazanmıştır ve çalışmalarına Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU GENDER) olarak devam etmektedir (<https://sugender.sabanciuniv.edu/>) Mor Sertifika ise SU GENDER'ın toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarını eğitim alanına yaydığı projesi olarak varlığını sürdürmektedir. Program 2016 yılına kadar MEB ile imzalanan protokol doğrultusunda hizmet içi eğitim statüsünde kabul edilmiş ve bakanlık Mor Sertifika'nın paydaşlarından biri olmuştur. 2016 yılı sonu itibariyle ise bu ilişki sonlanmıştır. Aynı dönemde Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğine dair olumsuz söylemler artmaya, toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanması üzerinden çeşitli tartışmalar yürütülmeye başlanmıştır.

Türkiye'de 2016 yazında yaşanan darbe girişimi sonrasında kamu kurumları ve bürokraside siyasi kontrolün arttığı görülmüştür (Aras, 2017) Bakanlıklar ve diğer kamu kuruluşlarının faaliyetleri sıkı yönetim ilkelerine paralel olarak daha çekinceli yürütülür hale gelmiştir. Bu gelişmelerin toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmalara da yansıdığı görülmektedir. Aslında o tarihlere kadar MEB, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik adımlar atmış, projeler yürütmüş, Mor Sertifika gibi bu alanda çalışmalar yürüten programlara destek vermiştir. Örneğin 2014 yılında faaliyete geçen Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi (ETCEP) , Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortak finanse edilen ve bizzat MEB'in ilgili kurumları tarafından yürütülen bir çalışma olarak karşımıza çıkar. 2014-2016 yılları arasında Batman, Erzurum, Karaman, Malatya, Mardin, Samsun, Sivas, Şanlıurfa ve Trabzon illerinde 40 pilot okulda uygulanan bu proje ile okulların toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirilmesi, eğitim politikalarının ve ders kitaplarının toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığı ile gözden geçirilerek bu alanda

yetkililer için tavsiyeler geliştirilmesi, eğitimcilerin toplumsal cinsiyet eşitliği alanında eğitilmesi, okul ve çevresinde toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı yaratılması hedeflendiği görülmektedir (https://www.britishcouncil.org.tr/sites/default/files/proje_oykusu-son.pdf 01.10.2019 tarihinde erişildi).

MEB'in önemli bir paydaşı olduğu ETCEP kapsamında 2 yıl boyunca okulların toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı alanlar olması için çalışılmış, öğretmenler bu konuda eğitilmiş, ders kitapları gözden geçirilmiş, cinsiyetçi dil kullanımı ve davranışlara karşı farkındalık yaratılmaya çalışılmış, kadın liderlik ve girişimcilik eğitimleri düzenlenmiş ve Türkiye'nin farklı illerinde pek çok aktörün bir araya geldiği çeşitli etkinlikler ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin eğitim alanındaki yeri ve görünürlüğü arttırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu eğitimlerin ailelerin yıkılmasına kadar varacak sonuçlar doğurduğu gibi uç pozisyonu temsil eden yorumların medyada yer bulması ile birlikte, MEB'in toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerine yönelik tutumunun da değişmeye başladığı görülmektedir. Bu yaklaşım, kadın haklarına ve İstanbul Sözleşmesine yönelik olumsuz söylemlerde de kendini göstermiştir (<https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusufkaplan/turkiyenin-cinsiyetle-imtihani-2049038> 26.09.2019 tarihinde erişildi). Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bu ifadelerde, Kadın ve Demokrasi Derneği'ne (KADEM) yönelik eleştirileri de görmek mümkündür. Buna karşılık KADEM'in 2019 yılı Ocak ayında ETCEP ile bir ilişkisi bulunmadığına ve projeye yönelik kaygılarını içeren bir rapor hazırladığına dair kamuoyu açıklaması yaptığı görülmektedir (<http://kadem.org.tr/etcep-hakkinda-kamuoyu-aciklamasi/> 01.10.2019 tarihinde erişildi). Aynı dönemde MEB de bir basın açıklaması yaparak ETCEP projesinin sonlandığını ve bakanlığın gündeminde toplumsal cinsiyet eşitliği alanında devam eden herhangi bir proje olmadığını duyurmuştur (<https://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/17798/tr> 01.10.2019 tarihinde erişildi). 40 pilot okulda uygulanan ve hayata geçirilmesi beklenen ETCEP böylelikle sona erdirilmiştir. Bugün ETCEP'e dair bilgilere internet üzerinden dahi erişmek kolay olmamaktadır. MEB'in ardından YÖK Başkanı da toplumsal cinsiyet eşitliği

hakkındaki yaklaşımını ortaya koymuş, üniversite yönetimlerine gönderilen toplumsal cinsiyet eşitliği tutum belgesi kurumun web sayfasından kaldırılmıştır. Dolayısıyla bugün toplumsal cinsiyet eşitliğinin devletin eğitim politikalarında yer almadığı, kamu kuruluşlarının bu alana dair herhangi bir çalışma yürütmediği görülmektedir.

Son olarak 2019 Eylül ayında, yeni eğitim-öğretim yılındaki hedefler listesinde yer alan toplumsal cinsiyet eşitliği dersinin uygulamaya konulmayacağı görülmektedir. 10 Eylül 2019 tarihinde MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü resmi sitesinden duyurulan 26 yeni hedeften biri de toplumsal cinsiyet eşitliği olmuştur. Bu duyurunun sonrasında toplumsal cinsiyet eşitliğini ahlak karşıtı olarak ifade eden uç söylemler basında yer almıştır.

(<https://www.yeniakit.com.tr/haber/milli-egitim-bakanligi-yanlista-issarli-toplumsal-cinsiyet-esitligi-skandali-yeniden-devreye-girdi-924622.html>

26.09.2019 tarihinde erişildi) (<https://www.sozcu.com.tr/2019/egitim/mebden-tepki-ceken-toplumsal-cinsiyet-esitligi-geri-adimi-5328702/> 26.09.2019 tarihinde

erişildi). Yaşanan gelişmelerin devamında, bir gün sonra toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeni hedefler listesinden kaldırıldığı görülmüştür. 12 Eylül 2019'da Eğitim-Sen, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bu gelişmeler hakkındaki değerlendirmelerinde, MEB'in Sosyal Hizmetler Yönetmeliği'ndeki toplumsal cinsiyet eşitliği etkinliklerinin tümünün çıkarıldığını duyurmuştur. Aynı duyuruda ve basın açıklamalarında Eğitim-Sen, toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı oluşturulan bu tutuma karşı mücadele edeceklerini, kazanılmış hakların ellerinden alınmaması için hukuki yollara başvurulacağını açıklamıştır

(<http://egitimsen.org.tr/toplumsal-cinsiyet-esitligi-egitimi-yasamak-istiyoruz-haykirisidir/> 26.09.2019 tarihinde erişildi).

Eğitim-Sen başkanı da, değişen yönetmeliğin, devletin sorumluluğunda olan eğitim alanında bazı dini vakıf ve cemaatlerin vesayetine yol açtığını ifade etmiştir

(<https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/09/12/meb-cinsiyet-esitligini-yonetmelikten-cikardi/> 01.10.2019 tarihinde erişildi).

Tüm bu güncel gelişmeler doğrultusunda 2019 yılı Eylül ayı itibarıyla Türkiye'de eğitimde toplumsal

cinsiyet eşitliğinin sağlanması üzerine devlete bağlı kurumlar tarafından yürütülen herhangi bir çalışma olmadığı görülmektedir. Bu durum aynı zamanda, eğitim alanında toplumsal cinsiyet çalışmalarının yürütülmesinde aktif rol oynayan STK'lar, üniversitelerdeki araştırma merkezleri gibi devlet dışı aktörlere daha fazla görev ve sorumluluk düştüğünü göstermektedir.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinde geline nokta, artık MEB'den bağımsız olarak yürütülen Mor Sertifika Programı kapsamında öğretmenlere, eğitim fakültesi öğrencilerine ve STK'lara bu alanda eğitimler vermeye devam edildiği görülmektedir. 2019 yazında gerçekleştirilen lise öğretmenlerine yönelik eğitim sonrasında Mor Sertifikalı öğretmenlerle toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı ders materyalleri geliştirme çalışmaları sürdürülmektedir. 2019 sonbaharında da STK'lara yönelik bir eğitim yapılması planlanmaktadır. Türkiye gündeminde toplumsal cinsiyet üzerine yapılan tartışmaların Mor Sertifika vb. eğitim programlarına etki edip etmeyeceğini zaman gösterecektir ancak şimdilik Mor Sertifika kendi hedefleri doğrultusunda eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığının arttırılmasına yönelik çalışmalarına devam edecek görünmektedir.

Araştırmanın buraya kadarki bölümünde, Mor Sertifika Programı'nın ortaya çıkış hikayesi, programın nasıl yürütüldüğü ve program kapsamında oluşturulan çeşitli toplumsal cinsiyet odaklı eğitim çalışmalarının neler olduğu hakkında bilgi sunulmuştur. Aynı zamanda programın, Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinde yaşanan güncel gelişmeler doğrultusunda nasıl bir yeri olduğuna dair bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmanın bir sonraki bölümünde ise, programa yön veren ve uzun yıllar program ekibinde görev almış kişilerle yapılan mülakatlardan elde edilen bulgulara yer verilecek, bu bulgular ışığında programın kendi ekibi tarafından nasıl değerlendirildiği ele alınacaktır. Bu değerlendirmeler yapılırken, araştırmada yürütülen teorik tartışmalardan yararlanılacak, programın tarihsel açıdan Türkiye'deki toplumsal cinsiyet çalışmalarında nasıl bir yeri olduğu ve bu alana nasıl bir katkı sağladığı irdelenecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKİBİNİN GÖZÜNDEN MOR SERTİFİKA PROGRAMI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ: GÖRÜŞME BULGULARI

Mor Sertifika Programı'nı, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı yaratma hedefiyle oluşturulan bir öğretmen eğitimi örneği olarak incelediğim bu araştırmada temel amacım, programa ilk yıllarından itibaren emek veren ve programın yapısını şekillendiren kişilerin gözünden programın değerlendirilmesini ortaya koymak oldu. Bu amaç doğrultusunda 2007-2019 yılları arasında programa katkı sağlayan, programın yürütülmesindeki süreçlerin hemen hemen her aşamasında görev alan ve Mor Sertifika'nın tarihinde önemli yere sahip olan Sabancı Üniversitesi'nden 4 akademisyen ile görüştim. Aynı zamanda 2009-2018 yılları arasında belirli dönemlerde programın idari çalışanı olarak görev almış olan 3 ekip üyesi ile de görüşmeler gerçekleştirdim. Görüşme yapmayı belirlediğim kişilerin en önemli özelliği programın kuruluş sürecine dahil olmuş ve/veya uzun yıllar programa devam etmiş kişiler olmalarıydı. Bu anlamda yıllar içerisinde programın neye evrildiğini kendi deneyimleri üzerinden aktarabilecek kişiler olmaları önemliydi.

Bugün bu kişilerin çoğu görevinden ayrıldı. Toplamda görüştüğüm 7 kişiden yalnızca 1'i 2019 yılı itibariyle Mor Sertifika Programı'ndaki görevine devam etmektedir. Dolayısıyla görüşmelerde kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlar, aynı zamanda bu kişilerin uzun yıllar emek verdiği ve dönüşümüne şahit oldukları programın da onlar için ne ifade ettiğini ortaya koymuş oldu. Bazı görüşmelerde, özellikle son bir yıl içerisinde yaşanan görevden ayrılma sürecinde neler yaşandığına dair bir iç hesaplaşma yapıldığına tanıklık ettim. Elbette ki bu araştırmanın ana hedefi ekip içerisinde yaşanan meseleleri irdelemek değildir. Görüşülen kişiler kendi deneyimleri üzerinden programı değerlendirirken, programda yaşanan kırılmalar hakkındaki aktarımlarında objektif bir yaklaşım sunmaya özen göstermişlerdir.

Araştırma kapsamında yürüttüğüm 7 derinlemesine görüşmede, Mor Sertifika ekibine yarı yapılandırılmış sorular yönelterek programa dahil oldukları süre içerisinde ve programdan ayrılımları sonrasında yaşadıkları tecrübeleri dinledim. Böyle bir programın nasıl başlatıldığına ve yürütüldüğüne dair görüşlerini, program süresince edindikleri deneyimleri ve geçmişe dönük değerlendirmelerini öğrenmeyi hedefledim. Görüşmelerde aktarılanların bu araştırmada nasıl bir sınıflandırma ile ele alınacağı kısmında ise, kişisel anlatılar üzerinden ortaya konabilecek ortaklıklar ve farklılıklara dikkat çekmek önemliydi. Görüşme yapılan kişilerin Mor Sertifika'yı bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi olarak değerlendirirken sıklıkla değindikleri noktaları, kişisel deneyimleri üzerinden kazanımlarını ve diğer kurumlarla işbirliği süreçlerinde yaşananlara dair değerlendirmelerini ön plana çıkaracak şekilde bir sınıflandırma yapmaya çalıştım. Aynı zamanda öğretmenlerle çalışmanın getirdiği deneyimler ve bu bağlamda toplumsal cinsiyet kavramları üzerinden yapılan tartışmalara dair aktardıklarını vurgulamaya özen gösterdim. Son olarak da Mor Sertifika ekibinin bugün Türkiye'de eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinde geline nokta ve yaşanan gelişmelere dair değerlendirmelerini anlamaya çalıştım. Bu doğrultuda Mor Sertifika ekibi görüşme bulgularını: Mor Sertifika'da görev almak, öğretmenler ile yaşanan deneyimler, Mor Sertifika'nın eksik kaldığı alanlar, kurumlar arası işbirliği deneyimleri, siyasi gelişmelerin Mor Sertifika'ya etkileri ve Mor Sertifika'nın son durumu başlıkları üzerinden sınıflandırarak tartışacağım. Bu tartışmaları yürütürken, bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi olan Mor Sertifika hakkında edindiğim bulguları, feminist yazının sunduğu kavramsal çerçeveyi referans alarak değerlendirmeye ve programın öğretmen eğitimlerinde başvurulan yöntemleri, özellikle sivil toplumda sıklıkla kullanılan formal olmayan eğitim modeli özellikleri üzerinden ele almaya çalışacağım.

4.1. MOR SERTİFİKA'NIN ORTAYA ÇIKIŞI

2007 yılında BM'nin Kadın Dostu Kentler Projesi kapsamında ilk adımları atılan ve projenin eğitim alanında bir ayağının oluşturulması talebi üzerine Sabancı Üniversitesi akademisyenlerinin sürece dahil olmasıyla başlayan Mor Sertifika hikayesinde, projenin ilk konuşulduğu dönemde ekip içerisinde farklı fikirler üzerinde tartışmalar yapıldığı görülmektedir. Görüşme yapılan 4 akademisyen de programın oluşturulma sürecindeki toplantılara katılmış, programın çerçevesini belirleme sürecine dahil olmuşlardır. Az sayıda gönüllü akademisyenin katıldığı bu toplantılarda öncelikle, programın eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik bir çalışma olarak BM projesine nasıl entegre edilebileceği, programın nasıl bir yapıda olacağı, toplumsal cinsiyetin hangi alanlarda tartışılabilirliği, Kadın Dostu Kentler projesi kapsamında belirlenen 6 ilde hangi kurumlarla çalışılabilirliği ve eğitimin kimlere verilebileceği konusunda tartışmalar yürütülmüştür.

4.1.2.Projenin Çerçevesini Belirlerken

Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bir eğitim programı hazırlama sürecindeki toplantılara, Sabancı Üniversitesi'nde bu alanda akademik çalışmalar yapan veya bu alana ilgi duyan öğretim üyeleri katılmıştır. Farklı uzmanlık alanlarına sahip olsalar da kadın meseleleri ve feminizm odağında buluşan akademisyenler, projenin çerçevesinin belirlendiği ilk toplantılarda bu eğitimin içeriğini ve kimlere yönelik olacağını tartışmışlardır. Akademisyenlerin genç/yetişkin eğitimi vermeye alışık olmaları, projenin hedef kitlesinin öğretmenler/öğretim üyeleri olarak belirlenmesine neden olmuştur. Her ne kadar öğrencilere ve küçük çocuklara yönelik eğitimlere duyulan ihtiyacın farkında olunsay da, ekibin uzmanlığı ve insan

kaynağı konusundaki kısıtları bu kararın verilmesinde etkili olduğu ifade edilmiştir.

"İlk toplantıda edebiyatçı 4 kişi vardık siyaset bilimci 2 kişi antropolog 3 kişi 1 tane yazar 1 tane sanat tarihçisi vardı. Bu kadar insan ilgileniyordu. Bunlar arasında da doğrudan toplumsal cinsiyet çalışan belki 3 kişiydi. Diğerleri değişik disiplinlerde ama kadın konusuyla da ilgilenen insanlardı. Çocuklarla çalışmak pedagoji psikoloji vs. bilmeyi gerektiriyor. O her zaman bizim eğitimler sırasında dışarıdan uzman desteği aldığımız konulardan biri oldu ama bizim kendi aramızda bunu organize edecek kadar bile çalışabilecek insan birikimimiz yoktu." (Görüşme 3)

Genç/yetişkin eğitiminin tüm gönüllü akademisyenler için ortak bir alan olması ve yapılacak çalışmanın bu alanda çalışan yetişkinlere yönelik olmasının kararlaştırılmasıyla birlikte projenin ilk çerçevesi belirlenmeye başlamıştır. Akademisyenlerin farklı disiplinler altında çalışmalar yürütüyor olması, oluşturulacak toplumsal cinsiyet eğitimi programının içeriğine de bu çeşitliliğin yansıtılmasını sağlamıştır. İlerleyen yıllarda öğretmenlerden gelen geri dönüşlerle de artan ve çeşitlenen modüller ile Mor Sertifika genel bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi yerine bu konunun farklı açılardan ele alındığı çok yönlü bir programa evrilmiştir.

BM projesinin pek çok farklı kurum ve kuruluşu bir arada çalışmaya yönelten yapısı, Sabancı Üniversitesi akademisyenleri tarafından geliştirilmesi planlanan programın bu projeye entegre edilmesi sürecinde hangi aktörlerle işbirliği yapılacağına dair bazı tartışmalara neden olmuştur. İl toplantılarına yerel STK'ları da davet ederek toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinin o illerde daha etkin olmasını hedeflemişlerdir. Bu süreçte proje ekibi, planladıkları programın eğitim alanına yönelik odağını korumaya özen gösterdiklerini ifade etmektedir.

"Bizi eğitim alanının dışına çekmeye çalışanlar oldu o tür önerilerle gelenler oldu. Biz oralarda çok direndik yani programı dağıtmak istemedik ve gerçekten bizim yaratacağımız farkın eğitim üzerinden olacağına baştan çok inandık ve onu

güçlendirmek istedik. Onun için de tabi ki sivil toplumla bağlantı kurmak çok önemli oldu. Öğretmenlerin kendi bulundukları illerdeki STK'larla birlikte çalışmaları birbirlerini desteklemeleri çok önemli olduğunu baştan tespit etmiştik. Ve bunu da göz önünde bulundurarak Mor Sertifika haftasına o illerde çalışan kadın örgütlerini sivil toplum kuruluşlarını çağırdık veya İstanbul'daki kuruluşlar ile bağlantı kurmaya çalıştık." (Görüşme 2)

Türkiye'nin farklı illerinde toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki eğitimlerde edinilen kazanımların güçlendirilmesinde, o illerdeki STK'lar ile kurulacak işbirliği ve dayanışma ağının ne kadar önemli olduğunu, Mor Sertifika'da baştan beri önemsendiği ifade edilmiştir. Nitekim ilk yıllarda yerelde kurulan ilişkiler, gelecek yıllarda o yerellerdeki STKlar'a yönelik Mor Sertifika eğitimleri düzenlenmesine ön ayak olmuş böylelikle STKlar her zaman Mor Sertifika Programı'nın en önemli bileşenlerinden olmuştur.

4.1.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitimini Kimlere Verebiliriz ?

İlk başta programın hem projeye dahil edilen illerdeki lise öğretmenleri ile hem de o illerdeki öğretim üyeleri ile birlikte çalışılabilecek iki ayaklı bir yapıda olması düşünülmüştür. Buradaki asıl nokta iki grup eğitimcinin de gençlerle bir arada olması ve onlar üzerinde etkili olabilmeleridir. Bu süreçte özellikle lise öğretmenlerinin tercih edilmesinin en önemli nedenlerinden biri, lise döneminde öğrenciler ile kurdukları mesleki ve kişisel ilişkilerde öğretmen davranış ve tutumlarının etkili olduğunu düşünmeleridir. Bir diğer neden ise Mor Sertifika Programı'nı yürüten akademisyenlerin yetişkin eğitimi bilmeleri ve öğretmenlere verilecek bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin dolaylı olarak öğrencilere de etki edeceğine, öğretmenlerde oluşacak bilincin sınıf içi pratiklere de yansıtılacağına inanmalarıdır. Böylelikle çalışmalarını lise müfredatına yöneltmiş, lise öğretmenleri eğitimi üzerinden lise gençlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı yaratmayı hedeflemişlerdir.

"Biz dedik lise öğretmenleriyle çalışalım. Herkes soruyor niye lise öğretmenleri?...Birincisi lise öğrencileri çok kritik bir dönemdelere. Ergenlik dönemindeler, cinsellikle cinsiyet rolleriyle, toplumsal cinsiyetle dramatik şekilde karşılaşılıyorlar. Biraz mesleklere yönelme dönemindeler...O sırada öğretmenlerinin onlar üzerinde çok etkisi oluyor. Biz de öğretmenlere bu konuda biraz daha farkındalık, biraz daha yol göstericilik yapabilirsek daha hızlı ve etkili bir şey yapmış oluruz." (Görüşme 1)

İlk başta iki ayaklı olarak planlanan eğitim programının öğretim üyeleri ile olan kısmının yapılabilirliği konusunda ise Mor Sertifika ekibi içerisinde fikir ayrılıkları olmuştur. Ekip içerisinde öğretim üyeleri arasında bir "öğretme/eğitme" ilişkisi olamayacağını veya bu konuda zorlanılacağını düşünen akademisyenler olmuştur. Bu nedenle illerdeki öğretim üyelerine yönelik bir eğitim programı yürütme kısmı bir süre tartışmalı kalmıştır. Ancak ekipte oluşan çekincelere rağmen programın ilk yılında illerdeki öğretim üyeleri ile Mor Sertifika'daki öğretim üyelerinin bir araya gelerek toplumsal cinsiyet eşitliğini konuştukları bir sempozyum düzenlenmesine karar verilmiştir.

"Mor Sertifika'nın 1 haftalık programının yanı sıra ona eşlik edecek bir üniversiteler buluşması yapalım istedik. Bunu bir kere yaptık. Bu çalışılan illerden öğretim üyelerini çağırdık bir çeşit toplumsal cinsiyet çalışmaları sempozyumu yaptık herkesin sunum yaptığı...Oradaki üniversite üyelerine de Mor Sertifika gibi programlar gerekebilirdi toplumsal cinsiyete ilginin artması önemli diye bir tespit yapılmıştı...Ama sonuçta biz öğretim üyeleri olarak bir öğretim üyesi ile bir eğitim ilişkisi olamaz. Herkesin bir uzmanlık alanı var herkesin birbirine verebileceği şeyler var. Onun için bunu bir sempozyum şeklinde yapalım herkesin kendi yaptığı farklı çalışmalarla bir öğrenme süreci şeklinde yapalım dedik. O pek işlemedi." (Görüşme 2)

Akademisyenlerin buluştuğu sempozyumda beklenen verimlilik alınamamış ve öğretim üyeleri arasında toplumsal cinsiyet eşitliğine dair ortak bir dil geliştirilemediği görülmüştür. Bu sempozyumun hem Sabancı Üniversitesi

akademisyenlerinin hem de yereldeki akademisyenlerin toplumsal cinsiyet üzerine konuştuğu ve birbirilerinden öğrendikleri karşılıklı işleyen bir süreç olması beklenirken, illerdeki bazı öğretim üyelerinin, toplumsal cinsiyete dair konuşulan konulara karşı güçlü dirençler gösterdikleri ifade edilmiştir. Görüşmelerde bu dirençlere dair en çarpıcı ifadeleri iki akademisyen şöyle aktarmıştır:

"Tam da tahmin ettiğimiz şekilde üniversite hocaları ile çalışmanın daha sorunlu olduğunu fark ettik. Ben çok net hatırlıyorum ilk gittiğim şehir de xxx'di. Üniversite hocası teknik konulardan çalışan bir hocaydı. Ne kadar eşitlikçi olduğunu filan anlattı bir erkek hoca. Bir ara sözünün arasında benim eşim de zaten akademisyen dedi. Eşiniz burada mı dedim yoo dedi. Niye dedim. Çünkü o çocuğa bakıyor dedi. Ben üniversite hocalarının daha dirençli olacağını düşünmüştüm zaten bir süre sonra onlarla eğitim alanında en azından çalışmadık. (Görüşme 4)

"Henüz o sırada özellikle o illerde toplumsal cinsiyet çalışmaları oturmamıştı. Dolayısıyla tartışmalar çok verimli olmadı. Öğretim üyelerinin önemli bir kısmı çok açık değillerdi bu konuda farklı bir perspektif geliştirmeye...Yani "bizi Atatürk kurtardı" dan..Biz orda Osmanlı kadın hareketi diye bir cümleye ki o konuyu ben anlatmıştım, çok tepki olmuştu. "Atatürk vermedi mi bizim haklarımızı?" kadınlar bunları yapmış olabilir ama...diye tepkiler olmuştu. Yani çok fazla Atatürk başta olmak üzere birtakım liderlere ve devlete hakları veren bir konum atfetmek ve onun üzerinden bu tarihi yazmak konusunda ısrarcı olmak diyeyim..O tarihi sorgulamak konusunda biraz kapalı olmak söz konusuydu bazıları için. Herkes için değil ama öyle güçlü bir tepki oluşmuştu ve çok şaşırmışlardı benim anlattıklarım ve çok içerleyenler de olmuştu. Öbür ucunda da işte Kuran'da ne yazdığı, kadın erkek arasındaki farklar, fitrat gibi bir çerçeveye yani eşitlik zaten söz konusu olamaz çünkü fitrat çünkü doğal farklar var biyolojik farklar var diyen ama bunun da tabii altını doldurmayan sadece bunu böyle var sayıp bütün şeyini bunun üzerine kuran bir öğretim üyesi vardı." (Görüşme 2)

Öğretim üyelerinden bazılarının toplumsal cinsiyete dair konuşulan konulara yönelik sorgulamalara, yeniden düşünmeye veya yeni fikirler edinmeye yönelik kapalı tutumlarına kıyasla, lise öğretmenlerinde bu alanda yeni bilgileri öğrenmeye daha açık bir tutumla karşılaştıkları görüşmelerde çoğunlukla ifade edilmiştir. Ancak lise öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair tartışmalara açık olduğunu belirten görüşe karşıt olarak, programda uzun yıllar idari çalışan olarak görev almış bir kişi ise öğretmenlerin bir şey öğretmesi en zor kitle olduğunu, çünkü her şeyi bildiklerini düşündüklerini ifade etmiştir. (Görüşme 7)

Mor Sertifika'nın ilk yıllarında il ziyaretlerindeki eğitimlerde alınan olumlu/olumsuz tepkiler ve yetişkinlere yönelik bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin Türkiye'de nasıl yapılabilir olduğuna dair edindikleri tecrübeler doğrultusunda Mor Sertifika ekibi programın çerçevesini daha net hale getirmiştir. Bu çerçeveye göre Mor Sertifika Programı yalnızca lise öğretmenlerine yönelik bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi olarak çalışmalarına başlamıştır. Mor Sertifika'nın ortaya çıkış sürecinde tasarlanan eğitimin yetişkin/öğretmenlere yönelik olması ve çalışmaların eğitim alanına yönelik odağının korunması, bize bu eğitimde formal olmayan eğitim metotlarındaki gibi hedef kitlenin belli olduğunu ve verilecek eğitimin bu kitleyi dönüştürmeye ve kendini sorgulamaya yöneltecek şekilde tasarlandığını göstermektedir. Bu özellikleri ile Mor Sertifika'nın, geniş bir kitleye yönelik hazırlanan formal eğitimden farklı olan ancak o alandaki eksikliklere katkı sunmayı amaçlayan yapıda tasarlandığı söylenebilir.

Eğitimin verileceği hedef kitlenin belirlenmesi sürecinde yaşananları ise ayrıca ele almak gerekir. Görüşmelerde, ilk başta projenin gerçekleştirildiği illerde hem lise öğretmenleri ile hem de o illerdeki üniversitelerde görev yapan akademisyenleri kapsamayı planlanan eğitimde, akademisyenler ile ortak bir dil kurmakta zorlandığına dair çarpıcı ifadeler rastlanmaktadır. Bu duruma toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden baktığımızda, bu kavramın nasıl algılandığı ve hangi teorik tartışmalar üzerinden ele alındığının, bu alanda geliştirilecek eğitimlerin doğru

kişilere doğru şekilde aktarılması bakımından önemli olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, Mor Sertifika'daki gibi toplumsal cinsiyeti feminist tartışmalar üzerinden ele alan anlatılara ve bu bakış açısıyla üretilen yorumlara; toplumsal cinsiyeti sadece kadın ve erkeğin "sözde" eşit olması üzerinden algılayan kişiler tarafından karşı çıkılacaktır. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinde hangi yaklaşımın kaynak alındığının önemine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığını oluşturmak için yapılacak çalışmaların üniversiteler, akademisyenler ve sivil toplum gibi uzmanlardan oluşan aktörler arasında kurulacak ortak bir dilde ve bakış açısında buluşuyor olması önemli gözükmektedir.

4.2. MOR SERTİFİKA'DA GÖREV ALMAK

Sabancı Üniversitesi'nin gönüllü akademisyenleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışmalar yürütmüş idari ekip çalışanları ile Mor Sertifika, İstanbul'daki feminist bir grubun Türkiye genelinde yaygınlaştırmayı hedeflediği bir toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim programı olarak ortaya çıkmıştır. Program tanıtılması ve değerlendirilmesi kapsamında il ziyaretleri gerçekleştirdikçe ekip üyeleri, farklı yerelerde toplumsal cinsiyete dair farklı konularla karşılaşmışlar, hem akademik hem de kişisel anlamda Türkiye'deki toplumsal cinsiyet algısına yönelik çeşitli deneyimler edinmişlerdir. Görüşme yapılan tüm kişiler Mor Sertifika'nın bir parçası olmanın kendi yaşamlarında farklı izler bıraktığına, hem sahada hem de ekip çalışmalarında edindikleri deneyimlerin kendileri için de dönüştürücü etkileri olduğuna değinmişlerdir. Görüşülen kişilerin aktardıkları deneyimler üzerinden Mor Sertifika'da görev almayı nasıl değerlendirdikleri; yereli anlamak, birlikte öğrenme süreci, karar alma yöntemleri, gönüllü çalışma ve karşılaşılan zorluklar başlıkları ile ele alınmıştır.

4.2.1.Yereli Anlamak

Mor Sertifika ekibi görüşmelerde program süresince edinilen deneyimlerin kendi içlerinde de sorgulamalara neden olduğuna ve kendilerinin de dönüştüğü noktalar olduğuna dikkat çeken ifadeler kullanmışlardır. Bunlardan ilki, bir akademisyen olarak çoğunlukla üniversite sınırları içinde geçen hayatlarının, Mor Sertifika ile İstanbul sınırları dışına çıkmış olmasıyla edindikleri tecrübelerdir. Çoğu akademisyen Türkiye'nin farklı illerinde farklı aktörlerle toplumsal cinsiyeti konuşmak için daha önce hiç bilmedikleri yeni iletişim yolları geliştirmeye çalıştıklarını, yeni yöntemler deneyerek kendi akademik bilgilerini lise öğretmenlerine aktarmanın yollarını bulmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Mor Sertifika Programı ile Türkiye hakkında da yepyeni fikirler edindiklerini ifade eden bazı akademisyenlerin, Mor Sertifika tecrübelerinin kendilerinde yarattığı etkileri aktardıkları şu ifadeler dikkat çekicidir:

"Ben çok üniversite duvarları içinde yaşayan ve çok fazla üniversite öğrencilerine alışık olan birisi idim. Benim için o anlamda çok yeni ve biraz daha kapılar açıcı farklı şeyleri açıcı bir deneyim oldu. Bence herkes için özellikle de akademide olan herkes için çok yararlı bir şey bu...Bazı şeyleri alıştığımız kalıplarla daha böyle soyut okuduğumuz yazdığımız biçimlerde tekrarlarırken bu şekilde konuşamayacağın türden insanlarla aynı meseleyi tartışman gerektiği zaman bazı kavramların aslında kendinde de oturmamış olduğunu, açıklamak gerektiğinde örnek vermek gerektiğinde hemen bulamadığını dolayısıyla meseleyi kendi kafanda da açmak gerektiğini anlıyorsun. Bu da çok iyi bir şey. Benim için de öğretici olduğunu düşünüyorum." (Görüşme 1)

"...Türkiye'den kopukluğumuz da var. O eksikliğini o dönemde çok fark etmiştim. Bu proje dolayısıyla benim için bir hediye oldu. Tam da istediğim emeklilik hayalim gibi bir şey oldu. O nedenle dahil oldum. Yıllar içinde sanıyorum 17 ile ziyaret yapıldı bunların 15ine gitmişimdir defalarca. " (Görüşme 3)

Mor Sertifika deneyiminin, eğitimi alan lise öğretmenlerinde yarattığı dönüşümün yanında bu eğitimi sağlayan akademisyenleri üzerinde de bambaşka dönüşümler sağladığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini Türkiye'nin çeşitli illerinde konuşmak ve tartışmak, iki taraf için de yepyeni kazanımlara yol açmış; kimi zaman zorlayıcı olsa da genel olarak akademisyenler için Türkiye'yi öğrenmelerinde kıymetli bir deneyim olmuştur. Akademisyenlerin bu programda görev alarak edindikleri deneyimlere dair yorumları, toplumsal cinsiyet konusunda teorik bilgi ile bu alanda sahada yaşananların birbirinden farklı olabileceğini de gösterdiği söylenebilir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyetin, farklı yerelerde ve farklı gruplar arasında bambaşka dinamikler üzerinden tartışılabilir bir kavram olduğunu, bu alanda yapılacak diğer çalışmalarda da akılda tutmak gerekir.

4.2.2.Birlikte Öğrenme Süreci

Mor Sertifika Programı'nda uzun yıllar görev almış kişilerden bazıları, program süresince öğretmenler ile yaşadıkları deneyimlerin, kendileri için de yeni sorgulama alanları açtığını ve yeni farkındalıklar kazanmalarını sağladığını belirtmişlerdir. Hem eğitim programında hem de il ziyaretlerindeki konuşmalarda öğretmenlerle kurdukları iletişimin, toplumsal cinsiyet alanına dair bir birlikte öğrenme sürecine dönüştüğünü ifade edenler olmuştur. Bu konuya dair görüşlerini belirten akademisyenlerden biri, lise öğretmenleri ile toplumsal cinsiyeti konuşurken, kendi deneyimlerini ve hikayelerini paylaşmanın da eğitimin etkisini arttırdığını ifade etmiştir.

"Ve hep bizim eğitimdeki temel duruşumuz şu oldu. Çuvaldızı kendine batır. Biz kendi hikayelerimizi de anlattık. Çok samimi bir ortam oluyordu yani en azından ben kendi tecrübelerimde..Hiç tanımadığınız 30-40 kişilik bir grupta birden çok hassas şeyleri anlatan insanlar da oluyordu." (Görüşme 4)

Görüşmelerde birlikte öğrenme ve birbirinden beslenme konusu üzerinden yapılan paylaşımlardan biri ise, Mor Sertifika Programı'nda modül veren uzman ve akademisyenler arasında da böyle bir etkileşim olduğu hakkındadır. Farklı modüllerde toplumsal cinsiyete farklı alanlardan bakarak bilgi ve düşüncelerini paylaşan konuşmacılar, program süresince de birbirlerinden öğrendikleriyle toplumsal cinsiyete dair yeni tartışma alanları açmış, kendilerine eleştirel gözle bakabilmişlerdir. Eğitimler süresince hem modül veren uzmanlar hem de lise öğretmenlerinin birbirlerinden öğrendikleri ile program gelişmeye ve yeni sorgulama alanları açmaya devam etmiştir. Uzun yıllardır feminizm ve toplumsal cinsiyet alanında çalışmalar yürüten bir akademisyenin, Mor Sertifika süresince kendisinin de eksik olduğu alanları fark ettiği ve yeni bilgiler edindiği şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

" Ben mesela bilimde kadınların yerini, kadın bilimcilerin kendilerini ifade etmek araştırma yapmak konusunda ne kadar zorlandıklarını tarihte bunun ne kadar çarpıcı örnekleri olduğunu...Çok bilinen birtakım örnekler dışında çok bildiğim bir alan değildi ve merakla dinliyordum. Ama her birimiz de anlattıklarımızı sunarken tamam buradaki son bilgi budur ben buna hakim otoriteyim sizi de buna ikna etmek üzere buradayım gibi bir didaktik pedagojik yaklaşımdan değil, kendimizi de sorgulayan, eskiden neye inanıyorduk ya da ne tür sorularla araştırma yapıyorduk nelere kör kalmıştı mesela feminist tarih yazımında kimleri görmemiştik ilk başta...". (Görüşme 2)

Ekibin bu konuya dair aktardıkları, Mor Sertifika Programı'nın didaktik bir öğretmen eğitiminden ziyade uzmanlar ve öğretmenler arasında bir bilgi paylaşım alanı olduğunu göstermektedir. Bu anlamda Mor Sertifika, formal bir eğitim programından çok tüm paydaşlarına toplumsal cinsiyet odaklı düşünmek üzere farklı kapılar açan, yeni öğrenme biçimleri sunan ve yeni bakış açıları kazandıran bir eğitim süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu programın hem eğitimi veren kişiler hem de eğitimi alan öğretmenler arasında eşitlikçi bir ilişki kurması, öğrenilenlerin yarattığı etkiyi arttırması ve kalıcı olmasını sağlaması bakımından önemlidir. Özellikle deneyim paylaşımı ile toplumsal cinsiyetin öznel örnekler ile

ele alınması, bu konuya dair kalıp yargılarının çözülmesine yardımcı olması bakımından dikkat çekicidir. Dolayısıyla öğretmenlerin de bu yaklaşımların benimsendiği bir program ile toplumsal cinsiyeti tartışıyor olması, onları yeni bilgileri toplumsal cinsiyet eşitliği bilinci ile ele almaya ve sorgulamaya yöneltecek gözükmetedir.

4.2.3.Karar Alma Yöntemleri

Mor Sertifika Programı, yıllar içerisinde sayısı en fazla 10'u bulan ekip üyeleri ile az sayıda kişi tarafından yürütülen ancak çok sayıda insana etki etmesi hedefiyle planlanan bir eğitim programı olmuştur. Görüşme yapılan kişilerin programın yürütülmesinde karar alma mekanizmalarının nasıl işlediğine, bir arada çalışılırken hangi ilkelerin gözetildiğine ve ekip içindeki görev tanımlarının nasıl şekillendiğine dair aktardıklarına bakıldığında ise zaman içerisinde programın yönetim anlayışında bazı değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Örneğin, programın idari ekibinde görev almış kişilerden biri, kendi çalıştığı dönemde karar alma yöntemlerinde ekip içinde hep eşitlikçi bir yaklaşım olduğuna, hiyerarşik olmayan ekip yapısında ilişkilerin arkadaş gibi kurulduğuna dikkat çekmiştir. Ekip içerisinde bir kadın dayanışması olduğunu ve programın yapısının da bu temele oturduğunu belirtmiştir. Ancak programın daha görünür hale geldikçe bir güç temsil etmeye başladığını ve bu durumun da ekip içerisinde daha hiyerarşi yanlısı tutumların oluşmasına neden olduğunu ifade etmiştir. (Görüşme 7)

Buna benzer diğer değerlendirmeler de, küçük bir grup tarafından başlatılan ve uzun yıllar yatay hiyerarşi ile yürütülen Mor Sertifika'nın; son yıllarda kurumsal bir yapı altına girerek daha yönetimsel bir karakter edinmesi ile değişen yönetim anlayışına yönelik olmuştur. Görüşülen akademisyenlerden biri, Gender Forum'dan SU GENDER'a yani bir araştırma merkezine geçiş sürecinde oluşabilecek bürokratik taleplerin, yine eskisi gibi demokrat yöntemlerle

giderilebileceğini düşündüklerini, ancak yönetim yapısının değişmesi ile birlikte karar alma süreçlerindeki eşitlikçi karakterin de azaldığını belirtmiştir. Bu süreci Mor Sertifika'nın idari çalışanı olarak deneyimleyen bir diğer kişi de, yönetim değişikliği ile yaşananların kendi iş yapış şekillerini de olumsuz etkilediğini, karar alma ve eyleme geçme sürelerinin uzamasıyla işlerin de aksamaya başladığına dikkat çekmiştir.

"Bir noktaya kadar şey her zaman özerkti. Koordinatör bir şeye karar verditse onaydan geçer. Bir de çok hızlı karar alınması gereken bir program sürekli 5-6 tane projeyi aynı anda yürütüyorsunuz, ek bir şeyler çıkıyor. Öyle olunca hızlı karar verilmesi gerekiyor..Dolayısıyla koordinatörün inisiyatifi çok fazlaydı... Ama yönetim değişikliği olduktan sonra onlar birazcık değişmeye başladı. Her karar büyük ekipten geçecek gibi bir şeye dönünce insanlar da... Bizde her zaman yönetim yani direktörlük dediğimiz şey sembolik bir şey. Biz kararları ortak veren bir yapımız olduğunu iddia ediyoruz -ki SU GENDER'ın ilkelerinde de hiyerarşik olmayan, yatay yönetim diye geçer- ki öyleydi ama artık değil." (Görüşme 6)

Bazı görüşmeciler ise program hakkında karar alma mekanizmalarını anlatırken programın ortaklık içerisinde yürütüldüğü Sabancı Vakfı, MEB gibi diğer kurumlar ile kurulan ilişkiler ve ortak çalışma yöntemleri üzerinden bu konuyu değerlendirmişlerdir. Görüşülen akademisyenler arasında ikisi, vakıf ve bakanlıkla olan ilişkilerde ve alınan kararlarda tepeden inmece bir yaklaşım ile hareket edilmediğinin altını çizmişlerdir. Diğer kurumlardan gelen öneri ve taleplerin her zaman Mor Sertifika ekibi içinde ciddi şekilde değerlendirildiğini ve kararların grup olarak alındığını ifade etmişlerdir.

Mor Sertifika'nın, kendi ekibi tarafından grassroots hareketi olarak tanımlanan bir program olarak eşitlikçi ve demokratik yapısı uzun yıllar tüm karar alma süreçlerinde devam ettirilmeye özen gösterilmiş görülmektedir. Ekibin böyle bir çalışma şekline sahip olması, gerek dünyada gerekse Türkiye'deki feminist hareketin tarihsel olarak süregelen dayanışma ilkesinin, bir grup feminist akademisyen tarafından oluşturulan bu programda da benimsendiğini

göstermektedir. Son dönemde yaşanan yönetim yapısı değişikliğinin ise programın işleyiş şeklini de değiştirdiği bazı ekip üyeleri tarafından ifade edilmekte ve program yönetiminin bürokratik bir yapıya dönüştüğü belirtilmektedir. Görüşmelerde elde edilen bulgular doğrultusunda, son yıllarda çoğu kurucu üyenin programdaki görevinden ayrılma nedenlerinden birinin de bu yeni yönetim anlayışı olduğu görülmektedir. Bu konuya dair daha detaylı paylaşımlara, Mor Sertifika'nın son durumu başlığı altındaki bölümde yer verilecektir.

4.2.4. Gönüllüğe Dayalı Çalışmak

Mor Sertifika'yı kendi ekibinden dinlerken edindiğim bilgiler arasında dikkat çeken noktalardan biri, programda görev alan kişi sayısının azlığı ve çoğu ekip üyesinin programa gönüllü olarak katkı sağlıyor olmasıdır. Bir grup gönüllü akademisyenin çalışmalarıyla ortaya çıkan ve sürdürülen programda, akademisyenler haricinde her dönemde en fazla iki kişilik bir idari ekip olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde pek çok ile gidilerek öğretmenler ile buluşulan, çeşitli eğitim programları ve kurumlar arası iş birlikleri ile sürdürülen bir projenin az sayıda kişi ile nasıl yürütüldüğünü dikkat çekicidir. Mor Sertifika ekibinin yanı sıra öğretmen eğitimlerine konuşmacı olarak yer alan uzmanların ve Mor Dosya çalışmalarına katılan öğretmenlerin de programa gönüllü olarak katkı sunduğu görülmektedir. Yaptığım görüşmelerde satır aralarında hep bu çalışmaların gönüllülüğe dayalı olarak yapıldığına dair vurguyu hissettiğimi belirtmem gerekir. Bu bağlamda görüşmelerde programın içeriğine ve hedeflerine olan inancın, projeye dahil olan her kişi tarafından paylaşıldığına, ekip üyeleri arasındaki dayanışmanın uzun yıllar devam ettiğine ve ekip ruhunun sürdürüldüğüne dair paylaşımlara sıklıkla rastlanmıştır. İşlerin nitelikleri gözetilmeksizin tüm ekip tarafından sahiplenilerek yürütüldüğünü ifade eden bir idari çalışan, akademisyenlerin de aynı özveri ile çalıştıklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Bu sahiplenme hali projeyi en iyi yürüten şeylerden biriydi. Bence akademisyenlerin şeyini de çok iyi açıklıyor: yani yıllardır gönüllü olarak destek veriyorlar, o kadar illere gidiyorlar aldıkları bir şey yok. Sadece projeye inandıkları için yapıyorlar ki gerçekten inanmadan yapılacak bir iş de değil." (Görüşme 6)

Programın eski idari çalışanlarından biri de Mor Sertifika'da çalıştığı dönemde ekip içerisindeki kadın dayanışmasının önemine ve görevi süresince bu desteğin kendisini nasıl motive ettiğinden bahsetmiştir. (Görüşme 7)

Mor Sertifika Programı kapsamında geliştirilen çalışmalarda dışarıdan alınan uzman veya öğretmen desteğinde de gönüllülüğün esas olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı ders materyalleri geliştirilen Mor Dosya'ya katkı sunan öğretmenlerin gönüllü çalışmaların, ortaya çıkan materyallere de yansıdığı ifade edilmiştir. Bu çalışmaların dışarıdan bir uzman ile yürütülmesindense bizzat öğretmenlerin katkısıyla ortaya çıkıyor olmasında, öğretmenlerin de projeyi sahiplenmelerinin önemli bir yeri olduğunun altını bir ekip üyesi şu ifadelerle çizmektedir:

"Öğretmenler için öğretmenlerle birlikte mottosuyla çıktık bu çalışmada yola. Biz şunu yapabilirdik bir uzmana akademisyene yüksek meblağlar ödeyip müfredat bu sen de akademik bilgini kullanarak bir yıl içerisinde buna uygun materyal geliştir. Ama bunu yapmadık esas amacımız öğretmenlerle birlikte yapmaktı. Çünkü öğretmen olaya hakim, müfredatı o biliyor, eksiklerin ne olduğunu o biliyor, o dersi anlatırkenki ortamı o biliyor. Dolayısıyla öğretmende bu deneyimi alıp uzmanların da yöntemsel yönlendirmesini alıp bir araya getirip ortak bir şey çıkartıyoruz. Tamamen gönüllülüğe dayalı çalışmalar." (Görüşme 5)

Mor Sertifika Programı'nın, il ziyaretleri gerçekleştirilerek programın öncesi ve sonrasında İstanbul dışında yürütülen bir yapıyla yürüyor olmasının, özellikle Sabancı Üniversitesi akademisyenleri için zaman konusunda kimi zaman zorlayıcı olduğu ifade edilmektedir. Ekip üyelerinin sayıca az olması bazı dönemlerde iş

yükünü daha da arttırmıştır. Bu konuda gönüllülük esasının önemini vurgularken bu durumun bazen kendileri için zorlayıcı olabildiğini de ifade eden akademisyenlere rastlanmıştır:

"Eğer bir sonraki projede yeni iller varsa bir yandan oraya giderken bir yandan da ne yaptınız ziyaretlerine gidiyorduk. Aslında 2 kez bir haftanızı vermek bile bir akademisyen için adama diyelim ve biz bunları gönüllü yapıyoruz. Zor bir işti." (Görüşme 4)

"Tamamen gönüllülük üzerine bu çalışmalar yürüyor. Yani bizim sözleşmelerimiz yenilendiğinde veya performansımız değerlendirildiğinde yaptığımız yayınlara bakılıyor. Mor Sertifika bir yayın değil. Dolayısıyla bizim buna katkıda bulunan gönüllü öğretim üyelerinin işte illere giden, bu modülleri veren herkesin bu dengeyi kendi hayatında kurması bir zorluk oldu diyeyim." (Görüşme 2)

Sabancı Üniversitesi'nde önce Gender Forum daha sonra SU GENDER çatısı altında küçük bir grup tarafından yürütülen Mor Sertifika'ya, üniversite içerisinden gelen gönüllü desteğinin azlığı ve bu nedenle ekibin az kişi ile sınırlı kalması ve herkesin her işi yapıyor olması görüşmelerde sıklıkla dile getirilmiştir. Bu noktada Mor Sertifika ekibinin, Sabancı Üniversitesi'ndeki diğer akademisyenlerden ve idari çalışanlardan bekledikleri gönüllü desteğini alamadıkları anlaşılmaktadır. Bir akademisyenin, gönüllü desteğindeki yetersizliği, Mor Sertifika Programı'nın zaaflarından biri olarak değerlendirdiği şu cümleleri önemlidir.

"Koskoca bir üniversiteden sadece 10 tane kadın geliyorsa buraya çalışmaya, bu tip çalışmaların ya maddi karşılık ile yapılması gerekiyor (çünkü bizler gönüllü çalıştık hiçbir maddi karşılığı yoktu) yahut da daha fazla üniversitede sen görevlisin sen görevlisin denmesi...E o zaman da ruhu aynı olmuyor. Ben bunun çıkışını görebilmiş değilim. Ama zaafımız budur. Daha çok insan gücüne ihtiyaç var daha çok alanda çalışacak insana ihtiyaç var. Mor Sertifikanın da ancak ders vakitlerinde geri kalan zamanlarıyla kendi derslerinden kalan boş vakitle örtüştürmeye çalışan, bir takım yayın ve başka işlerle uğraşan öğretim üyelerinin

o incecik zaman diliminde yapacağı iş olarak başka çıkışı yoktu bence." (Görüşme 3)

Mor Sertifika'da yaşanan bu zorluğu, STK çalışmalarında da sıklıkla karşılaşılan gönüllülüğün sağlanması ve sürdürülmesi meselesi üzerinden düşünmek mümkündür. Toplumsal fayda sağlamaya yönelik olan ve bu yönüyle manevi kazanımı da yüksek olan bu tip çalışmalar, emek verenler için maddi yönden bazen yıpratıcı veya zorlayıcı hale gelebilmektedir. Odağında insan olan ve insana dair meseleleri ele alan bu tür programların sağlıklı ve verimli şekilde yürütülmesinde, çalışanların yaptıkları işe gönülden bağlı olmalarının katkısı büyüktür. Ancak özellikle toplumsal cinsiyet gibi pek çok yönden her bireyin hayatına dokunan ve sorunların çözümü için çok yol kat edilmesi gereken bir konuda, daha çok kişinin ve kurumun desteğine ve çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

4.2.5.Karşılaşılan Zorluklar

Görüşmelerde Mor Sertifika'da görev almış kişilerin program süresince karşılaştıkları bireysel veya programa yönelik zorlukların neler olduğunu anlamaya çalıştım. Türkiye'de uzun yıllardır devam eden bir toplumsal cinsiyet eşitliği programını yürütmenin veya bu proje için çalışanlar için Türkiye'nin farklı illerinden çok çeşitli aktörlerle ilişki kurmanın ne gibi zorluklar yarattığına dair değerlendirmeleri öğrenmeye çalıştım.

Bu konuya ilişkin olarak, programda geçmiş yıllarda idari çalışan olarak görev almış bir kişi, il ziyaretlerinde ve illerdeki yetkililerle kurduğu ilişkilerde yaşadığı zorluklara değindi. Örneğin MEB ve İl Milli Eğitim yetkilileri ile çalışmakta zorlandığını, genç/beyaz kadın olduğu için ciddiye alınmadığını ifade etti. Erkek asistan ile çalışmaya başladığında ise dışarıdaki kurumlarla daha rahat ilişki kurduklarını fark ettiğini belirtti. (Görüşme 7) Bu durum o dönemde MEB ile

imzalanan protokol kapsamında yürütülen bir süreçte dahi, kişilerin iş yapış şekillerinde cinsiyetin belirgin bir rolü olduğu ve cinsiyetçi tutumların baskın olabildiğini göstermektedir. MEB ile çalışma tecrübelerine dair ekibin aktarımlarına daha detaylı olarak araştırmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilecektir. Ancak görüşülen kişilerin bir kısmının MEB ile çalışmakta zorlandıklarına dair ifadelerinin olduğunu belirtmek gerekir.

MEB dahil olmak üzere genel olarak Mor Sertifika'nın yatay hiyerarşik yapısından farklı işleyişe sahip ve bürokrasinin etkin olduğu kurumlarla çalışmanın zorlayıcı olduğunu ifade eden ekip üyeleri olmuştur. Bürokratik yapılarla alıştıklarının dışında bir iletişim ve ilişki kurma gerektiği ifade edilmiştir.

"...kimisi devlet kurumları bakanlıklar olan kimisi STK'lar olan kimisi BM temsilcileri olan kurumların ve o kurumları temsil eden kişilerin birlikte çalışması kolay değil aslında. Orda ortak bir dil kurulması, zaman ve emek gerektirdi...Ama BM'in işbirliği bitip şeye geçtiğimizde var olan kurulmuş olan bir ağ vardı STK'lar, BM örgütleri ve devlet kurumlarının bir arada çalıştığı...Birden ondan sonra biz öğretmenlerle ve MEB ile baş başa kalmış olduk. Onun da başka zorlukları yeniden o ilişkilerin farklı bir şekilde kurulması.." (Görüşme 2)

Mor Sertifika ekibinden birkaç kişi, programın tanıtım sürecinde bazı öğretmenler ile iletişim kurmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan kişilerin bazılarının aktardıklarından, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yapılan konuşma ve tartışmalara yabancı ve dirençli bazı öğretmenler ile bu çalışmanın zorlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin toplumsal cinsiyeti tartışırken konuyu fitrat üzerinden eleştiren ve alternatif bakış açılarına kapalı öğretmenler ile karşı karşıya gelmişlerdir. Yapılan görüşmelerden birinde, benzer durumlar nedeniyle bazı akademisyenlerin il ziyaretlerine gitmeyi bıraktığı ifade edilmiştir:

"Söylediğimiz şeylerle hiçbir ortak alanı bulunmadığını düşünen insanlarla iletişim kurmayı öğrendik. Bu bazılarımıza çok zor geldi ve yapamadıklarını

hissedip o il ziyaretlerinden kendilerini geri çektiler mesela. Bazılarımız ise bunu tam tersine bir vesile olarak bilip ısrarla gittik ve iletişim kurmaya çalıştık."
(Görüşme 3)

Ekibinin gözünden Mor Sertifika'da görev almanın kendileri için neler ifade ettiğine, burada edindikleri tecrübeleri nasıl değerlendirdiklerine baktığımızda genel olarak Mor Sertifika Programı'nın her üyesi üzerinde dönüştürücü bir etkisi olduğu görülmektedir. Daha önce belki de hiç gitmedikleri illerde, hiç karşılaşmadıkları fikirlere sahip insanlarla iletişim kurarak toplumsal cinsiyet üzerine konuşmaya ve farkındalık yaratmaya çalışmışlardır. Genel olarak Mor Sertifika ekibinin, programı sahiplenerek ve görevlerini öncelikle gönüllülük ilkesi ile yerine getirerek çalıştıkları görülmektedir. Çalışmakta zorlanılan noktalara bakıldığında ise, idari ekibin diğer kurumlarla özellikle de MEB'e bağlı kurumlarla zaman zaman iletişime geçmekte zorlandığı; akademisyenlerin ise toplumsal cinsiyete kalıp yargılar ile yaklaşan ve bunda direnen öğretmenler ile çalışmakta zorlandığı zamanlar olduğu görülmektedir. Bu zorlukların ise yine ekip içerisindeki dayanışma ile aşılmaya çalışıldığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda lise öğretmenlerini toplumsal cinsiyet alanında dönüştürmeyi hedefleyen bu programın, kendi ekibine yaşattığı deneyimler ile onları da dönüştüren bir özellik taşıdığı görülmektedir.

4.3. ÖĞRETMENLER İLE YAŞANAN DENEYİMLER

Temel amacı lise öğretmenlerine toplumsal cinsiyet farkındalığı kazandırmak olarak yola çıkan Mor Sertifika Programı'nda, ekipteki akademisyen ve idari çalışanların tüm süreç boyunca lise öğretmenleri ile yaşadıkları deneyimlere dair paylaşımları önemlidir. Yüz yüze görüşmelerin büyük bir bölümünde öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair kavramlara nasıl yaklaştıkları, programın tanıtımının yapıldığı ilk toplantılarda hangi kalıp yargılarla karşılaştıkları, öğretmenlerin programın içeriğine ve modüllere yönelik

yorumlarının nasıl olduğu gibi konuların üzerinde durulmuştur. Mor Sertifika eğitimine katılan öğretmenler ile program süresince yaşanan deneyimler, öğretmenlerin dönüştüğü noktalar üzerinde durularak programın öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yaklaşımlarında ne tür değişimler yarattığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde aynı zamanda programa katılan öğretmenlerin, program sonrasında kendi yerellerinde yarattıkları değişimler, okul içi ve dışındaki iyi örnekler ile öğretmenlerin kişisel yaşamlarındaki dönüşümlerine dair ilgi çekici örneklerle de yer verilmiştir. Mor Sertifika ekibinin öğretmenler ile konuşmakta en çok zorlandığı konular, öğretmenlerin direnç gösterdiği başlıklar ve kırılmayan kalıp yargıların neler olduğu görüşmelerde aktarılan dikkat çekici noktalardan olmuştur. Kısacası Mor Sertifika ekibinin lise öğretmenleriyle toplumsal cinsiyeti konuşmaya deneyimlerine yer verilen bu bölümde aktarılanlar, program süresince öğretmenler ile yaşanan deneyimlere ve programın öğretmenler üzerindeki etkilerine dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

4.3.1. Lise Öğretmenlerinin Toplumsal Cinsiyet Eğitimine Yaklaşımları / Kalıp Yargıları

Mor Sertifika ekibinin lise öğretmenlerinin toplumsal cinsiyete dair kavramlara ve toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimine dair olumlu/olumsuz tepki ve düşüncelerinin neler olduğuna ilişkin aktardıkları, çoğunlukla yerelde öğretmenlerle ilk buluştukları toplantılarda yaşadıkları örnekler üzerinden olmuştur. Programın idari çalışanı olarak görev yapan kişilerden birinin de aktardığı üzere özellikle ilk yıllardaki toplantılarda lise öğretmenlerinin büyük bir bölümü toplumsal cinsiyet kavramını ilk defa duyduklarını belirtmiştir. Görüşme yapılan ekip üyelerinden bir diğeri ise, toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde çeşitli konuların giriş seviyesinde konuşulduğu bu toplantılarda, kadına yönelik şiddet konusunun çoğu öğretmen tarafından ortak bir mesele olarak ele alınan ve sıklıkla dile getirilen bir konu olduğunu ifade etmiştir. (Görüşme 7)

Lise öğretmenlerinin özellikle ilk yıllardaki il toplantılarında toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına yönelik bilgisine dair bazı ekip üyelerinin aktardıklarına göre çoğu öğretmen bu kavramdan bihaberdir. Eğitime başlamadan önce verilen ön formlarda toplumsal cinsiyeti cinsellik zanneden öğretmenler olduğu görülmüştür. Ya da il ziyaretlerinde neredeyse her ilde mutlaka kadınlığı annelik üzerinden tanımlayanlar olduğu; mutlaka fitrat konusunu açanlar olduğu veya eşitlik kavramına "sınırlı" şekilde yaklaşmaya çalışanlar olduğu ifade edilmiştir. Bu konular konuşulurken kendi illerini sahiplenerek olumsuz yorumlara direnç göstermek de lise öğretmenlerinin sıklıkla başvurduğu tepkiler olarak dikkat çekmektedir.

"Bir de her ilde şöyle oluyor. Bizim ilimizde böyle bir sıkıntı yok, bizde zaten olmaz...ama başka yerlerde oluyordur. Sorunları konuştukça tabi erken evlilik çıkıyor kendi öğrencileriyle yaşadıkları çok somut şeyler var...Ama ilk tepki her zaman bizde ayrımcılık yoktur, biz çok eşitlikçiyizdir şeklinde." (Görüşme 6)

"Genelde illerde karışık bir grup oluyordu. Yani bu grupların bir kısmı gönüllü istekli öğretmenlerden oluştuğu için toplumsal cinsiyet kavramından, eşitlik, feminizm kavramlarından haberdar olan bir azınlık oluyordu. Onun dışında tabi iline göre değişiyor ama xxx gibi illerde hem toplumsal cinsiyet lafı hemen hemen hiç duyulmamış oluyor...Mutlaka birileri çıkıp ama siz çocukları böyle mavi pembe diye ayırmadan büyütürseniz sonra onlar kimliklerini şaşırır eşcinsel olur gibi şeyler diyorlar." (Görüşme 1)

Mor Sertifika Programı'na başvuran öğretmenler arasında, kendi farkındalığı ve deneyimleri üzerinden toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik eksiklerinin farkında olarak bu konuda bir eğitim almaya ve fikir edinmeye açık şekilde programa başvuranlar olduğu gibi; programı İstanbul'da bir haftalık tatil benzeri eğitim süreci olarak görerek başvuranlar da olduğu görüşmelerde ifade edilmiştir. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair konuları öğrenmeye ve konuşmaya ne kadar istekli olduklarının veya bu konuda kendilerini ne kadar

yeterli/yetersiz gördüklerinin de eğitim öncesi beklentileri üzerinde belirleyici olduğu ifade edilmektedir.

"Pek çoğu için bu MEB'in devlet liselerinden gelen öğretmenlerden bahsediyoruz. Hepsi için bir terfilerinden yükselme, İstanbul'da geçirilecek bir hafta tatil gibi unsurlar idi bir miktar...Orada öğretmenlerle diyalog hepimizin öğrenmesi gereken bir şeydi. Doğru iletişimi kurduğunuz anda bütün defanslar iniyor ve o zaman çok rahat yol alınıyor. Öğretmenler buraya nedir bu diye merak ederek de geliyorlardı, tatil diye de geliyorlardı bir kısmı da çok fazla şey biliyordu hatta bizi düzeltmeye geliyordu." (Görüşme 3)

Tanıtım toplantılarında öğretmenlerden gelen dirençler ve olumsuz ifadeler olduğunu ifade eden akademisyenlerden biri, bir öğretmenle yaşadığı ilginç tecrübesini şöyle aktarmaktadır:

"Mesela xxx şehrinde 3 saatin sonunda tüm bu temel şeyleri biz anlattıktan sonra bir din kültürü hocasının çıkıp: "Şimdi ben kapanış konuşmasını yapıyorum"... ki ben misafirim ama toplantının sahibiyim filan..Bir erkek hoca bunu söyledi. "Bunların hepsi boş asıl önemli olan fıtrattır." diyip kapattı. Öyle dirençlerimiz de olmuştu. Ama bence hala azınlıktadır.." (Görüşme 4)

Lise öğretmenleri, öğrencileri ile iletişimlerinde onlara yol gösterici olabilen veya onları okul içi veya dışında yaşadıkları tecrübelerde yönlendirme etkisine sahip olabilen kişilerdir. Dolayısıyla onların toplumsal cinsiyet hakkındaki konularda değişime ve sorgulamaya ne kadar açık olduklarının doğrudan öğrencileri üzerinde de etkileri olabileceğini akılda tutmak gerekir. İlgili yazına bakıldığında, öğretmenlerin formal eğitimde müfredatın uygulayıcısı olmalarının beklendiği ifade edilmekte ancak onların her zaman sınıf içerisinde dersin anlatıcısı olmaktan çok daha fazla etkiler bıraktığı ortaya konmaktadır. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyete dair algılarını ölçmeye yönelik yapılan araştırmalarda, öğrencileri ile ilişkilerinde geleneksel cinsiyet rollerini kabul eden veya cinsiyet kalıp yargılarını benimseyen bir tutuma sahip öğretmenlerin oranı azımsanamayacak düzeydedir.

Ancak yine aynı araştırmalar, ufak da olsa toplumsal cinsiyet farkındalığı yaratacak herhangi bir çalışmanın, öğretmenlerin zihninde sorgulamalara yol açtığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ğretmenler, doğru ve etkili bir toplumsal cinsiyet eğitimi aldıklarında, dönüştürülmesi zor olan konularda bile toplumsal cinsiyetin nasıl etki yarattığını düşünmeye başlayabilirler. Hayat boyu öğrenme gibi uzun yıllar süren meslek hayatları boyunca öğretmenlerin toplumda sürekli değişen ve gelişen konulara dair kendilerini geliştirmeye ve dönüştürmeye açık olmalarını teşvik eden çalışmaların yapılması da bu noktada önemlidir. Böylelikle formal eğitime dahil edilmese dahi formal olmayan eğitim yöntemlerinin benimsendiği devlet dışı aktörlerin ve sivil toplumun çalışmalarına dahil olarak toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında farkındalık kazanmayı sürdürebilirler.

4.3.2.Mor Sertifika ğretmen Eğitiminin Sundukları

Görüşmelerde Mor Sertifika ekibi, bir haftalık eğitim programına katılan öğretmenlerle yaşadıkları deneyimler, program süresince onlara katılmaya/aktarılmaya çalışılan konular ve o bir haftalık programı kendi gözlemleri üzerinden nasıl değerlendirdiklerine dair noktaları paylaşmışlardır. Genel çerçevede öğretmenlerin toplumsal cinsiyete dair konuları konuşmaya, kendi düşünce ve tecrübelerini Mor Sertifika ekibiyle, modülleri veren diğer uzmanlarla ve kendi meslektaşlarıyla paylaşmaya heves gösterdiklerinin altı çizilmiştir. Türkiye'nin farklı illerinden çeşitli branşlardan lise öğretmenlerini bir hafta boyunca bir eğitim programı altında bir araya getiren Mor Sertifika'nın, öğretmenlerin birbirlerinden öğrendiği ve birbirini tanıdığı bir süreç olarak değerlendiren akademisyenlerden biri, öğretmenler arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasına verdikleri önemi şöyle ifade etmiştir:

"...son yıllarda bir tür ısınma çalışması toplantısıyla başlıyoruz. İnsanların birbirlerini tanıdığı ve eteklerindeki taşları döktüğü..Çünkü geçmişte bazı sürtüşme noktalarının biriktiği ve sonunda olumsuz tartışmalara döndüğü örnekler yaşamıştık. Onun için biraz da başlangıçta insanlar kafalarında neler varsa döksünler ve birbirlerini tanısinlar diye birtakım farklı grup çalışmaları oluşturduk." (Görüşme 1)

Toplumsal cinsiyete dair konuları, özellikle de bazı öğretmenlerin direnç gösterdiği başlıkları konuşurken yaşanan tartışmaların öğretmenlerin kendi aralarında kurdukları iletişim ile çözülebildiği dikkat çekilen noktalardan biridir. Örneğin bir modülde LGBTİ konusu konuşulurken gelen olumsuz görüşlere, başka bir öğretmen tarafından karşı çıkıldığına şahit olunmuştur. Açık iletişim ve konulara aktif katılım için yaratılan zeminde farklı görüşlerin özgürce ifade edilmesine imkan tanındığını ifade eden bir akademisyenin bu konuya dair ifadeleri dikkat çekicidir:

" Onun için bazen yapmamız gereken tek şey bu alanı açmak. Birtakım korkular varsa onların da ifade bulmasına izin vermek. Ama hiçbir şeyin hiçbir görüşün bir diğerini bastırmasına, susturmasına izin vermeden bunu yapmak. " (Görüşme 2)

Bir diğer görüşmede, program süresince yürütülen toplumsal cinsiyet tartışmalarında öğretmenlerin kişisel yaşamları ve ebeveynlik rolleri üzerinden bu konuyu ele aldıklarına dair tespitler şu sözlerle ifade edilmiştir:

"Biz baştan bakın biyolojik cinsiyet ayrı bir şeydir toplumsal cinsiyet ayrıdır. Simone de Beauvoir kadın doğulmaz olunur demiş filan gibi şeylerle başlayıp. Özellikle çocuklarımız üzerinden bunu nasıl kurguluyoruz...Çünkü şunu lise öğretmenleri en çok aslında anne baba olmak üzerinden, kendi aileleri üzerinden bu tip meselelerde empati kuruyorlar. Oradan anlamaya çalışıyorlar." (Görüşme 4)

Özel alandaki toplumsal cinsiyet meselelerinin kamusal alana aynı şekilde tezahür ettiğine dair yapılan feminist-yapısalcı teori tartışmaları üzerinden

düşünüldüğünde, Mor Sertifika gibi toplumsal cinsiyet eğitimlerinde bu konuyu kendi özel yaşamlarındaki örnekler üzerinden anlayan ve farkındalık kazanan öğretmenlerin, bu kazanımlarını okul ortamına veya kendi sosyal çevresine de yansıtması beklenebilir. Dolayısıyla özel alanda ufak da olsa çözülmeye başlayan eşitsizlikler, zamanla kamusal alanda da çözülmeye başlayarak toplumda yeni ve eşitlikçi bir yapının kurulmasına katkı sağlayabilir.

Lise öğretmenlerinin program süresince edindikleri bilgi ve deneyimleri resmi müfredatta nasıl uygulayabilecekleri, toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalıklarını pratiğe nasıl taşıyacakları konusu da bir haftalık eğitimde üzerinde durulan noktaların en önemlilerinden biri olmuştur. Eğitimler esnasında yürütülen tartışmalarda öğretmenlerin bu konuya dair engelleri aşabilmeleri ve kendi metotlarını geliştirebilmeleri için alan yaratılmaya çalışılmıştır. Ders kitaplarındaki cinsiyetçi yaklaşımlar veya medyadaki cinsiyetçilik çeşitli örneklerle tartışmaya açılmış, öğretmenlerden aktarılan talepler doğrultusunda gelecek dönemdeki modüller şekillenmiştir.

"En çok yine o dönemde karşılaştığımız şeylerden bir tanesi: Biz yapıyoruz da medya buna karşı çıkıyor. O dönemde Kurtlar Vadisi, Aşk-ı Memnu filan öğrencilerin buralardan öğrendikleri...O sorulardan filan da yola çıkarak ve aramızda da bir tane medya çalışmaları yapmış arkadaşımız vardı. Medya, gazete vs. atölyeleri de ekledik." (Görüşme 4)

Görüşmelerde Mor Sertifika Programı'nın lise öğretmenlerine ne kattığı, hangi alanlarda onları güçlendirdiği veya neleri sorgulattığı üzerine konuşulduğunda, ekibin Mor Sertifika'yı "birlikte öğrenme deneyimi" olarak ele aldıkları görülmüştür. Mor Sertifika'nın lise öğretmenlerine yönelik standart bir mesleki eğitim programından farklı olarak onlara bazı bilgileri dikte ederek öğreten değil toplumsal cinsiyete dair konuları karşılıklı konuşup tartışarak ve tekrar sorgulanır hale getirerek ele alan bir yapıda olması, programın öğretmenlerde bıraktığı etkiyi de güçlendirmiş görülmektedir. Yapılan görüşmelerde ekibinin de bahsettiği gibi Mor Sertifika nicel olarak kaç öğretmenin toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi

aldığına değil, programa katılan öğretmenlerin bu konuyu sorgulamaya ve yeni fikirler edinmeye ne kadar açık olduğunu sağlayabilmeye odaklanmıştır. Bu odağı ile program yine, az sayıda kişiye nitelikli eğitim sunulması amacını taşıyan bir formal olmayan eğitim modeli örneği olarak karşımıza çıkar. Mor Sertifika ekibi, program süresince öğretmenlere kızmadan, eleştirmeden yaklaşan ve onlara yeni düşünce kapılara açan tutumlar nedeniyle de konuşulan konulardan en az etkilenen veya çoğuna direnç gösteren öğretmenlerin dahi zihninde "acaba başka türlü düşünülebilir mi?" sorusunu yaratabildiklerini düşünmektedirler. Bu şekilde de öğretmenlerin zihinlerindeki kalıp yargılarla yüzleşmeleri için bir alan yaratmayı hedefledikleri görülmektedir.

4.3.3. Öğretmen Dönüşümleri / Yerelden İyi Örnekler

Mor Sertifika ekibi bir haftalık öğretmen eğitimi sonrasında birçok lise öğretmeninden toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalıklarının arttığına, program süresince konuşulan konulara karşı duyarlılıklarının geliştiğine dair geri bildirim almıştır. Görüşmelerimizde de sıklıkla öğretmenlerin program sonrasında illerine döndüklerinde hem kişisel hem de mesleki hayatlarında somut adımlar attıklarını gösteren örnekler olduğuna değinmişlerdir. Bu değişimler bazı öğretmenlerin söylemlerine, okul ve ders içi uygulamalarına ya da il bazında gerçekleştirdikleri etkinliklere; bazılarının ise özel yaşamlarına etki etmiştir. Mor Sertifika sonrasında bir kısmının geçmiş hayatlarıyla yüzleştiğine, eski düşüncelerini sorguladığına ve edindikleri toplumsal cinsiyet farkındalığı ile yeni adımlar atmaya başladıklarına dair anlatımlara rastlanmaktadır. Bu konuda bir ekip üyesi, program sonundaki değerlendirmelerde veya il takip ziyaretlerinde öğretmenlerin ifadelerindeki değişimin kendilerini de şaşırtacak düzeyde olabildiğini şu sözlerle belirtmektedir:

"Bazı öğretmenler gittim Mor Sertifika'ya hayatımı değiştirdim, hayatımın direksiyonuna geçtim şeklinde konuşuyorlar. Erkek öğretmenler de kadın öğretmenler de kendilerinde çok büyük değişimler yaşadıklarını söylüyorlar...Çok öğretmen bize, özellikle de erkek öğretmenler: benim kuşağım için çok geç ama biz özellikle kızlarımızı bundan sonra bambaşka yetiştireceğiz gibi sözler söylediler." (Görüşme 1)

Program süresince modüllerde kullanılan dil ve toplumsal cinsiyete duyarlı kavramlarının kullanımı da öğretmenler tarafından çoğunlukla benimsenen bir nokta olmuştur. Yapılan görüşmelerde, öğretmenlerden özellikle dil konusunda gelişen hassasiyete dair geri dönüş alındığı belirtilmiştir. Öğretmenlerin okullarına döndüklerinde de dil kullanımı konusunda daha hassas davrandıkları, cinsiyetçi bakış açısı ve söylemleri daha fazla sorgular oldukları ifade edilmiştir.

"Mesela en çok direnç gösterdikleri şeylerden birisi bayan. Ben anlıyorum şimdi artık kadın diyeceğim. Kendi hayatları üzerinden düşünmüşler filan diye görünce çok mutlu oluyorduk" (Görüşme 4)

Bir hafta boyunca toplumsal cinsiyet üzerine konuşmak, farklı modüllerde farklı başlıklar ve konular üzerinden toplumsal cinsiyet eşitliğini sorgulamak lise öğretmenlerinin mesleki yaklaşımları dışında kişisel hayatlarında yaşadıkları deneyimleri de gözden geçirmelerine neden olmuştur. Mor Sertifika ekibi, program sonrasında gerçekleştirdikleri il ziyaretleri ve takip toplantılarında bu tip örneklerle sıklıkla rastladıklarını ifade etmişlerdir. Mor Sertifika 10 Yılın Hikayesi Belgeselinde de yine kişisel dönüşümlerini paylaşan bazı öğretmenler yer almıştır. Görüşmelerde öğretmenlerin mesleki açıdan dönüşümlerine dair pek çok örnek anlatılmıştır. Bunlardan en çarpıcı olanlarından birkaçına program sonrasındaki il ziyaretlerinde rastlayan Mor Sertifika ekibinden bir kişi, o öğretmenlerin dönüşüm hikayelerini şöyle aktarmaktadır:

" (Xxx'dan bir öğretmen) Kendisi ilk gelirken "Yani kadın okumasa da olur, okusa da çalışmasa olur buna gerek yok zihniyetinde olduğunu söyleyen bir insan ve

kendini maço olarak tanımlıyor. Ancak programa geldikten sonra çok etkileniyor. Gerçekten bir dönüşüm yaşıyor. Kendi köyüne geri döndüğünde kız kardeşini okutmaları için ailesine baskı yapmaya başlıyor ve kız kardeşi o köyden liseye giden ilk kız oluyor. O bir yol açıyor ve sonra köyden pek çok kız liseye gitmeye başlıyorlar. Bu dönüşüm bana ilginç geliyor...Yine (Xxx'tan bir öğretmen) O da programdayken ben psikolojik şiddet görüyormuşum diye fark ediyor ve ilginç olan şu: kadın iki üniversite mezunu kocası akademisyen. O ana kadar benim evliliğim de mutsuz diye düşünüyormuş. Kişiliklerimiz uyuşmuyor filan diye...Sonra ilk iş kendisine araba alıyor. Bu arada kaç yıllık öğretmen hiçbir birikimi yok çünkü maaş kartı kocasında. Kocasına diyor ki ben araba alacağım. Kocasını hayır alamazsın diyor. Gidiyor önce bankaya maaş kartını iptal ettirip kendi üzerine alıyor sonra kredi çekiyor filan arabasını da alıyor. Sonrasında da boşanıyor. Boşanmadan sonra önceden evden çıkamayan arkadaşına dahi gidemeyen iki üniversite mezunu kadın projeler yazmaya başlıyor, yurtdışında gitmediği ülke kalmıyor bu toplumsal cinsiyet projeleri üzerinden. Çok mutlu..Kendi okulundaki öğrencilere toplumsal cinsiyet eğitimi veriyor, müdür yardımcısı aynı zamanda..Hep bu konuda bir şeyler yapayım isteğinde. "Feminist zaten o" diyorlar artık ona." (Görüşme 6)

Mor Sertifikalı öğretmenler program sonrasında şehirlerine döndüklerinde, programda edindikleri bilgiler, toplumsal cinsiyet duyarlılığı, kadın hakları bilinci, cinsiyetsiz dil kullanımı gibi programdan edindikleri kazanımları kendi okullarında, sınıflarında veya illerinde çeşitli örneklerle pratiğe dökmüşlerdir. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü gibi önemli tarihlerde okullarda etkinlik yapılması, okul duvarlarında farkındalık yaratan görsel ve yazılara yer verilmesi gibi uygulamalara sıklıkla rastlanmaktadır. Mor Sertifikalı öğretmenlerin toplumsal cinsiyet duyarlılığının, değişen dil kullanımı ile birlikte günlük hayata dair paylaşımlara, dizilerdeki cinsiyetçiliğe dikkat çeken sınıf içi konuşmalara, haberler ve medya üzerinden yapılan tartışmalara yansıdığı da ifade edilmektedir. Ancak görüşmelerde Mor Sertifika ekibinin sıklıkla vurguladığı noktalardan biri

de her öğretmenin aynı düzeyde etki yaratan işler yapamadığıdır. Bu noktada, öğretmenin görev aldığı okulun iç dinamikleri, öğretmenin okulda kendini yalnız hissedip hissetmemesi veya okulun bu konulara dair yaklaşımının belirleyici olduğunun altı çizilmektedir.

Program sonrasında kendi bulundukları illerdeki belediyelerle, il milli eğitim müdürlükleriyle veya sivil toplum kuruluşlarıyla ortak işler yapan, etkinlikler düzenleyen lise öğretmenleri de olmuştur. Programın etkilerini somut olarak gösteren bu örneklerin yanı sıra da kendi ailesi ve çevresi üzerinden dönüşümler yaratan öğretmen örnekleri de vardır. Mor Sertifika ekibi, programın ilk kurgulandığı dönemden bugüne bir domino etkisi yaratabilmesi hedefiyle yola çıkıldığını belirtmiştir. Lise öğretmenlerinden gelen iyi örnekler de bu etkinin çeşitli kanallarla yayıldığını ve bir kişinin dönüşümünün birden fazla kişiye dönüştürebileceğini göstermektedir. Mor Sertifika'nın lise öğretmenlerinde yarattığı etki ve dönüşümü değerlendirirken iki görüşmede aktarılan şu örnekler dikkat çekicidir:

"Xxx idi. Eğitim bittikten sonra öğretmenler geri dönmüşler. Bu resmi bir çıktı değil ama bunlar bizim hedeflediklerimiz esas. Öğretmen o yörede adet olduğu üzere yaylaya çıkmış ailesiyle birlikte. Ama herkes çikalı baya olmuş onlar geç kalmışlar. Ailesinin büyüğü olan bir kadın çağırmış bizim Mor Sertifikalı öğretmeni niye geç kaldın sen demiş. İstanbul'da eğitim almaya gittim kadın meseleleri üzerine bir eğitim demiş. A öyle mi neler anlattılar. Valla 2-3 cümleyle şu bu diye bahsetmiş. Aradan bir süre geçmiş o yaşlı teyzeden davet gelmiş seni bekliyorum çaya diye. Bizim öğretmen bir gitmiş 20 tane kadın. Ortada ikramlar börek çörek. Gel demiş sen madem eğitim aldın hepimize de anlatacaksın bunu." (Görüşme 3)

"Yani bizim beklediğimizden ve bence kendilerinin öngördüğünden çok daha fazla olan bir şey cinsellikleri konusunda sorun yaşayan, ya da eşcinsel olan farklı cinsel yönelimleri olan öğrencileri için çok önemli bir destek ve başvuru kaynağı oldu bazı öğretmenler. Çok ilginç mesela Mor Sertifika eğitimi almış bir öğretmen

hiç kimseyle bu konuları özellikle konuşmadığı halde, bir kısmının öğrencileri bu konularda gelip onlara açılmışlar ve sizinle konuşabileceğimi hissettik demişler. Çünkü öyle bir genel açıklık, kabul ederlik izi görmüşler bu öğretmenlerde. Birçok ilde tabi böyle bir imkan çok çok az olduğu için çok önemli bir şey. Beni hep duygulandırdı bu." (Görüşme 1)

Mor Sertifikalı öğretmenlerin, program süresince edindikleri bilgiler, kendilerini sorguladıkları noktalar ve belki de edindikleri yeni düşünce biçimleri ile birlikte illerine döndüklerinde bu programın etkisini kendilerine ve çevrelerine yaydıklarına dair daha pek çok örneğe rastlanmaktadır. Görüşmelerde de belirtildiği gibi elbette programa her katılan öğretmen tamamen dönüşmüş olarak kabul edilemez ama Mor Sertifika'nın programa katılan her öğretmende ufak da olsa bir soru işareti yarattığı görülmektedir. Gerçekten toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı kazanarak hem kendisinde hem de çevresinde dönüşüm yaratan, başkalarının da hayatlarına dokunarak cinsiyetçiliğe ve ayrımcılığa karşı direnen öğretmenlerin olduğunu görmek de bu tür eğitimlerin yarattığı domino etkisini ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ne kadar önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

4.3.4. Toplumsal Cinsiyete Dair Konuşulması Zor Konular

Mor Sertifika ekibi ile yapılan görüşmelerde ele alınan noktalardan biri diğeri de, ekibin lise öğretmenleriyle toplumsal cinsiyet üzerinden hangi konuları konuşmakta zorlandıkları, hangi başlıklara karşı en çok dirençle karşılaştıkları olmuştur. Genellikle LGBTİ, cinsellik, cinsel yönelim ve dinin konuşulması en zor konular olarak öne çıktığı görülmektedir. Bazı lise öğretmenlerinin LGBTİ öğrencilerle karşılaşsalar da onlarla nasıl iletişime geçeceklerini bilmediklerini ifade ettikleri aktarılmıştır. Bazı lise öğretmenlerinin ise farklı cinsel kimlikleri tamamen reddeden bir tutum sergilediği, bu konulara dair yapılan tartışmalara olumsuz yönde yaklaştıkları ifade edilmiştir.

Bir haftalık öğretmen eğitiminde LGBTİ, cinsellik gibi lise öğretmenlerinin konuşmakta zorlandıkları bazı konular, film gösterimi veya kitap okuması vb. yöntemler kullanılarak öğretmenlerin de katılımını destekleyen bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. LİSTAG ailelerinin kendi çocukları üzerinden LGBTİ konusuna dair yaşadıklarını paylaştığı Benim Çocuğum belgeselinin gösterimi yapıldığında aileler de bizzat o modülde yer almıştır. Belgesel gösterimi sonrasında lise öğretmenleri, LİSTAG aileleri ile LGBTİ gençler hakkında konuşma fırsatı bulmuştur. Bir başka etkinlikte ise *İşte Böyle Güzelim* adlı kitabın okuması yapılmış, öğretmenler farklı kesimlerden kadın ve transların cinsellik hikayelerini bir okuma tiyatrosu şeklinde kendi seslerinden dinlemişlerdir. Öğretmenler için konuşulması zor olan bu konuların içsel bir deneyime dönüşmesine olanak sağlayan bu etkinliklerin dönüştürücü etkileri olduğu Mor Sertifika ekibi tarafından sıklıkla vurgulanan bir noktadır. Bunlardan en çarpıcı olanı bir akademisyenin bu etkinlikler sonrasında öğretmenler ile olan izlenimlerini aktardığı şu cümleleridir:

" Her zaman o okumanın arkasından çok etkileyici paylaşımlar oldu. Ben hiç böyle düşünmemiştim hiç böyle yaklaşmamıştım.. Veya -çünkü orda çok genç kadınların hikayesi var- ben şimdi öğrencilerimle konuşurken şuna dikkat edeceğim..Çok konuşulamayan bir konu, anonim hikayeler...Ama o anonim hikayeleri tanıdıkları bir ismin sesinden ve bedeninden çıkarak dinliyorlar. Çok etkileyici oluyordu." (Görüşme 2)

Görüşmelerde Benim Çocuğum belgeselinin bazı öğretmenler üzerinde negatif yönde algılandığına ve bu konuya dirençle yaklaşan öğretmenler de olduğunda dair ifadeler de rastlanmıştır. Hatta Mor Sertifika'nın bu tarz etkinlikler yaparak homoseksüelliğe özendiren, bunu öğreten bir program olduğuna dair suçlamalarda bulunan öğretmenler dahi olmuştur. Görüşmelerden birinde bu konuya değinen bir akademisyene göre en başta toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı dirençli yaklaşan öğretmenler, LGBTİ konusunda hepten reddedici şekilde yaklaşmakta; hiç bilmedikleri bu alana karşı büyük bir endişe duymaktadırlar.

Görüşülen akademisyenlerden bir diğeri de, öğretmenlerin direnç gösterdiği veya bakış açılarını değiştirmekte zorlandıkları konularda program süresince bir dönüşüm yaşanmış gibi görünse de, bu dönüşümün kalıcı olup olmadığı kesin değildir. Bu konuda "fikir değiştiren" bir öğretmen ile yaşanan deneyimi, o akademisyenin kendi cümleleriyle aktarmak gerekir:

" Xxx'tan 7-8 kişilik bir ekip gelmişti. Aralarında inançlı bir grup vardı. Kadın öğretmenler. Bazıları o yönü vurgulanmamış insanlar. Bizim özellikle toplumsal cinsiyet kadın meselesiyle ilgili o fitrat tartışmaları hiç onları rahatsız etmedi de cinsiyet kimliği, trans gibi konular onları özellikle zorluyordu. Benim çocuğumu seyrettikten sonra bir tane kadın öğretmen kalktı ve dedi ki "Ben hiçbir şey bilmiyordum". Çünkü filmin sonrasında filmdeki birkaç anne baba ve doktorla birlikte tartışmayı yönetiyorduk. Hüngür hüngür ağladım size hayran oldum filan diye böyle bir farkındalık patlaması yaşadı diyelim. Gayet güzel. Aradan 3 ay geçti ben il takip için xxx'a gittim... O çok ağlayan öğretmen ben o zaman öyle dedim ama sonra düşündüm ben bunu kabul etmiyorum. Eşcinsellik kabul edilebilir bir şey değil filan dedi. Yani o 3 ayda tabula rasa, her şey silinmiş."
(Görüşme 3)

Bu örneğin doğrultusunda toplumsal cinsiyete dair konuşulan bazı konuların aslında bireyler üzerinde ne kadar derin ve değiştirilmesi zor etkileri olabileceğini düşünmek gerekir. Mor Sertifika, bir haftalık eğitim programıyla veya yerel toplantılarla öğretmenler arasında belirli bir bilinçlenme sağlamış olsa da, bazı konular üzerinden değişim ve dönüşüm yaratmak zor olabilmektedir. Bunun sağlanması için hem toplumsal yaşamda hem de eğitim hayatı içinde toplumsal cinsiyete yönelik daha kapsamlı ve uzun vadeli çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Görüşmelerde Mor Sertifika eğitimlerinde konuşulan konular arasında toplumsal cinsiyet perspektifiyle tartışılması en zor konulardan bir diğerrinin de din olduğu ifade edilmiştir. Özellikle kadın-erkek eşitliğine fitrat meselesi üzerinden yaklaşan pek çok öğretmen ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bu konu

tartışılırken verdikleri bazı tepkiler, dinin toplumsal cinsiyete dair kalıp yargıların güçlenmesinde etkin bir rolü olduğunu göstermektedir. Dindar olmayan öğretmenlerin ise toplumsal cinsiyeti konuşurken, dini öğretilerin eşitsizliğin kaynağı olduğuna dair bir tutum takındıkları ifade edilmiştir. Kısacası din konusu Mor Sertifika için her dönemde konuşulması zor konulardan biri olmuştur.

Toplumsal cinsiyet ve din hakkında nasıl bir modül verileceği, bu modülü kimin vereceği de Mor Sertifika ekibi için kimi zaman zorlayıcı olmuştur. Mor Sertifika ekibine göre, bu konuda kim modül verirse versin, herkesi memnun etmek imkansızdır. Bu durum karşısında programın nasıl bir yol izlediğini ve yaşanan deneyimleri bir akademisyen şu cümlelerle aktarmaktadır:

"Din meselesi var. Din ve toplumsal cinsiyet ilişkisi konusunda biz zaten ilk başlarda hiç girmemiştik çünkü aramızda bu konuda uzmanlık iddia edebilecek kimse yoktu. Ama bu konu hep bir talep olarak gündeme geldi... Çünkü hep böyle bir fitrattı yok işte dinimize göre eşitlik olur muydu olmaz mıydı diye tartışmalar her zaman çıkıyor. Dolayısıyla biz de başka üniversitelerden başka arkadaşlardan böyle bir din modülü yapmasını rica ettik. Tabi ki bu bir "Müslümanlık" modülü değil de daha genel olarak belki tarihsel toplumsal bağlamı içinde din ve toplumsal cinsiyet ilişkisi nasıl olmuş şeklinde..O konuda kimseyi memnun etmek mümkün olmadı diyebilirim. Mesela daha İslam'a yakın olan öğretmenler istiyor ki zaten Müslümanlıkta hep kadın erkek eşit olmuştur, Müslümanlık kadına çok değer verir gibi şeyler anlatılsın..Daha Kemalist ve seküler olan öğretmenler de istiyor ki aslında Türklükte her şey iyiydi de Müslümanlık gelince her şey bozuldu densin." (Görüşme 1)

Yapılan görüşmelerden birinde LGBTİ konusunun gündeme getirilmesi nedeniyle bir lise öğretmenin programı MEB'e şikayet ettiği ancak bir sonuç çıkmadığı ifade edilmiştir. Bir diğer görüşmede ise ensest, erken evlilikler gibi konular konuşulurken bazı öğretmenlerin bu konuların gerçekliğini kabul etmekte zorlandıkları veya iller üzerinden örnek verildiğinde kendi yerellerini koruma güdüsüyle tepki verdikleri belirtilmiştir. Türkiye'nin gerçeği olan bu tür şiddet

örnekleri veya LGBTİ, din gibi bazı kişilerce "hassas" olarak nitelendirilen konular hakkında dirençleri kırmak ve bu alanların tartışılmasına fırsat yaratmak da Mor Sertifika Programı kapsamında hedeflenen noktalar olarak dikkat çekicidir.

Genel olarak baktığımızda Mor Sertifika ekibinin lise öğretmenleriyle yaşadıkları deneyimlerde, farklı yerelerde farklı kişilerle bambaşka toplumsal cinsiyet yaklaşımlarıyla karşılaştıkları ve bu deneyimlerden etkilendikleri söylenebilir. Bir yandan lise öğretmenlerinin Mor Sertifika eğitimi boyunca öğrendikleri ile nasıl dönüşümler sağlayabildiklerine şahit olmuşlardır. Diğer yandan ise güçlü dirençlerle karşılaşmışlar, bazı lise öğretmenlerinde kalıp yargıların kırılmasının ne kadar zor olabileceğine şahit olmuşlardır. Nihayetinde lise öğretmenleriyle yaşadıkları deneyimler Mor Sertifika ekibi için hem öğretici hem de dönüp kendilerini de sorgulamalarına neden olan örneklerle dolu hikayelerdir. Bu hikayelerde anlatılanlar, toplumsal cinsiyet tartışmalarının kişilerin özel alanına dokunduğu durumlarda farklı tepkilere yol açtığını da göstermektedir. İlgili araştırmalarda elde edilen bulguların da ortaya koyduğu üzere, geleneksel roller ve kalıp yargılar kişilerde ne kadar özsel hale gelmiş ise, o kişiler için bunları sorgulamak ve kırmak da o kadar zor olmaktadır. Dolayısıyla cinsiyet eşitsizliklerinin toplum düzeyinde çözülmesi için, önce bireysel farkındalığın yaratılması önemli görülmektedir. Bunun için de önce aile sonra eğitim hayatında bu alanın tartışılmasına ve doğru bilgiye erişilmesine imkan sağlanması gerekmektedir.

4.4. MOR SERTİFİKA'NIN EKSİK KALDIĞI ALANLAR

Önceden de belirtildiği gibi Mor Sertifika ekibinden görüşme yapılan akademisyenler, Mor Sertifika'nın neredeyse başından beri projeye dahil olmuş kişilerdi. (Bu kişilerin büyük bir kısmı son birkaç yıl içerisinde bazı sebeplerden

dolayı programdan ayrıldılar.) Görüşülen diğer kişiler ise son 10 yılda belirli dönemlerde programın direktör veya asistanlığı üstlenmişlerdi. Programın yürütülmesinde benimsenen yatay hiyerarşi modelinde, kesin çizgilerle belirlenmiş görev tanımları ile değil herkesin her işi yaptığı bir yapı içinde çalıştıkları sık sık ifade edilen noktalardan biriydi. Bu noktada ekibin, Mor Sertifika'nın eksik kaldığı alanların neler olduğuna dair aktardıkları ise hem geçmişe dönerek programı kendi gözlerinden değerlendirmeleri bakımından hem de bu araştırmada yürütülen tartışmalar bakımından önemli noktalara dikkat çekmiştir.

Bu bölümde lise öğretmenlerine toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi vermeyi hedefleyen Mor Sertifika'nın eksik kalan yanlarına dair ekibin değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu konuda altı çizilen noktalardan ilki, programa katılan Mor Sertifikalı öğretmenlere illerine geri döndüklerinde yaptıkları/yapacakları aktivitelerde yeterli desteğin sağlanamadığı tespitidir. Bazı görüşmelerde toplumsal cinsiyet eşitliğine dair kazanımların öğrencilere ve okul içi veya okul dışı etkinliklere aktarılması için, öğretmenlerin Mor Sertifika ekibi tarafından daha fazla desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Öğretmenler her ne kadar belirli bir bilgi birikimi ve farkındalık ile programdan ayrılmış olsalar da kendi illerine döndüklerinde bunu yaymak için yerelde güçlü ağlar kurmaya ve desteklenmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Aynı zamanda toplumsal cinsiyetle ilgili projeler geliştirmek istediklerinde Mor Sertifika'nın desteğine ve yönlendirmesine başvurmaktadırlar. Ancak bazı görüşmelerde de belirtildiği gibi Mor Sertifika ekibinin az sayıda kişiden oluşması, zaman ve enerji açısından bazı öğretmenlerin ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli seviyeye ulaşılmasına engel olmuştur. Aynı zamanda bu konuda ekip içerisinde bilgi aktarımı ve dökümantasyonun da zayıf kaldığına dikkat çeken eski idari çalışanlardan biri, kendi dönemi içinde program çıktıları ve yapılanların kaydının daha profesyonel tutulmasının önemine değinmiştir. Öğretmenler ile kurulacak sürekli iletişim sayesinde alınacak geri dönüşler ile programın çıktılarının da daha net tespit edileceğini ifade etmiş, onlarla düzenli olarak röportaj yapılması ve ihtiyaçlarının giderilmesi için

desteğin arttırılmasında kendi görev döneminde eksik kalındığına dikkat çekmiştir. (Görüşme 7)

Yıllar içerisinde bu konudaki eksikliklerin giderilmesinde ilerleme kaydedildiği görülmektedir. Mor Dosya projesi ile öğretmenler, ders içinde kullanabilecekleri toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı materyallere ulaşmış, il takip ziyaretleri ile birebir görüşmeler arttırılarak öğretmenlerle iletişim güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak Mor Sertifika'da görev alan kişi sayısının azlığı süregelen bir olgu olarak devam ettiğinden, öğretmenlerle iletişimin sürdürülmesi noktasında istenen devamlılığa ve güçlülüğe ulaşamadığı ifade edilmiştir. Bu konuyu "Mor Sertifikalı öğretmenlere sahip çıkmak" ifadesiyle değerlendiren bir akademisyen, takip ve destek konusunda eksik kalınan noktaları şöyle ifade etmiştir:

" Yeterince sahip çıkamıyoruz Mor Sertifikalı öğretmenlere. Onların bizden çok talepleri var. Mor Sertifika'dan sonra okullarında farklı şeyler yapıyorlar öğrencileriyle farklı şeyler yapıyorlar. Ya da yapmak istiyorlar ve bunlar için hep destek ve yardım istiyorlar. Ona pek yetişemiyoruz. Belki de aslında nasıl Mor Dosya var, STK'larla Mor Sertifika var..Onun gibi bir de Mor Sertifikalı öğretmenlerle yapılacak çalışmalar bölümü projesi gibi bir şey olması gerekiyor. Tabi onun için de daha çok insan lazım. Sadece projeyi kabul ettirmekle olmuyor, işe emek verecek de insan lazım...Ama Sabancı Üniversitesi'nin akademik kadrosundan daha kendini bu işe veren, daha çok sayıda insan olması lazım bu işin yürümesi ve gelişmesi için. Onun yerine büyüyeceğimize tam tersine küçüldük hatta yok olduk. O biraz üzücü tabi şu aşamada. "(Görüşme 1)

Programın eksik kaldığı alanlar üzerine konuşulurken başka bir ekip üyesi ise, bir yetişkin eğitimi örneği olarak Mor Sertifika Programı'nın daha interaktif bir yapıda olması gerektiğini ifade etmiştir. Lise öğretmenlerinin modüllere daha fazla katılmak isteğine, daha çok söz sahibi olmak talebine bazen yeterli karşılığın verilemediğine ancak bu konuda belirgin bir ihtiyaç olduğuna dikkat çekmiştir. Bu ifadeler, programın öğretmenlerin modüllere aktif katılımını teşvik eden bir

yapıyı benimsemesine rağmen, eğitimler esnasında bu noktanın ne derece pratiğe dökülebildiğini sorgulamaktadır.

Mor Sertifika'ya dair geçmişe dönük yapılan değerlendirmelerden bir diğeri ise dijitalleşme ile öğretmenlere materyal anlamında daha fazla destek sunulması ve onlarla iletişimin güçlendirilmesi konusundaki çalışmalara geç başlandığıdır. Bir süre eksik kalınan bir nokta olan dijitalleşmeye bugün daha fazla önem verildiğinin altı çizilmiştir. Programda son birkaç yılda ön plana çıkarılan yaygınlaşma hedefinin de geçmiş yıllarda bir eksik olarak görüldüğü ve artık daha çok güçlendirilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir.

"Bizim mesela dijital farkındalığımız yeterince yoktu bunu yapmak için ya da bizim yaygınlaşma konusunda cesaretimiz özgüvenimiz sınırlıydı vs. Bana sorarsan yaygınlaşmaya aslında daha erken başlayabilirdik. Orada biraz atıl kalmış olabiliriz. İstanbul'da buna başladık yani diğer üniversitelerden insanları dahil ettik ama sonuçta Türkiye'nin toplumsal cinsiyet çalışmaları çok hızlı geliştirdi. Evet ilk başladığımızda o 6 şehirde birlikte hareket edebileceğimiz öğretim üyesi sayısı çok sınırlıydı ama yıllar içerisinde..önceden çok zorlandığımız illerde şimdi birlikte çalışabiliyoruz." (Görüşme 2)

Son olarak görüşmelerde, ilkokul veya okul öncesi dönem için toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi sunmuyor/sunamıyor olmanın Mor Sertifika'nın eksik kaldığı bir alan olduğuna dair bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Mor Sertifika'nın eğitim alanına yönelik toplumsal cinsiyet farkındalığı yaratmayı hedefleyen bir proje olarak daha küçük yaş grupları için de çalışmalar yürütmesine dair dışarıdan çok talep geldiği, bu alanlara yönelik çalışmalara duyulan ihtiyacın da farkında olduğu en az 3 görüşmede ifade edilmiştir. Ancak ekibin çocuklarla çalışma konusunda uzmanlığının olmaması, pedagojinin kendi alanlarının çok dışında kalması sebebiyle bu konuda bir çalışma yapılamadığı ve programın bu yönünün eksik kaldığı ifade edilmiştir. Bu konuda aldıkları eleştiriler bir görüşmede şu sözlerle paylaşılmıştır:

"... toplumsal cinsiyet alanında çalışan herhangi bir grubun her yaş grubuna yönelik etkinlik yapması gerektiğine inanıyorum. Yani sadece lise öğretmenlerine yönelik giden bir programın daima bu eleştirilerle yüzleşmesi kaçınılmaz."
(Görüşme 3)

Mor Sertifika'nın eksik kaldığı alanlar olarak değerlendirilen: öğretmenlerle iletişimin güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik projelerinde ve çalışmalarında onlara daha çok destek sağlanması, dijitalleşme, yaygınlaşma gibi noktalarda son yıllarda ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir. Mor Sertifikalı öğretmenlerle çalışma yapılması konusunda ise yine son dönemde Mor Dosya projesine bizzat programa katılan öğretmenleri dahil etmek ve onlarla materyal üretmek gibi bir yol izlenmeye başlanmıştır. Ancak ilkokul ve öncesi çocuklar için eğitim faaliyetleri yürütülmesi konusunda eksikliğin devam ettiği görülmektedir. Son yapılan görüşmelerden alınan bilgilere göre de henüz bu alanda yapılması planlanan yeni bir çalışma bulunmamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği Türkiye'de eğitim sisteminin her aşamasında eksikliği hissedilen bir alandır. Toplumsal cinsiyet rollerinin küçük yaşlardan itibaren benimsendiğine, kalıp yargıların temelini çok erken yaşlara dayandığına dair pek çok araştırma mevcuttur. Bu açıdan toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığının artmasında en önemli aşamalarından biri okul öncesi itibarıyla çocukların toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi almaları ve toplumsal cinsiyet farkındalığı olan öğretmenler tarafından eğitilmeleridir. Bu alanda ilgili kamu kuruluşları tarafından gerekli çalışmaların yapılması, sivil toplumun ve akademik çalışmaların da desteklenmesinin önemi büyüktür.

4.5. KURUMLAR ARASI İŞBİRLİĞİ DENEYİMLERİ

Mor Sertifika Programı, başladığı 2007 yılından beri Sabancı Vakfı tarafından finanse edilmektedir. Görüşmelerde bu zaman zarfında vakıf ile program ekibi

arasında yıllardır süregelen bir ortak çalışma geleneği oluşturulduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda programın yaklaşık 8 yıl boyunca MEB tarafından lise öğretmenlerine yönelik hizmet içi eğitim olarak kabul edilmesinden dolayı Mor Sertifika ekibi uzun yıllar MEB ile kurumsal ilişkiler yürütmüştür. Yıllar içinde programa eklenen Genç Mor Sertifika, STK eğitimleri veya çocuklarla toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kutu oyunları oynatılması gibi projeler dahilinde SEÇBİR, ÇOÇA gibi kurumlarla veya yerel STK'larla da ortak çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bunlara ek olarak eğitim modüllerinde, farklı alanlarda uzmanlığı olan kişi ve kurumlardan destek alınmıştır. Görüşmelerde Mor Sertifika ekibi SEÇBİR ve ÇOÇA gibi kurumlarla veya toplumsal cinsiyeti kendi uzmanlıkları ile ele alan eğitimci ile oldukça uyumlu bir çalışma süreci yürüttüklerinden bahsetmişlerdir. Mor Sertifika ekibinin, Sabancı Vakfı ve MEB gibi bürokratik yapıya sahip kurumlar ile çalışma tecrübelerinde ise yönetsel anlamda ilişkilerin daha hassas şekilde yürütüldüğü görülmüştür. Burada bahsedilen hassasiyetin daha iyi anlaşılması için, ekibin kurumlar arası işbirliği deneyimlerine dair değerlendirmeleri, programın fon sağlayıcısı olan Sabancı Vakfı ve bir dönem kamu tarafında ortak çalışılan MEB ile yürütülen süreçler üzerinden iki ayrı başlık altında ele alınacaktır.

4.5.1. Mor Sertifika'da Fon Sağlayıcı ile İlişkiler

Mor Sertifika Programı ilk kurulduğu dönemde Sabancı Vakfı'nın BM ile ortak yürüttüğü Kadın Dostu Kentler Projesi'nin bir ayağı olarak ortaya çıkmıştır. BM projesinin sona ermesiyle birlikte ise program, Sabancı Üniversitesi Gender Forum birimi tarafından yürütülmeye ve Sabancı Vakfı tarafından finanse edilmeye devam etmiştir. Dolayısıyla Sabancı Vakfı her zaman program ekibinin doğrudan çalıştığı ve fon sağlayıcısı olarak her yıl programın raporlandığı bir kurum olmuştur. Görüşmelerde genel olarak vakıf ile ilişkilerde süreçlerin uyum içerisinde yürütüldüğüne dair değerlendirmeler yapılmıştır. Vakıf'ın Mor

Sertifika'ya başından beri destek verdiği ve fikir paylaşımında bulunduğu ifade edilmiştir. Bu sürecin yönetilmesinde görev alan idari çalışanlardan biri Sabancı Vakfı ile çalışmaya dair tecrübelerini şu sözlerle aktarmıştır:

"Vakfın da tabi talepleri oluyordu. Her yılın sonunda onlara büyük bir rapor yazılırdı. Biz zaten bir yıllık proje için 150 sayfalık filan raporlar sunduğumuz için onlar da memnun kalıyorlardı projeden. Her attığımız adımın maddi olarak takibi çok rahat sağlanabildiği için..Biz para bitmesin diye otobüsle gidip akbil fişi koyuyorduk hatta. Onlara kadar takibi yapılabildiği için onlar da memnun kaldı diye düşünüyoruz. Projenin ve Sabancı Vakfı'nın başarısı orda yani sayılara takılmaktansa derinliğe önem vermek." (Görüşme 6)

Görüşme yapılan kişilerden ikisi Sabancı Vakfı ile ilişkilerine dair anlatımlarında, vakfın Mor Sertifika'nın daha fazla öğretmene ulaşmasına dair talep ve beklentileri olduğunu aktarmışlardır. Yapılan görüşmelerden bazılarında Sabancı Vakfı'nın daha çok kişiye ulaşma talebinin karşılanmasının programın niteliğini azaltacağına düşünülüyor ifade edilmiştir. (Görüşme 7) Bu konuda bazı dönemlerde program ekibi ile vakıf arasında programın niteliği ve programın katılımcı sayısı olarak nicel değerinin artırılmasına dair fikir farklılıkları yaşandığı anlaşılmaktadır.

"Vakfın bizden beklentisi sürekli daha çok sayıda öğretmene ulaşmamız. Onlar açısından bu bir reklam unsuru da oluyor doğal olarak Güler Sabancı'nın bizzat desteklediği bir projeydi. Ama onlar kendi açısından niye her sene yüzlerce öğretmen olmuyor diyordu. Kalite ile sayı dengesini anlatmaya çalışıyorduk biz de." (Görüşme 3)

Kurumsal anlamda bakıldığında Sabancı Vakfı tarafından fonlanan ve Sabancı Üniversitesi çatısı altında faaliyetlerine devam eden Mor Sertifika Programı'nda ilişkilerin dengeli yürütülmesine önem verildiği görülmektedir. Vakıftan gelen taleplerin programın kendi öncelikleri üzerinden değerlendiriliyor olduğu ve niteliğin her zaman ön planda tutulduğu belirtilmektedir. Görüşmelerdeki

ifadelere bakıldığında, Sabancı isminin bir marka olarak programa nasıl bir etkisi olduğu sorusu ise, bu ismin öğretmenlerde bir güven oluşturduğu, programın yaygınlaşmasında ve dikkat çekmesinde pay sahibi olduğu şeklinde yanıt bulunmaktadır.

4.5.2. Kamu ile Ortak Çalışmak

2008 yılında imzalanan protokol ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı uzun yıllar boyunca Mor Sertifika Programı'nın yürütülmesinde rol oynayan aktörlerden biri olmuştur. Özellikle ilk yıllarda MEB'in il milli eğitim müdürlüklerine gönderdiği yazılar aracılığı ile illerde okul yönetimleri ve öğretmenler program hakkında bilgilendirilmiştir. Lise öğretmenlerinin programdan haberdar olması, tanıtım toplantılarına davet edilmesi gibi konularda MEB ortaklığının önemli bir payı olduğu görüşmelerde ifade edilmiştir. Programın ilk dönemlerinde MEB'in programa ve eğitimlere oldukça ilgi gösterdiği, Mor Sertifika eğitimlerinde gözlemci bulundurduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda uzun süre programın içeriğine ve modüllere müdahil olmayan bir yaklaşımda bulunduğunun altı çizilmiştir.

MEB'in bürokratik işleyişinin ise kimi zaman Mor Sertifika ekibi için çalışması zor durumlar yarattığı ifade edilmektedir. Devlet kurumunda çalışmanın oradaki görevlilerde bazı konulara dair çekinceli davranılmasına neden olduğu görülmüştür. MEB'in lise öğretmenleri eğitiminin içeriğine dair yaklaşımının ise, iktidara bağlı bir kurum olarak zaman içerisinde siyasi gelişmelerden etkilendiği anlaşılmaktadır. Yapılan görüşmelerde bazı dönemlerde MEB'in Mor Sertifika'da eğitim veren akademisyen ve uzmanların sunumlarını istediği belirtilmektedir. Özellikle protokol sonlanmadan önceki dönemde eğitimlerin içeriklerine dair çekinceli davranmaya başladıkları ifade edilmiştir. MEB ile ilişkilerin değerlendirilmesine dair bir akademisyenin paylaşımlarına bu noktada yer vermek önemlidir:

"AKP iktidarı sırasında da olduğu için bütün bu süreç bir yandan kadın hakları veya AB gibi bir söylem var. İstiyorlar böyle bir programı desteklemek..Hizmet içi eğitim haline gelmesi de bunun bir göstergesi..Bir yandan o var bir yandan da hep bir çekinceleri var. Tamam kadın olsun eşitlik olsun mu? Mesela son dönemlerde "yok eşit olmaz, tamam hak hukuk olsun ama eşit olmaz, başka yaratılmıştır" gibi şeyler..Yani siyasi ortamın yarattığı zorluklar bürokratik hantallığın zorlukları vardı." (Görüşme 1)

2016 yılına kadarki dönemde Mor Sertifika'ya pek de müdahaleci olmayan bir tavır sergileyen MEB'in 15 Temmuz sonrasında ise programdaki başlıkları sorgulamaya, kendi istekleri doğrultusunda programı yönlendirmeye çalıştığı ifade edilmiştir. O dönemde MEB çalışanlarının kendi işlerinden de endişe duymalarının bu süreçte etki ettiği ve geline son noktada MEB ile çalışmanın zorlaştığı belirtilmiştir.

Protokolün ilk imzalandığı yıl olan 2008 siyasi konjonktüründe, Türkiye'de hükümetin AB yanlısı duruşu, sosyal politikalara yönelik reformcu girişimleri ve sivil haklara yönelik bazı pozitif adımlar atma çabalarına paralel olarak eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik de olumlu bir tavırda olduğu görülmektedir. O yıllardaki ders kitaplarının içeriğini inceleyen araştırmalar da bu tespiti doğrulayan bulgular ortaya koymaktadır. Ancak yıllar içerisinde hükümetin siyasi söylemleri eğitim politikalarına da yansımış, son dönemde ise toplumsal cinsiyet eşitliği ise hükümet tarafından tekrar sorgulanan ve hayli mesafeli durulan bir konu haline gelmiştir. 15 Temmuz sonrasındaki sıkı yönetimin de getirdiği süreç ile birlikte 2016 yılında Mor Sertifika Programı hakkında MEB ile imzalanan protokol sona ermiştir. Son dönemdeki siyasi gelişmelerin Mor Sertifika'ya nasıl etki ettiğine dair Mor Sertifika ekibinin değerlendirmelerine bir sonraki bölümde yer verilecek, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinde geline son nokta da bu değerlendirmeler ışığında analiz edilecektir.

4.6. SİYASİ GELİŞMELERİN MOR SERTİFİKA'YA ETKİLERİ

2008 yılında MEB ile imzalanan protokol ile Mor Sertifika Programı lise öğretmenleri için hizmet içi eğitim statüsünde kabul edilen bir öğretmen eğitimi haline gelmiştir. Ancak 2016 yılında gerçekleşen 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında o yıl yapılması planlanan eğitim MEB tarafından önce ertelenmiş, 2017 yılında ise protokol sona erdirilmiştir. 2016 yılında başlayan sıkı yönetim uygulamaları ve hükümet kanadında toplumsal cinsiyete eşitliğine dair söylemlerin terse dönmesiyle birlikte MEB ile protokolün tekrar gündeme gelmesi söz konusu olmamıştır. MEB ile protokolün sona erdiği 2016 yılı, Mor Sertifika için de önemli bir kırılma noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihten itibaren öğretmen eğitimlerine ara verilmiş ve ekip MEB'den bağımsız olarak yürüttüğü Genç Mor Sertifika, Mor Dosya ve STK'lara yönelik toplumsal cinsiyet eğitimi gibi çalışmalarına yoğunlaşmaya başlamıştır.

Mor Sertifika'ya dair araştırmalarımın başladığı 2018 yılının ikinci yarısında programın lise öğretmenlerine yönelik olan eğitimi askıya alınmış durumda idi. Program ekibi ile gerçekleştirdiğim yüz yüze görüşmeler 2018 yılı sonu ve 2019'un ilk aylarında yapıldı. Bu dönemde görüştüğüm kişilerden biri hariç diğer hepsi programdaki görevlerinden ayrılmış olduklarından, görüşmelerimizde lise öğretmenlerine yönelik eğitimin akıbetinin belirsiz olduğu ifade edilmekteydi. Hala programdaki görevine devam eden bir akademisyen ile yaptığım görüşmede ise 2019 yılı yaz döneminde MEB'den bağımsız olarak lise öğretmenlerine yönelik Mor Sertifika eğitimi yapılmasının planlandığını öğrendim. Bu eğitimin gerçekleştirildiği Ağustos 2019'da ise bu araştırma için görüşmeleri tamamlamış olduğumdan son Mor Sertifika öğretmen eğitimine dair bulgular bu çalışmada yer almamıştır.

2016 yazında yapılması planlanan ancak hayata geçirilemeyen Mor Sertifika öğretmen eğitimine, o dönemin siyasi gelişmelerinin etki ettiği görülmüştür. O dönemde yaşanan belirsizliği ve bu belirsizliğin program ekibinin çalışmalarına

nasıl yansıdığını, o dönemde program ekibinde yer alan bir kişinin deneyimi üzerinden anlamak mümkündür:

"15 Temmuz'da darbe girişimi oldu. Programı ertelemek zorundayız, şu anda yasal izinli öğretmenlerin il dışına çıkması hoş olmaz dediler. Eğitim ağustosta olacaktı. Biletler hazır konaklama hazır malzemeler bastırılmış, her şey hazır. MEB ile konuşmamızı hatırlıyorum. Erteliyoruz dediler iptal ettik de demek istemiyorlar..Tabi onları da anlıyorum Sabancı güçlü bir partner, Mor Sertifika iyi işleyen bir program yani yapmıyoruz gibi bir niyetleri yoktu. Sadece biraz çekinceleri oldu. Sonrasında işte tarih birkaç kez ertelendi. Sabancı Vakfı da biz de bekliyoruz... O dönemde imzacı akademisyenler var, programın içeriği de artık toplumsal cinsiyete yönelik birtakım ters dalga da işlemeye başlamıştı. En son şu dedi: Sabancı Vakfı ve üniversite rektörü ile görüştü Milli Eğitim ve "bu yıl için rafa kaldıralım". Biz de maddi olarak etkilendik. Sonrası için tekrar konuşuruz dedi...2017 Şubatı'na geldiğimizde -normalde proje bu dönemde yazılıyordu-MEB ile artık 2016 programının yapılmayacağı 2017'de de de projenin bir kez daha öğretmenler olan yazın yapılan ayağının yapılmayacağı kesinleşmişti. O yılın bütçe konuşmalarında yoktu." (Görüşme 6)

15 Temmuz sonrasında Türkiye'de yaşanan gelişmeler yalnızca siyasi değil aynı zamanda toplumsal zeminde de ülke içinde devlet kontrolünün arttığı bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu dönemde oluşan ortamda toplumsal cinsiyet kavramına dair sorgulamalar da artmış, eğitim dahil pek çok alanda toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarına yönelik eleştiriler güçlenmiştir. Sivil toplumun bu alandaki çalışmaları da daha çok sorgulanır hale gelmiştir. Son dönemde ise bazı kişi ve kurumlar tarafından toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinin aile bütünlüğünü yıktığı gibi uç söylemler gündeme getirilmektedir. Yapılan görüşmelerde 2016 yılı itibariyle başlayan bu dalganın Mor Sertifika'yı da etkilediği belirtilmiştir. 15 Temmuz süreciyle birlikte Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinde geline nokta bir akademisyen şöyle değerlendirmiştir:.

"Şu anda toplumsal cinsiyete dair düzeltmeleri vs. de durdurdular. Yani gerçekten artık hızını almış bir tek parti iktidarı var...Yıllar içinde hayat bize zor günler gösteriyor. Dolayısıyla dönüşü olmayacak iyileşme olmayacak gibi geliyor. Bu alanda da bir tıkanıklık kesin gibi geliyor. Ders kitaplarında da sözde yapılmış 1-2 değişiklik...Çünkü ilkokul 1.sınıf kitaplarından başladılar. Anne baba beraber ev işi yapan fotoğraflar koydular. Orayla kalacak. Hiçbir zaman lise kitaplarına o felsefe sosyoloji kitaplarına gelemeyecek o. Gelmiş olanları da geri döndürebilirler. Bir karanlık döneme girdik diye düşünüyorum o açıdan."
(Görüşme 3)

Siyasi otoritelerin kendi ideolojileri ve ülke içinde değişen siyasi atmosfere paralel olarak eğitim politikalarına ve kadınların eğitimdeki yerine yön verdiğine dair ortaya konan tartışmalara, araştırmanın "Cumhuriyet Döneminden Bugüne Eğitimde Kadının Yeri" başlıklı bölümde detaylı olarak yer verilmiştir. Tekrar hatırlamak gerekirse, eğitim alanı devlet organları için her zaman mevcut politikalarını doğrudan yansıttıkları bir alan olmuş, bu alan içerisinde kadınların nasıl konumlandırıldığı ise yine aynı dönemde ihtiyaç duyulan toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin özelliklere bağlı olmuştur. Bu tespit, AKP'nin iktidarda olduğu dönem için de geçerli görünmektedir. Türkiye'de 2002 yılından bugüne süren tek parti yönetiminde AKP'nin, aslen kendi siyasi ideolojisinde benimsemediği toplumsal cinsiyet eşitliğine bazı dönemlerde daha ılımlı yaklaştığı görülmektedir. Araştırmanın önceki bölümlerinde de hakkında bilgi verilen ETCEP'i bu tespitin doğruluğunu gösteren bir örnek olarak ele almak gerekir. AB ortaklığında yürütülen ve 2014-2016 yılları arasında pilot çalışmaları tamamlanan ETCEP'in Türkiye çapında hayata geçirilmesi beklenirken, projenin 2019 yılında tamamen iptal edildiği görülmektedir. Son yıllarda ETCEP'in, çocuklara eşcinselliği öğretmek, aileyi ve toplumu yıkıma uğratmak gibi ifadelerle eleştirilmesinin karşısında MEB'in projenin sürdürülmesine yönelik bir aksiyon almadığı görülmektedir. Bu durumu, Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmelerin ve iktidar partisinin halkın çoğunluğundan aldığı desteğin azalmasıyla birlikte oluşturduğu yeni söylemlerin etkisi üzerinden ele almak gerekebilir. Nitekim böyle bir

değerlendirme, bu araştırmanın sınırlarını aşacak bir çalışma yapılmasını gerektirir. Bu araştırma sınırları içerisinde ise ancak, Türkiye'de özellikle kadın hakları ve toplumsal cinsiyet meselesi hakkında yapılan kamu çalışmalarının, siyasi iktidarın gündemine bağlı olarak değişebilecek kadar hassas olduğu; fakat sivil toplumun her dönemde ihtiyaç duyulan bu alanlara yönelik eksikleri gidermek ve nitelikli çalışmalar üretmek için çalıştığı ve çalışmaya devam edeceği yorumu yapılabilir.

4.7. MOR SERTİFİKA'NIN SON DURUMU

2018 yılının son aylarında başladığım ve sonuncusunu Nisan 2019'da yaptığım Mor Sertifika ekibi görüşmelerinden edindiğim bilgilere göre Mor Sertifika ekibinin kurucu akademisyenlerinin büyük bir bölümü programdaki görevlerinden ayrılmıştır. 2007'deki kuruluş dönemi sonrasında 2-3 kez idari kadro değişikliği yaşayan program 2018 Kasım ayı itibariyle yeni bir idari kadro tarafından yürütülmektedir. Araştırmaya başlanılan ilk dönemde, bu yeni idari kadro ile de yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Ancak bu araştırmanın esas amacı programı geçmişten bugüne değerlendirecek ve lise öğretmenlerine yönelik eğitim ile ilgili düşüncelerini aktaracak kişilerle mülakat yapılması olduğundan ve yeni kadrodan geçmiş döneme dair bir deneyim aktarımı olamadığından bu ekip ile yapılan görüşme bulguları araştırmaya dahil edilmemiştir. Araştırmanın bu bölümünde Mor Sertifika Programı'nda yaşanan ekip değişikliği ve sonrasındaki durum hakkında aktarılanlar ele alınacaktır.

Kasım 2018 itibariyle Mor Sertifika'daki görevinden ayrılmış olan akademisyen sayısının oran olarak fazla olması, aynı zamanda o dönemdeki idari kadronun da görevlerinden ayrılmaları zaten küçük olan bir ekip için dikkat çekici bir gelişmedir. Uzun yıllar aynı gönüllü akademisyen kadrosu ile devam eden bir programda, birbirine yakın dönemlerde görevden ayrılmaların meydana gelmesi,

programda önemli bir kırılma gerçekleşmiş olabileceğine işaret etmiştir. Mülakatlarda bazı ekip üyeleri bu konuya dair değerlendirmelerini aktarmışlardır. Görüşmelerden edinilen bilgilere göre görevden ayrılmaların büyük bir kısmının esas nedeni, programın yürütüldüğü SU GENDER biriminde yaşanan yönetim değişikliği ve bu değişiklik sonrasında değiştiği öne sürülen yönetim anlayışıdır. Görüşmelerin bir kısmında, değişen yönetim şeklinin Mor Sertifika'da en baştan beri benimsenen ilkelere farklı olduğu ve yeni yapının bazı kişiler tarafından kabul edilebilir olmamasından dolayı görevlerinden ayrılmayı tercih ettikleri belirtilmiştir. Görüşme yapılan akademisyenlerden biri, programdan ayrılma nedeninin Mor Sertifika Programı'nın kendisiyle ilgili değil, SU GENDER'ın değişen yönetim yapısı ve kendi iç işleyişiyle ilgili sorunlardan kaynaklandığını belirten şu ifadeleri kullanmıştır:

"Yani biz bir grup insan, merkezin almış olduğu bürokratik şekil içinde barınamayacağımızı...Çünkü baştan koyduğumuz feminist demokrasi eşitlik ilkelerinin pek içerde işlememekte olduğunu düşündük ve oradan ayrıldık. Ayrılanların çoğu Mor Sertifika Programını yürüten insanlardı." (Görüşme 1)

Bir diğer görüşmede de bu konuya ilişkin aktarılan şu cümleleri çarpıcıdır:

"Ben kendim bir şey öğretiyorsam onu kendi hayatımızda içselleştirmemişsek ben orada duramıyorum. Kısaca bu kadar söyleyebilirim. Ama kendi meselelerimizin ya da bu meselenin yine de bu kadar değerli bir şeyi kesinlikle gölgelesin istemem. Mor sertifika çok değerli. Çok değerli şeyler yaptık. Arkadaşlar devam ederse değerli şeyler yapacaklarına inancım sonsuz." (Görüşme 4)

Böylelikle programın yürütüldüğü yapının yönetim şeklindeki değişikliğin ekip içerisinde bazı uyuşmazlıklara sebep olduğu ve Mor Sertifika'da önemli sayıda kişinin bu nedenler ile görevlerinden ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Görevden ayrılmalar sonrasında Mor Sertifika Programı'nın kurucu ekibinden yalnızca birkaç kişi bugün SU GENDER çatısı altındaki çalışmalarına devam etmektedir.²

² Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği odağıyla 2007 yılından beri çeşitli projeler üreten Mor Sertifika Programı, 2019 yılı itibarıyla yeni çalışmalar ve hedeflerle işleyişini sürdürmektedir. MEB

Ekip içerisindeki bu kırılmanın, tam da bu araştırmaya başladığım dönemde gerçekleşmesi, mülakatların programın kendi iç hesaplaşmasının yaşandığı bir dönem içerisinde yapılması tamamen tesadüftür. Sanıyorum ki tam da bu döneme denk gelen mülakatlarımız, görüşme yapılan her kişi için farklı açılardan Mor Sertifika'ya dair kişisel değerlendirmelerini yapmaları bakımından önemli olmuştur.

ile ortak protokol kapsamında yürütülen lise öğretmenlerine yönelik eğitimin 2017 yılında sona ermesinden sonra, ilk kez 2019 Ağustos ayında MEB'den bağımsız olarak öğretmen eğitimi gerçekleştirilmiştir. Geçmiş yıllarda öğretmen eğitimleri, her dönem için belirlenen 7-8 il ile sınırlı kalırken 2019 yılındaki eğitim ise açık çağrı ile Türkiye'deki tüm lise öğretmenlerinin başvurusuna açık şekilde duyurulmuştur. Bu eğitimdeki modüllerin gündemdeki gelişmelere paralel olarak çeşitlendiği, dijital şiddet gibi güncel konuların programa eklendiği belirtilmiştir. 2019 yılı itibarıyla Mor Sertifika Programı'nın hedeflerinden biri, eğitim modüllerini verecek kişilerin de farklı üniversitelerden ve farklı illerden gelen kişiler olmasını sağlayarak yaygınlaşmaktır. Diğer yandan Genç Mor Sertifika, Mor Dosya gibi projeler İstanbul dışına çıkarılarak Türkiye'nin farklı illerinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Genişleyen eğitim havuzuna yeni dönemde Mersin, Çukurova, Eskişehir, Çanakkale gibi üniversitelerden öğretim üyelerini katılması planlanmaktadır. Programın bir diğer hedefi ise Mor Sertifika'nın farklı projelerine dahil olarak toplumsal cinsiyet eğitiminden geçmiş öğretmen ve öğretmen adaylarının Mor Dosya çalışmalarına katılmasını sağlamak olarak ifade edilmektedir. Böylelikle daha önce ayrı ayaklar ile yürütülen projelerin birbiri ile ilişkili hale gelmesi, aynı zamanda çalışmalarda ortak bir dil oluşturulması amaçlanmaktadır. Mor Sertifika çatısı altındaki farklı projeleri birbirinden beslenen ve entegre şekilde işleyen bir yapıya dönüştürmek, toplumsal cinsiyet eğitimlerinin etkisini ölçmek ve öğretmenlerin bu konuda üretime geçmesini teşvik etmek açısından önemli bir amaç olarak dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet eşitliğinde öğretmen eğitimini Mor Sertifika Programı odağında ele alan bu araştırmada, öncelikle Türkiye'de toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin formal eğitimdeki yansımalarına, tarihsel olarak kadınların eğitimdeki yerinin belirlenmesinde toplumsal cinsiyetin nasıl bir etkisi olduğuna ve toplumsal cinsiyet rollerinin eğitimdeki uygulamalar üzerinden nasıl meşrulaştırıldığına yönelik yapılan araştırma bulguları değerlendirilmiş ve toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisi ele alınmaya çalışılmıştır. Formal eğitim sisteminde toplumsal cinsiyetin, eğitimin en önemli aktörlerinden biri olan öğretmenler tarafından nasıl algılandığı, öğretmenlerin mesleki yaklaşımlarındaki tutum ve davranışlarında toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargıların nasıl bir etkisi olduğuna dair çalışmalar incelenmiştir. Araştırma bulguları, Türkiye'de eğitim sisteminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında gelinecek noktada, ders kitapları ve müfredatta yapılması gereken düzenlemelere yönelik ihtiyacı ortaya koymakta; öğretmenlerin toplumsal cinsiyet farkındalığı kazanmasının ve mesleki görevlerini yerine getirirken gerek ders uygulamalarında gerekse öğrencileri ile kurdukları ilişkilerde toplumsal cinsiyet bilinciyle davranmalarının önemli olduğunu göstermektedir. Böylelikle eğitimde toplumsal cinsiyet bilincinin kazanılmasında, öğretmenlere yönelik hazırlanan toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinin yaygınlaştırılması gerekliliği doğmaktadır.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini odağına alan ders uygulamalarının, ilkokuldan liseye kadar formal eğitimin hiçbir kademesinin resmi müfredatında yer almıyor olması, eğitim sisteminde ihtiyaç duyulan toplumsal cinsiyet bilincinin gereken seviyede olmadığını göstermektedir. Bu bilincinin oluşmasında en etkin aktörlerden biri olan öğretmenlerin de toplumsal cinsiyetle nasıl ilişkilendiğine dair tespitleri ortaya koyan araştırma ve akademik çalışmaların artmasına ihtiyaç vardır. Tez kapsamında incelenen literatür bize, öğretmenlerin toplumsal cinsiyet algısına yönelik yapılan deneysel çalışma ve gözlemlerin,

öğretmenlerde yarattığı toplumsal cinsiyet farkındalığını ortaya koyarken; bu alanda daha yaygın çalışmalar yürütülmesine duyulan ihtiyaca da dikkat çekmektedir. Bugün gelinen noktada, ilgili kamu kurumlarının öğretmenlere ve öğretmen adaylarına yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimleri sağlamak konusunda herhangi bir süreç yürütmüyor olması, devlet dışı aktörlerin bu alanda yaptığı çalışmaları daha da önemli kılmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları ve çeşitli araştırma merkezleri, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalarıyla dikkat çekmektedir. Formal olmayan eğitim yöntemleri ile tasarlanan toplumsal cinsiyet eğitimleri de bu çalışmaların en önemlilerindendir. Bu eğitimler arasında yer alan ve lise öğretmenlerine yönelik toplumsal cinsiyet eğitimi sunan Mor Sertifika; programın yapısı, işleyişi, toplumsal cinsiyete yönelik feminist yaklaşımı, toplumsal cinsiyeti ele aldığı konu çeşitliği ve akademisyenlerin başı çektiği çalışma ekibi ile dikkat çekmektedir. Bugün, lise öğretmenleri eğitiminin yanı sıra; toplumsal cinsiyete duyarlı ders materyalleri üretme çalışmaları ve STK'lara ve eğitim fakültesi öğrencilerine yönelik geliştirilen toplumsal cinsiyet eğitimleri ile içeriğini genişleten programın, Türkiye'de eğitim sistemine yönelik yapılan toplumsal cinsiyet çalışmalarında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Bu araştırmada, Mor Sertifika Programı'nın kendi ekibi tarafından aktarılan görüşler doğrultusunda değerlendirilmesi ve programın Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik nasıl bir rolü olduğunun ortaya konması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle toplumsal cinsiyet ve eğitim üzerine feminist yaklaşımlar incelenmiştir. Feminist teorinin eğitimde toplumsal cinsiyeti toplumun erkek egemen yapısı ile oluşan eşitsizlikler üzerinden açıkladığı tartışmalar, araştırmanın teorik çerçevesini oluşturmuştur. Daha sonra ise feminist çerçeveden, Türkiye'de cumhuriyet döneminden bugüne siyasi söylemlerin kadınların eğitimdeki yerini nasıl belirlediğine bakılmıştır. İlgili araştırmalar cumhuriyet döneminde devlet politikalarıyla paralel olarak çizilen modern-eğitimli kadın, çok partili dönemde ise muhafazakar kadın ideallerinin ders kitaplar aracılığıyla aktarıldığını ve formal eğitimin bu noktada önemli bir

araç olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. 80'ler ve 90'lara gelindiğinde ise Türkiye'de yükselen feminist bilinç, toplumsal cinsiyet rollerinin sorgulanmasını ve pek çok alanda cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik adımlar atılmasını sağlamıştır. Günümüzde 20 yıla yaklaşan AKP iktidarına baktığımızda, eğitimde toplumsal cinsiyete yönelik yaklaşımların devletin dönemsel olarak değişkenlik gösteren politikalarına bağlı olarak değişmeye devam ettiği görülmektedir. AB ile ilişkilerin yakın olduğu dönemlerde artan insan hakları söylemine paralel olarak eğitimde de bazı düzenlemelere gidilmiş, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet anlamında iyileşmeler görülmüştür. Mor Sertifika Programı'nın MEB ile imzalanan protokol ile yürütüldüğü dönem de yine aynı zamanlara denk gelmektedir. Ne var ki Türkiye'de 15 Temmuz ile değişen siyasi konjonktürde toplumsal cinsiyet eşitliği anlamında da gerileme yaşandığı görülmektedir. 2019 yılı itibariyle toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimin resmi müfredatında neredeyse yok olmuş bir başlık haline gelmiştir.

Eğitimin devlet düzenlemelerinde bu gelişmeler yaşanırken, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yapılan çalışmalar ve eğitimler büyük oranda sivil alanda yürütülür hale gelmiştir. Bu çalışmaların bir örneği olan ve 2007 yılından beri yürütülen Mor Sertifika Programı, 12 yıllık tarihinde birtakım kırılma noktaları ve değişimler yaşasa da, bugün aktif şekilde çalışmalarına devam etmektedir. Mor Sertifika'nın, başta lise öğretmenleri olmak üzere birkaç farklı çalışma grubuna yönelik hazırlanan eğitimlerinde toplumsal cinsiyet kavramı; eğitim alanı haricinde hukuk, medya, din, matematik, edebiyat, göç gibi pek çok farklı alanda ele alınmaktadır. Bu yönüyle eğitimler, katılımcılarına genel ve kapsamlı bir toplumsal cinsiyet farkındalığı yaratması bakımından ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda yeni projeler ve yaygınlaşma hedefleri ile program, toplumsal cinsiyeti farklı alanlara yaymaktadır. Bu alanlarda öğretmenlerin eğitimlerde edindikleri toplumsal cinsiyet bilgisini pratiğe dökmelerini sağlayan Mor Dosya çalışmaları, güncel ders kitaplarındaki ve müfredattaki toplumsal cinsiyet bilinci eksikliğini gidermeye yönelik olmaları bakımından önemlidir. Eğitimlerde başvurulmuş formal olmayan eğitim metotları da, katılımcıların toplumsal cinsiyeti farklı yönleriyle

içşelleştirmesini sağlamaları bakımından etkili görünmektedir. Bu bakımdan formal eğitimde eksik kalan veya göz ardı edilen toplumsal cinsiyet gibi alanlarda, devlet dışı aktörler tarafından yürütülen çalışmalar ve eğitimlerin nasıl bir boşluğu doldurmaya çalıştığı da anlaşılmaktadır.

Mor Sertifika Programı'nın bir üniversitenin araştırma birimindeki az sayıda kişi tarafından yürütülüyor olması, kendi ekibi tarafından da ifade edildiği gibi dönem dönem bazı kısıtlara yol açmıştır. Zaman ve emek bakımından daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulan programın Türkiye'de ulaştığı öğretmen ve öğretmen adayı sayısı sınırlı kalmaktadır. Bu durum programın bir araştırma merkezi tarafından yürütülüyor olmasının getirdiği kısıtı ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet eğitimlerinin, niteliğini koruyarak daha fazla kişiye ulaştırılması için, bu konuda uzman kişilerin katkısına, yerel STK'ların sağlayacağı desteğe, insan gücüne ve kaynağa ihtiyaç vardır. Bunun sağlanması için de sivil toplum çalışmalarının da toplumsal cinsiyet farkındalığı bakımından gerekli seviyeye ulaşması için adımlar atılması önemlidir.

Mor Sertifika'nın kendi ekibi ile yapılan mülakatlardaki değerlendirmeler, programın kuruluşu itibariyle benimsenen eşitlikçi yapının hem kendi çalışma yöntemlerine hem de eğitimlerde katılımcılarla kurulan iletişimde uzun yıllar etkin şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. Dolayısıyla feminist bilinç ile kurulan bu programın, feminizmin ideolojik ilkeleri doğrultusunda yürütülmesine önem verildiği, hem akademisyenlerin hem de çalışanların bu yönüyle programı sahiplendiği görülmüştür. Ancak son yıllarda idari yapıda yaşanan değişimler sonucunda, yeni dönemde yeni kurulan ekip içerisinde nasıl bir çalışma şekli benimsendiğine ve programın hangi değerler ile yürütülmeye devam ettiğine dair bilgi eksikliği bu araştırmanın kısıtlarından biridir. Yapılan mülakatlar programın kurucu ekibi ile gerçekleştirildiği için, program hakkında edinilen bilgilerin ilk ağızdan edinilmesi mümkün olmuş ve bu durum araştırmanın güçlü yönlerinden biri olmuştur. Ancak yeni dönemdeki yapı ve işleyişe dair bilgiler yalnızca bir kişi ile yapılan görüşmelerden edinildiği için, bu döneme dair değerlendirme yapılması uygun olmamaktadır.

Mor Sertifika eğitimine katılan öğretmenlerin toplumsal cinsiyete dair artan farkındalığı, kazanımları veya dirençlerinin, program ekibi tarafından ikinci ağızdan aktarılıyor olması bu araştırmanın bir diğer kısıtıdır. Eğitime katılanların kendi deneyimleri üzerinden programı değerlendirmeleri, başka bir araştırma konusudur ve gelecekte Mor Sertifika'ya dair yapılacak araştırmalar için doldurulması gereken bir boşluğa işaret etmektedir. Bu bağlamda Mor Sertifikalı öğretmen ve öğretmen adaylarıyla bizzat görüşülerek programın onların kişisel ve mesleki hayatlarındaki etkilerini ilk ağızdan öğrenilmesi, programın güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya konmasına katkı sağlaması bakımından önemli olacaktır.

Mor Sertifika'yı Türkiye'de eğitim alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için yapılan bir çalışma olarak değerlendirdiğimizde, programın bir STK projesi olarak değil, bir üniversitenin feminist kadın akademisyenleri tarafından kurulan bir eğitim programı olarak dikkat çektiği söylenebilir. Feminist akademisyenlerin varlığı, programın hedeflerinin, içeriğinin ve programı yürütme süreçlerinde gözetilen hassasiyetlerin feminist yazından ve farkındalıktan etkilenmesini sağlamıştır. Dolayısıyla öğretmenlere yönelik hazırlanan bu toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminde, tartışmalar feminist kavramlar üzerinden gerçekleşmekte, eğitimlerde mutlaka Türkiye ve dünyadaki kadın hareketi hakkında bilgi verilmekte, cinsiyetçilik, ayrımcılık ve cinsel taciz gibi olgular ele alınmaktadır. Aynı zamanda modüllerde toplumsal cinsiyet meselesi medya, tarih, edebiyat ve hukuk gibi farklı alanlar üzerinden tartışılmaktadır. Eğitim programında çeşitli atölye çalışmaları, film gösterimi ve kitap okumaları gibi formal olmayan eğitim yöntemleri de kullanılmakta; öğretmenlerin toplumsal cinsiyeti çok yönlü olarak fark etmeleri için çalışılmaktadır. Eğitim programı içeriğinin yanı sıra Mor Sertifika ekibi arasında uzun yıllar sürdüğü ifade edilen dayanışma ruhu ve yatay hiyerarşi temelindeki örgütlenme biçimi ile bu programın STK benzeri bir işleyişe sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Mor Sertifika Programı Türkiye'de öğretmenlere yönelik toplumsal cinsiyet eğitimlerine duyulan ihtiyaca, akademik dünyanın sunduğu bir sivil alan çalışması olarak katkı sağlamaktadır. Akademik uzmanlığın toplumsal cinsiyet eşitliği

eğitimlerinde ne kadar önemli bir yeri olduğunu gösteren Mor Sertifika benzeri çalışmalar, akademisyenlerin bu tarz gönüllü çalışmalarının akademik dünyada kabul edilmesinin önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda toplumsal cinsiyet gibi uzmanlık gerektiren pek çok konuya yönelik gerçekleştirilen eğitim, seminer vb. faaliyetlerde akademik emeğin görünürlüğü artırılması gerekliliğine de dikkat çekmektedir.

Mor Sertifika'da geliştirilen eğitim programları ve projeler, genel çerçevede eğitimin toplumsal cinsiyet bağlamında göz ardı edilen noktalarına temas etmek ve bilinç arttırmak üzere faaliyetlerini sürdürmektedir. Ancak bu alanda yapılan araştırma ve tespitler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın sona ermesi için, eğitimin tüm bileşenlerinde toplumsal cinsiyet farkındalığının olması gerekliliğini bize göstermektedir. Bu nedenle nihai olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı bir toplum hedefine ulaşılmasında başta öğretmenler olmak üzere eğitimin tüm aktör ve paydaşlarının, çalışmalarında toplumsal cinsiyet duyarlılığını öncelikli hale getirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Açık, N. (2002). Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye'deki Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin Bir Analizi. Bora A. Ünal A. (Ed.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* (5.baskı) İstanbul: İletişim.

Akkoç, N. (2002). Diyarbakır Ka-Mer'in Kuruluş Hikayesi ve Yürüttüğü Çalışmalar. Bora A. Ünal A. (Ed.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* (5.baskı) İstanbul: İletişim.

Arnot, M. (2002). *Reproducing Gender? Essays on Educational Theory and Feminist Politics*. London: Routledge Falmer

Bora, A. (2002). Bir Yapabilirlik Olarak Ka-Der. Bora A. Ünal A. (Ed.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* (5.baskı) İstanbul: İletişim.

Bora, A. ve Günel, A. (2002). Önsöz. Bora A. Ünal A. (Ed.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* (5.baskı) İstanbul: İletişim.

Bora, A. (2008). *Sivil Toplum Kuruluşları İçin Toplumsal Cinsiyet Rehberi* Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

Bora, A. (2015). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık. Çayır K., Soran M. ve Ergün M. (Ed.) *Engelliliğe ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: İlk ve Ortaöğretim Kurumları için Örnek Ders Uygulamaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi

Çayır, K. (2014). *"Biz" Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık ve Haklar*. (1.baskı) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Çimen, C. E. ve Bayhan, S. (2018). *Değişen Ders Kitaplarında Sekülerizm ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Araştırması*. Karşılaştırmalı Eğitim Derneği.

Demir, C.E., Kılıç, A.Z., Çalışkan, B., Çakır, E.H., Karaman, N.G., Özbek, Ü.Ş. (2016). *Okulların Toplumsal Cinsiyete Duyarlılık Açısından Değerlendirilmesi Başlangıç Durum Değerlendirmesi ve İhtiyaç Analizi Raporu*. Ankara: Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi.

Gök, F. (1990). Türkiye'de Eğitim ve Kadınlar. Tekeli Ş. (Ed.) *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (6.baskı). İstanbul: İletişim.

Işık, S.N. (2002). 1990'larda Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Hareketi İçinde Oluşmuş Bazı Gözlem ve Düşünceler. Bora A. Ünal A. (Ed.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* (5.baskı) İstanbul: İletişim.

Kancı, T. (2008). Cumhuriyetin İlk Yıllarından Bugünlere Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurguları. Mutluer N. (Ed.) *Cinsiyet Halleri Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları*. (1.baskı) İstanbul: Varlık.

Kardam, F. ve Ecevit, Y. (2002). 1990'ların Sonunda Bir Kadın İletişim Kuruluşu: Uçan Süpürge. Bora A. Ünal A. (Ed.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* (5.baskı) İstanbul: İletişim.

Koçali, F. (2002). Kadınlara Mahsus Gazete Pazartesi. Bora A. Ünal A. (Ed.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* (5.baskı) İstanbul: İletişim

Kümbetoğlu, B. (2002.) Kadınlara İlişkin Projeler. Bora A. Ünal A. (Ed.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* (5.baskı) İstanbul: İletişim.

Mardin, A. D. (2002). Görünmezlikten Görünürlüğe: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. Bora A. Ünal A. (Ed.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* (5.baskı) İstanbul: İletişim.

Mor Sertifika Programı On Yılın Hikayesi. (2017). Taşıtman A. Sarı B. Tutumlu R. Alp Rç (Ed.) İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları

- Mutluer, N. (2008). Türkiye'de Cinsiyet Hallerinin Sınırları:"Namusallaştırma".
- Mutluer N. (Ed.) *Cinsiyet Halleri Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları*. (1.baskı) İstanbul: Varlık.
- Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. (4.baskı) İstanbul: İletişim.
- Sayılan, F. (2012). *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim* (1.baskı) Ankara: Dipnot.
- Şerifsoy, S. (2000). Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950. Altınay A.G.(Ed.) *Vatan Millet Kadınlar*. (6.baskı) İstanbul: İletişim.
- Tekeli, Ş. (1990). 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar. Tekeli Ş. (Ed.) *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (6.baskı) İstanbul: İletişim.
- Timisi, N. ve Gevrek, M.A. (2002). 1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi. Bora A. Ünal A. (Ed.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* (5.baskı) İstanbul: İletişim.
- Üstel, F. (2004). *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi* (7.baskı) İstanbul: İletişim.
- Üstün, İ. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hesaba Katabiliyor Muyuz?* (2.baskı) Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.

Makaleler

Acker, S. (1987). Feminist Theory and The Study of Gender and Education, *International Review of Education, Women and Education*, 33, 4, 419-435.

Aksoy, M. (2013). Kavram Olarak Hayat Boyu Öğrenme ve Hayat Boyu Öğrenmenin Avrupa Birliği Serüveni, *Bilig*, 64, 23-48.

Aktaş, G. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 1, 53-72.

Allana, A. Asad, N. ve Sherali, Y. (2010). Gender in Academic Settings: Role of Teachers, *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 1, 4, 343-348.

Aras, B. (2017). 15 Temmuz Sonrası Türkiye'de Devlet, Kurumlar ve Reform, *İstanbul Politikalar Merkezi*. https://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2017/03/15-Temmuz-sonras%C4%B1-Turkiyede-devlet-kurumlar-ve-reform_Bulent-Aras.pdf

Arnot, M. (1982). Male Hegemony, Social Class and Women's Education, *The Journal of Education*, 164, 1, 64-89.

Asan, H.T. (2010). Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik ve Öğretmenlerin Cinsiyetçilik Algılarının Saptanması, *Fe Dergi* 2, 2, 65-74.

Aslan, G. (2015). Öğretmen Adaylarının Toplumsal Cinsiyet Algılarına İlişkin Metaforik Bir Çözümleme, *Eğitim ve Bilim*, 40,181, 363-384.

Balcı, E. ve Sel, B. (2017) İlkokul Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine İlişkin Bir Araştırma, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Aralık, 723-740.

Chapman, A. (t.y.) Gender Bias in Education.

<http://www.edchange.org/multicultural/papers/genderbias.html>, Erişim

Tarihi:

08.04.2019

Colardyn D. ve Bjornavold J. (2004) Validation of Formal, Non-Formal and Informal Learning: Policy and Practises in EU Member States, *European Journal of Education*, 39, 1, 69-89.

Çeçen, M.A. (2015) Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Roller, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi 25.Yıl Armağanı Makaleler*, 1-18.

Duymuş Y. ve Sulak S. (2018) Öğretmen Adaylarının Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Üzerinde Lisans Eğitimi, Cinsiyet ve Bölümün Etkisi, *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 3,2,58-74.

Erdol,T.A. ve Gözütok, F.D. (2017). Ortaöğretim Öğrencileri İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Öğretim Programı İhtiyaç Analizi: (Bir Anadolu Lisesi Örneği), *Eğitim ve Bilim*, 190, 42, 39-65.

Esen, Y. (2013). Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığını Geliştirme Amaçlı Bir Çalışma, *Eğitim ve Bilim*, 38, 169, 280-295.

Gümüsoğlu, F. (2008). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet, *Toplum ve Demokrasi*, 2, 4, Eylül-Aralık, 39-50.

Gök, F. (2004). Eğitim Hakkı: Türkiye Gerçeği, *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz 2004, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya, 1-9.

Gökyer, N. (2018). Lise Öğretmenlerinin Hayat Boyu Öğrenme Eğilimleri, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 1791-1801. doi:10.17218/hititsosbil.458301

Kalaycı, N. ve Hayırsever, F. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Kitabına Yönelik Bir İnceleme ve Bu Konuya İlişkin Öğrenci Algılarının Belirlenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14, 3, 1-26.

Karagöz, B. (2008, Temmuz). Türkiye'de 1980 Sonrası Kadın Hareketinin Siyasal Temelleri ve "İkinci Dalga" Uğrağı, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 7, 168-190

La Belle, T.J. (1982). Formal, Non-formal and Informal Education: A Holistic Perspective on Lifelong Learning, *International Review of Education*, 82, 2, 159-175.

Pehlivan, P. (2017). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kuramsal Yaklaşımlar: Bir Literatür Taraması, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 31, 497-521.

Sirman, N. (1989). Feminism in Turkey: A Short History. *New Perspectives on Turkey*, 3, 1-34.

Thompson, A. (2003). Caring in Context: Four Feminist Theories on Gender and Education, *Curriculum Inquiry*, 33, 1, 9-65.

Uzun, Z., Erdem, S., Kadir, G., Uzun, A., Erdem, E. (2017). Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine Eğitimin Etkisi: DeneySEL Bir Çalışma, *Journal of Human Sciences*, 14, 1, 678-693.

Ünal,K ve Akay, C. (2017). Öğretmenlik Mesleği ve Yaşam Boyu Öğrenme: Öğretmen Adayları Penceresinden, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13,3,821-838.

İnternet Siteleri

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/gila-benmayor/kadin-girisimciler-facebook-artik-arkanizda-40689886>, Erişim Tarihi: 12.03.2019

<http://www.milliyet.com.tr/pazar/dilden-dile-dolasan-egitim-2582463>,
Erişim Tarihi: 12.03.2019

<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/20089/ogretmenlerin-ve-ogrencilerin-hayatina-dokunan-bir-hafta>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2019

<https://www.kocaeligazetesi.com.tr/haber/1688499/mor-sertifika-programi-gebzede-anlatildi>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2019

<http://www.hurriyet.com.tr/ogretmen-adaylari-kapadokyada-bulustu-40928634>
Erişim Tarihi: 12 Mart 2019

<https://bianet.org/biamag/toplumsal-cinsiyet/205038-cocuklara-toplumsal-cinsiyet-esitligi-kutu-oyunlariyla-anlatildi>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2019

<http://www.milliyet.com.tr/gundem/mor-sertifika-programi-10-yilda-3-bin-500-ogretmene-ulasti-2565696>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2019

<https://m.bianet.org/bianet/toplum/118034-alti-kent-kadin-dostu-oluyor-darisi-diger-75-in-basina> , Erişim Tarihi: 14.03.2019

<https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/12/27/mor-sertifikanin-yasi-kuculuyor>,
Erişim Tarihi: 14.03.2019

<https://bianet.org/bianet/kadin/99079-kadin-calismalari-sempozyumu-basladi>,
Erişim Tarihi: 14.03.2019

<http://www.hurriyet.com.tr/mor-dosya-eskisehirde-tanitildi-40856266>,
Erişim Tarihi: 14 Mart 2019

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusufkaplan/turkiyenin-cinsiyetle-imtihani-2049038>

Erişim Tarihi: 26.09.2019

<https://www.yeniakit.com.tr/haber/milli-egitim-bakanligi-yanlista-israrli-toplumsal-cinsiyet-esitligi-skandali-yeniden-devreye-girdi-924622.html>, Erişim

Tarihi: 26.09.2019

<https://www.sozcu.com.tr/2019/egitim/mebden-tepki-ceken-toplumsal-cinsiyet-esitligi-geri-adimi-5328702/> Erişim Tarihi: 26.09.2019

<http://egitimsen.org.tr/toplumsal-cinsiyet-esitligi-egitimi-yasamak-istiyoruz-haykirisidir/>

Erişim Tarihi: 26.09.2019

<http://kadem.org.tr/etcep-hakkinda-kamuoyu-aciklamasi/>

Erişim

Tarihi:

01.10.2019

<https://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/17798/tr>

Erişim

Tarihi:

01.10.2019

<https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/09/12/meb-cinsiyet-esitligini-yonetmelikten-cikardi/> Erişim Tarihi: 01.10.2019

https://www.ogretmenagi.org/gecmis_etkinlikler Erişim Tarihi: 25.10.2019

<http://egitimsen.org.tr/egitim-sen-toplumsal-cinsiyet-egitimci-egitimi-tamamlandi/>

Erişim Tarihi: 15.10.2019

<http://www.sivilsayfalar.org/2016/05/02/lgbti-ogrencileri-aile-ve-okul-kiskacina-karsi-nasil-korumali/> Erişim Tarihi: 09.10.2019

http://www.kaosglidernegi.org/resim/yayin/dl/eg_itim_bros_u_ru_.pdf

Erişim

Tarihi: 09.10.2019

<http://www.tev.org.tr/projelerimiz/detay/Lider-Ogretmen-Programi/69/59/0>

Erişim Tarihi: 25.10.2019

<http://www.yaraticiyenilikciogretmen.com/index2.php> Erişim Tarihi: 25.10.2019

<http://www.kadinininsanhaklari.org/savunuculuk/uluslararasi-sozlesmeler-ve-mekanizmalar/cedaw/> Erişim Tarihi: 07.10.2019

<http://egitimsen.org.tr/2018-yil-sonu-egitimde-cinsiyetcilik-raporu-2/> Erişim Tarihi: 26.03.2019

<https://morsertifika.sabanciuniv.edu/>

<https://sugender.sabanciuniv.edu/>

<http://hbogm.meb.gov.tr/>

<https://www.ogretmenagi.org/>

<http://www.baskabirokulmumkun.net/projeye-dair/>

<http://www.orav.org.tr/>

Diğer Kaynaklar

CEDAW (1979) <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/cedaw.pdf>

Eğitim Reformu Girişimi (2018): Eğitim İzleme Raporu 2017-2018

http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR_2017_2018_29.11.18.pdf

Eğitim Reformu Girişimi (2018): Eğitim İzleme Raporu 2017-2018 Yönetici

Özeti. http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR_YoneticiOzeti-1.pdf

Eğitim Reformu Girişimi (2018): Eğitim İzleme Raporu 2017-2018 Eğitimin

İçeriği. <http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EgitiminIcerigi.22.11.18.pdf>

ETCEP (t.y.): Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi ile Yeniden Yazıyoruz.

https://www.britishcouncil.org.tr/sites/default/files/proje_oykusu-son.pdf,

Erişim Tarihi: 01.10.2019

Mor Sertifika Programı Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bülteni Sayı: 1,

https://morsertifika.sabanciuniv.edu/sites/morsertifika.sabanciuniv.edu/files/msp_bulten1.pdf, Erişim tarihi: 13.09.2018

Mor Sertifika Programı Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bülteni Sayı: 2,

https://morsertifika.sabanciuniv.edu/sites/morsertifika.sabanciuniv.edu/files/msp_bulten2.pdf, Erişim tarihi: 13.09.2018

Mor Sertifika Programı Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bülteni Sayı: 3,

https://morsertifika.sabanciuniv.edu/sites/morsertifika.sabanciuniv.edu/files/msp_bulten3.pdf, Erişim tarihi: 13.09.2018

Mor Sertifika Programı Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bülteni Sayı: 4, https://morsertifika.sabanciuniv.edu/sites/morsertifika.sabanciuniv.edu/files/msp_bulten4_web_1.pdf, Erişim tarihi: 13.09.2018

SEÇBİR. (Mart 2012). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet: İyileşmeler, Problemler, Öneriler. 4 Ocak 2017 tarihinde <http://secbir.org/images/haber/2012/03/dekig-toplumsal-cinsiyet-raporu.pdf> adresinden erişildi.

SU Gender Kasım Bülteni / 2018 , https://sugender.sabanciuniv.edu/sites/sugender.sabanciuniv.edu/files/kasim_ayin_dan_haberler-su_gender_2018.pdf, Erişim Tarihi: 20.08.2019

SU Gender Aralık Bülteni / 2018, https://sugender.sabanciuniv.edu/sites/sugender.sabanciuniv.edu/files/aralik_ayinda_haberler-su_gender_2018.pdf, Erişim Tarihi: 20.08.2019

ŞEBEKE Gençlerin Katılımı Projesi Kitapları. (Mayıs 2014). Eğitimin Temelleri Eğitim Kılavuzu. İstanbul Bilgi Üniversitesi. <https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/egitimintemelleri.pdf>, Erişim Tarihi: 22.09.2019

Taşıtman, M. (Yönetmen). 2017. *Mor Sertifika Programı On Yılın Hikayesi* [Belgesel]. Su Gender Arşivi

Öğretmen Ağı (2016). Öğretmen Ağı Değişim Teorisi. Eğitim Laboratuvarı https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/ogretmenagi/pages/405/attachments/original/1564385855/degisimteorisi_170607.pdf?1564385855

EK: Mülakat Soruları

- 1. Mor Sertifika Programı'nın başlangıç hikayesinden bahsedebilir misiniz?**
 - a. Bu fikir nasıl ortaya çıktı?
 - b. Projenin başında tasarlanan program ile programın bugünkü hali arasında nasıl değişiklikler oldu ?
- 2. Siz programa hangi aşamada ve nasıl dahil oldunuz?**
 - a. Bu projeden beklentileriniz /motivasyonunuz nelerdi?
 - b. Hangi görevlerde yer aldınız?
- 3. Programın yapısı ve içeriğinden kısaca bahsedebilir misiniz?**
 - a. Program hakkında bilgilendirme yapılması ve programın tanıtılması süreci nasıl gerçekleşiyordu?
 - b. Programa katılacak olan lise öğretmenlerinin belirlenmesi süreci nasıldı?
 - c. Programın içeriği ve eğitim modülleri belirlenirken hangi kriterler göz önünde bulunduruldu?
- 4. Mor Sertifika Programı on yıldan fazla bir süredir gerçekleştiriliyor. Bu süreçte program ekibinin çalışma şekline ve programın yürütülmesinde karar alma mekanizmalarının nasıl işlediğine dair neler söyleyebilirsiniz?**
- 5. Mor Sertifika Programı ile hedeflenenler neler idi? Bu hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını düşünüyorsunuz?**
 - a. Eğitim içeriği ve eğitmenlerin öğretmenlerde toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığını yaratmadaki etkisi hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
 - b. Mor Sertifika Programına katılan öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği hakkındaki kazanımlarına dair yerelde gerçekleştirdikleri uygulama örnekleri var mı?

- c. Mor Sertifika kapsamında son dönemde geliştirilen Mor Dosya, Genç Mor Sertifika ve STKlar'a yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- 6. Program süresince karşılaşılan zorluklardan bahsedecek olursak neler söyleyebilirsiniz?**
- a. Kurumsal ve idari zorluklar oldu mu?
 - b. Uygulamada yaşanan zorluklar var mıydı?
- 7. Mor Sertifika programının zayıf kaldığı alanlar varsa sizce bunlar nelerdir?**
- 8. Programın asıl hedef grubu olan lise öğretmenleri hakkında biraz konuşacak olursak. Öncelikle böyle bir eğitimde neden lise öğretmenlerinin tercih edildiğinden bahsedebilir misiniz?**
- a. Eğitim öncesinde lise öğretmenlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yaklaşımları nasıldı?
 - b. Öğretmenlerin programdan beklentileri nelerdi?
- 9. Eğitim süresince öğretmenlerle yaşadığınız deneyim ve gözlemlerinize dair neler söyleyebilirsiniz?**
- a. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet konuşmaları ve kavramlarına yönelik tepkileri nasıldı?
 - b. Öğretmenlerin en olumlu/olumsuz tepki gösterdikleri noktalar, konular hangileriydi?
 - c. LGBTİ ve Queer konularına öğretmenlerin yaklaşımı nasıldı?
 - d. Öğretmenlerle birebir yaşadığınız ve en çok aklınızda kalan, sizi etkileyen bir deneyiminiz oldu mu?
- 10. Mor Sertifika Programı'nın bugünkü durumu hakkında neler söyleyebilirsiniz?**
- a. Programdan ayrıldıysanız nedeni nedir?
 - b. Program ekibinde yaşanan değişimle ilgili bilginiz var mı?
 - c. Program son dönemde öğretmenlere yönelik eğitimlerine ara vermiş gibi görünüyor. Bunun nedeni nedir?

11. Bugün Mor Sertifika Programına en baştan başlıyor olsaydınız neyi farklı yapardınız?

12. Mor Sertifika Programı'nın Türkiye'de eğitim sisteminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki etkisini nasıl değerlendirirsiniz? Sabancı Vakfı desteğinin bu projeye etkisi sizce nedir?

**ETİK KURUL DEĞERLENDİRME SONUCU/RESULT OF EVALUATION BY
THE ETHICS COMMITTEE**

(Bu bölüm İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurul tarafından doldurulacaktır /This section to be completed by the Committee on Ethics in research on Humans)

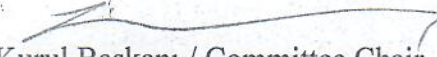
Başvuru Sahibi / Applicant: Birnur Kafalı

Proje Başlığı / Project Title: Türkiye’de STK’ların Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamadaki Rollerinin Değerlendirilmesi: Mor Sertifika Programı Örneği

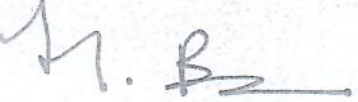
Proje No. / Project Number: 2019-20045-31

1.	Herhangi bir değişikliğe gerek yoktur / There is no need for revision	XX
2.	Ret/ Application Rejected Reddin gerekçesi / Reason for Rejection	

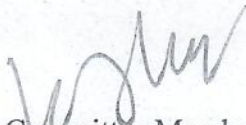
Değerlendirme Tarihi / Date of Evaluation: 12 Şubat 2019

Kurul Başkanı / Committee Chair

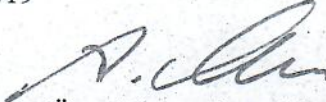
Doç. Dr. İtir Erhart

Üye / Committee Member

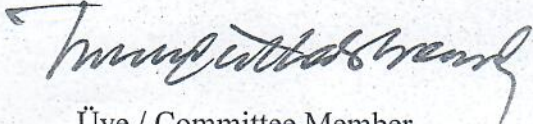
Prof. Dr. Hale Bolak

Üye / Committee Member

Prof. Dr. Koray Akay

Üye / Committee Member

Prof. Dr. Aslı Tunç

Üye / Committee Member

Prof. Dr. Turgut Tarhanlı

Üye / Committee Member

Prof. Dr. Ali Demirci